

ԶՄԻԱԾԻՆ

1973

9

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Վեճափառ Հայրապետի այցելությունը Հայկական ՍՍՀ Միճիստրների սովետի նախագահ Վեճափառ Գրիգոր Ա. Արզումանյանին	3
Քաղվածքներ Գերագույն Ռոգևոր խորհրդի նիստերի արձանագրություններից	4
ԻՄԱՅՐ ԱԹՈՌՈՒՄ	6
Հայտարարություն	9
Ամառվերջի Ռադիսություն Ռոգևոր նմարանում	10
Լուրեր թեմերից	15
Ա. ՀԱՏԻՏՅԱՆ—Ծնորդային որպես մատենագիր	17
ՍՈՒՐԵՆ, Ի. ԲՈՎԱՆԶՅԱՆ—Արտակ նպիսկոպոս Ամբաստանցը և նրա՝ Մայր Աթոռի տպարանի պատմության մասին գրած երկը	26
Ռ. ԱԹԱՅԱՆ—Կոմիտասի առաջին տպագրված ստեղծագործությունը	34
Լուրեր Հայաստանյայց եկեղեցու թեմերից	41
Լուրեր քույր եկեղեցիներից	44
Մատենագիտություն «Էջմիածին» ամսագրի	48

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ՀԱՍՑԵՆ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՀ, ԷՋՄԻԱՄԻՆ

«ԷՋՄԻԱՄԻՆ» ԱՄՍԱԳՐԻ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

Армянская ССР, Эчмиадзин, Редакция журнала «Эчмиадзин».
Rédaction de la revue «Etchmiadzine», Etchmiadzine, Arménie, URSS

Հանձնված է արտադրության 8/VI 1978 թ.: Ստորագրված է տպագրության 4/VII 1978 թ.:

Տպագրական 4 մամուլ, թուղթ 80×84¹/₈, պատվեր 498

Մայր Աթոռ ս. Էջմիածնի տպարան, 1978 թ.

ՀՐԱՄԱՆԱԻ

Տ. Տ. ՎԱՋԳԵՆԻ ԱՌԱՋՆՈՑ

ՎԵՀԱՓԱՌ ԵՒ ՍՐԱՋՆԱԳՈՅՆ ՆԱԹՈՂԻԱՌՄԻ
ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

**ՎԵՀԱՓԱՌ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ ԱՅՑԵԼՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՅԿԱԿԱՆ
ՍՍՀ ՄԻՆԻՍՏՐՆԵՐԻ ՍՈՎԵՏԻ ՆԱԽԱԳԱՀ ՄԵԾԱՀԱՐԳ
ԳՐԻԳՈՐ Ա. ԱՐԶՈՒՄԱՆՅԱՆԻՆ**

Հունիսի 1-ին, ուրբաթ օրը, առաւիտեայան ժամը 12-ին, Վեհափառ Հայրապետը երևանում, Հայկական ՍՍՀ Մինիստրների սովետում, պաշտոնական այցելություն է տուլիս Մինիստրների սովետի նախագահ մեծաճարգ Գրիգոր Ա. Արզումանյանին:

Վեհափառ Հայրապետին ողջկցում էր Մայր Աթոռի դիվանապետ տ. Արսեն ծ. վրդ. Բերբերյանը:

Հայոց Հայրապետը Իր այցելության առիթով ջերմորեն ողջունում է և շնորհավորում Հայաստանի վարչապետ պրն. Գ. Արզումանյանին և նրան ու հայրենի բարեխնամ կառավարությանը բարեմաղթում նորանոր հաջողություններ՝ հայրենաշեն նրանց գործունեության ճանապարհի վրա:

Այնուհետև Հայոց Հայրապետի և ՍՍՀ Մինիստրների սովետի նախագահի միջև տեղի է ունենում ուրտագին գրույց, որին ներկա են լինում Հայկական ՍՍՀ Մինիստրների սովետի գործերի կառավարիչ Հ. Հ. Մելքոնյանը և Հայկական ՍՍՀ Մինիստրների սովետին առընթեր հայ եկեղեցու գործերի խորհրդի նախագահ Ս. Տ. Գասպարյանը:

Ք Ա Ղ Վ Ա Ծ Գ Ն Ե Ր
ԳԵՐԱԳՈՅՆ ՀՈԳԵՎՈՐ ԽՈՐՀՈՐԴԻ ՆԻՍՏԵՐԻ
ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻՑ

1978 թ. ՀՈՒՆԻՍԻ 1-Ի ՆԻՍՏԻՑ

Հունիսի 1-ին, չորեքշաբթի օր.

Վեճափառ Հայրապետի բարձր նախագահության ներքո, երեկոյան ժամը 19-ին, Վեճարանում գումարվում է Գերագույն հոգեվոր խորհրդի հերթական նիստը:

Գերագույն հոգևոր խորհրդի սույն նիստում լսվում է Մայր Աթոռի ֆինանսական բաժնի վարիչ Գառնիկ Քեհյայանի զեկույցը, Մայր Աթոռի 1972 թվականի բյուջեի կատարողականի և 1978 թվականի նախահաշվի մասին:

Գերագույն հոգևոր խորհուրդը մտքերի փոխանակությունից հետո անհրաժեշտ գը-

տավ առավել խնայողությամբ վարել Մայր Աթոռի ֆինանսական գործունեությունը, հատկապես շինարարական աշխատանքներում:

Գերագույն հոգևոր խորհուրդը վավերացրեց 1972 թվականի Մայր Աթոռի բյուջեի կատարողականը և հաստատեց 1978 թվականի բյուջեի նախահաշիվը:

Այս առթիվ Գերագույն հոգևոր խորհուրդն իր գնահատանքն է արձանագրում Մայր Աթոռի ֆինանսական բաժնի վարիչ Գառնիկ Քեհյայանի կատարած քարեխիղճ և ազնիվ աշխատանքի համար:

1978 թ. ՀՈՒՆԻՍԻ 6-Ի ՆԻՍՏԻՑ

Վեճափառ Հայրապետի բարձր նախագահության ներքո, երեկոյան ժամը 19-ին, Վեճարանում գումարվում է Գերագույն հոգեվոր խորհրդի հերթական նիստը:

Ա. Գերագույն հոգևոր խորհուրդը սույն նիստում քննության առավ Երևանի ս. Զորավար Էլենդեցու նախկին քահանա Հովհաննես Կարապետյանի 8 հունիս 1978

թվակիր՝ Վեճափառ Հայրապետին ուղղված աղերսագիրը, ուր անկեղծ և խոր զոջում էր հայտնում, որ 1970 թվականին, դրժելով իր ծառայության ուխտը, լքել էր Երևանի իր հոտը և մեկնել արտասահման, որի համար էլ Վեճափառ Հայրապետի վճռով կարգալույծ էր հռչակվել: Ժողովում հաղորդում լսվեց այն մասին, որ Հովհաննես Կարա-

պետյանը արտասահման մեկնելու առաջին իսկ օրից, զգալով իր կատարած ծանր պխալը, դիմել էր Հայոց Հայրապետին՝ խնդրելով ներում և վերահաստատում իր քահանայական կարգի մեջ, պատրաստակամություն հայտնելով անմիջապես վերադառնալու հայրենիք և դարձյալ ծառայելու Երևանի ս. Ջորավար եկեղեցում:

Գերագույն հոգևոր խորհուրդը, ի նկատի ունենալով նախկին քահանա Հովհաննես Կարապետյանի անկեղծ զոջումը և հավատարմությունը դեպի Մայր Աթոռ ս. Էջմիածինը, և վերջին երեք տարիների նրա պաշտոնագրվումը ու բարոյական տառապանքը համարելով ապաշխարության շրջան, նաև նկատի ունենալով, որ նա իր հավատարմության ուխտը այսօր վերանորոգել է Փրկչի իջնան ս. սեղանի առաջ և իր պատրաստակամությունը է հայտնում ծառայելու Հայաստանյայց եկեղեցուն՝ Հայաստանում կամ արտասահմանում, ուր որ Վեհափառ Հայրությանը նրան կնշանակի, որոշեց խնդրել Նորին Ա. Օծույթյանը՝ ներում շնորհել և վերականգնել Հովհաննես Կարապետյանին իր քահանայական կոչման ու պաշտոնի մեջ:

Վեհափառ Հայրապետը, ընդառաջելով Գերագույն հոգևոր խորհրդի միջնորդությանը, ներում է շնորհում Հովհաննես քահանա Կարապետյանին և նրան վերականգնում իր քահանայական կոչման ու պաշտոնի մեջ՝ նշանակելով նրան հոգևոր հովիվ լիոն քաղաքում, համաձայն տ. Սերովբե արքեպիսկոպոսի առաջարկության:

Բ. Գերագույն հոգևոր խորհրդի սույն նիստում լսվում է նաև տ. Վահան եպս. Տերյանի զեկույցը իր՝ Կալկաթա այցելության մասին:

Տ. Վահան եպիսկոպոսը հանգամանորեն ներկայացնում է իր զեկույցագրի մեջ Հրեդ-

կատանի և ի մասնավորի Կալկաթայի հայ համայնքի եկեղեցական - մշակութային կյանքը և որոշ տեղեկություններ է հաղորդում Մասեհ Բաբաջանյանի կտակի հետ կապված խնդիրների մասին:

Գերագույն հոգևոր խորհուրդը տ. Վահան եպիսկոպոսի զեկույցն ընդունում է ի գիտություն:

Գ. Գերագույն հոգևոր խորհրդի սույն նիստում լսվում է Մայր Աթոռի շինարարական աշխատանքների ղեկավար և գլխավոր ճարտարապետ Արծրուն Գալիկյանի զեկույցը Մայր Աթոռի 1978 թվականի շինարարական աշխատանքների ընթացքի մասին:

Մայր Աթոռի ճարտարապետը հանգամանորեն խոսում է Երևանի ս. Սարգիս եկեղեցու, Բյուրակյանի «Հայկաշեն» հայտնաբերական ամառանոցի և Մայր Աթոռում «Լազարապատ»-ի վրա կատարված, կատարվող և ընթացիկ շինարարական աշխատանքների մասին:

Ճարտարապետ Ա. Գալիկյանը իր զեկույցագրում խոսում է նաև ս. Գեղարդ վանքում կատարվող շինարարական մանր աշխատանքների մասին:

Վեհափառ Հայրապետը և Գերագույն հոգևոր խորհուրդը արձանագրում են Մայր Աթոռի ճարտարապետ և շինարարական աշխատանքների ղեկավար Ա. Գալիկյանի կատարած բարեխիղճ աշխատանքը և որոշում են ընդունում հրահանգել նրան, որպեսզի որքան հնարավոր է շուտ ավարտվի 1978 թվականի համար նախատեսված շինարարական ծրագիրը Մայր Աթոռում և նրա շրջանակից դուրս:

Վեհափառ Հայրապետը և Գերագույն հոգևոր խորհուրդը շնչտում են հատկապես կարելի փութով ախարտումը ս. Սարգիս եկեղեցու վերակառուցման:

Մ Ա Յ Ր Ա Թ Ո Ռ Ո Ւ Մ

**Մայիսի 31-ին, հինգշաբթի.—Համար-
ծումն Քրիստոսի.**

Մայր տաճարում ս. պատարագ է մատու-
ցում տ. Հովհաննես քահ. Մարությանը և
«Հայր մեր»-ից առաջ քարոզում՝ «Եհան
վնոսա մինչև ի Բեթանիա, և ամբարձնալ
զձեռս իւր օրհնեաց զնոսա: Եւ եղև յօրհնելն
նորա զնոսա՝ մեկնեցաւ ի նոցանէ, և վե-
րանայր յերկինս» (Ղուկ. ԻԴ 50—51) բնա-
րանով:

Ս. պատարագին ներկա է լինում Վեհա-
փառ Հայրապետը:

• •

**Հունիսի 8-ին, կիրակի.—Երկրորդ Ծաղ-
կազարդ.**

Մայր տաճարում ս. պատարագ է մատու-
ցում տ. Մուշեղ վրդ. Պետիկյանը:

Ս. պատարագին ներկա է լինում Վեհա-
փառ Հայրապետը:

• •

**Հունիսի 10-ին, կիրակի.—Հոգեգալուստ
(Պննտեկոստէ, յիսնեորդ օր ի Ջատկէն).**

Օրվա մեծ տոնի առիթով Մայր տաճարում
հանդիսավոր ս. պատարագ է մատուցում
Վեհափառ Հայրապետը:

Ժամը 11-ին, եկեղեցական թափորով,
ամպրոպանու տակ, Մայր տաճարի գանգե-
րի ավետավոր ղողանջների ներքո, Վեհա-
փառ Հայրապետը առաջնորդվում է Մայր
տաճար՝ քջապատված պոլսահայ, լիբանա-

նահայ, սիրիահայ (Դամասկոսից) և այլ
երկրներից ժամանած ուխտավորների մեծ
բազմությամբ:

Հայրապետական ամպրոպանին կրում են
Դամասկոսի Հ. Բ. Ը. միության հայ երի-
տասարդաց ընկերության (Հ. Ը. Ե.) ան-
դամները, որոնք ուխտավորաբար ժամանել
են Մայր Աթոռ՝ իրենց գլուխ ունենալով թե-
մի թեմական ժողովի ատենապետ Բյուզանդ
Յագուպյանը:

Մայր տաճարը լիքն է հավատավոր բազ-
մությամբ:

Ս. պատարագը շարունակվում է մինչև
«Հայր մեր»:

Օրվա եկեղեցական մեծ տոնի հոգևոր և
պատմական նշանակության մասին քարո-
զում է պատարագիչ Հայոց Հայրապետը՝
«Եւ լցան ամենեքեան Հոգով սրբով» նշա-
նաբանով, վեր հանում ս. Հոգու գալստյան
և էջքի հրաշագործ նշանակությունը քրիս-
տոնական եկեղեցու հիմնադրման և ապա
շուրջ 2000 տարի ընդհանրական եկեղեցու
առաջնորդության ճանապարհի վրա:

Հավարտ ս. պատարագի Հայոց Հայրա-
պետի ձեռքից հաղորդություն են ստանում
ուխտավորներից շատերը:

Այնուհետև հանդիսությամբ և եկեղեցա-
կան թափորով Հայոց Հայրապետը առաջ-
նորդվում է Վեհաբան, ուր քարեհանձում է
ընդունել ս. Էջմիածին ժամանած վերոհիշ-
յալ ուխտավորների խումբը, հետաքրքրվում
նրանց եկեղեցական, համայնքային ու ազ-

գային կյանքով, օրհնում բոլորին և թելադրում նրանց վերադարձին իր հայրական օրհնություններն ու ուղջությունները տանել իրենց թեմերի հայ հավատացյալ ժողովրդին: Ընդունելության ժամանակ, հսկում սփյուռքի ողջ հայության և ի մասնավորի Ստամբուլի հավատավոր և բարեպաշտ ժողովրդի, որդիական երախտագիտության ջերմ խոսք է ասում Ստամբուլի հայոց Գալֆայան որբանոցի խնամակալության անդամ Կարայիս Ուղտըլյանը:

«Վեհափառ Տեր,

Երկար տարիներ մեր պատմական հայրենիքը ու մեր սիրտ և հավատքի լուսադրություն՝ ս. Էջմիածինը մեր պապական հոգիներուն համար հեռավոր և անմատչելի երազ մըն էր որուն կծուեցին մեր բոլոր իղձերը, մեր էության բոլոր մասնիկները:

Այսօր այդ երազին իրականացումը կարինք մենք և անպատմելի բերկրանքով գունդ առ գունդ կոչմանը դեպի մկրտական կեդրոնը ուր կցույցնա հայուն մաքուր հոգին ու ջինջ հավատքը, դեպի այս կարոտալի հովերը ուր մեր ցեղը հազարամյակներու ընթացքին տառապեր ու տքներ է, բայց հոգեկան թե մտավորական մարզերու մեջ հասեր է քաղաքակրթական ամենաբարձր մակարդակներու և յուրացուցեր է քրիստոնեական բարոյականի գերագույն տեսականները:

Մենք յոթնհայերս հանրապետական Թուրքիո մեջ վայելած մեր ազատություններուն և համայնքային մեր հին կազմակերպություններուն մեզի ընձեռած առավելություններուն շնորհիվ, կշահանք անվթար պահել մեր տոհմիկ մշակույթին անգին գանձերը և մեր ցեղային բարոյական բարձր արժանիքները, միևնույն ատեն իբր լավ քաղաքացիներ մեր կառելին ընելու Թուրքիո բարգավաճման և վերելքին համար:

Անսահման է այսօր մեր ուրախությունը երբ կտեսնենք թե մեր պատմական հայրենիքին մեջ իրականությունը կգերազանցե մեր բոլոր երազները և երբ մեր կյանքին մեծագույն երջանկությունը կապրինք այս սրբաշունչ մթնոլորտին մեջ համայն սզգին ամենասիրելի Պետին, մեր պաշտելի Վեհափառ կաթողիկոսին անբկայանալու բարձր պատիվը վայելելով:

Վեհափառ Տեր, մոտ երկու ամիսն է Վերսալիին հուզումով հետևեցանք Ձերդ Վեհափառության անհանգստության լուրերուն, այսօր մեն հրճվանքով և մեր սեփական աչքերով կտեսնենք Ձեզ կազդուոված, յոթնհայությունն ալ իր անգոր շրթներով կատարյալ առողջության մաղթանքները կը միացնե Վեհիդ:

Մեր հավատքի անյստատակի սյունին,

մեր փառաբեղ Մայր եկեղեցվույն սուրբ Էջմիածնին լուսանաճանչ պայծառության համար մեր ամենաջերմ և սրտաբուխ մաղթանքները ներկայացնելով, խորին ակնածանքով մատչիմք ի համբույր ս. Աթույթ:

Բոլոր ուխտավորներն այնուհետև աջահամբույրով ստանում են Հայոց Հայրապետի օրհնությունները՝ հոգեպես մխթարված ու խանդավառված:

Ժամը 15-ին Վեհափառի սեղանատանը, ի պատիվ Դամասկոսի Հ. Բ. Ը. միության Հայ երիտասարդական ընկերակցության ասպետների, որոնց խմբում էին նաև Դամասկոսի թեմականի մի քանի անդամներ, տղովում է պաշտոնական ընդունելություն, որն անցնում է ջերմ, հայրենասիրական մթնոլորտում:

Հայոց Հայրապետը ողջունում է և կրկին բարի գալուստ մաղթում արք. Բյուզանդ Յագուպյանի ատենապետության Դամասկոսի թեմի թեմական ժողովի անդամներին և Հ. Ե. Ը.-ի ասպետներին՝ նրանց բարեմաղթելով համերաշխ, եկեղեցաշեն գործունեություն իրենց աշխատանքում:

Հարգելի ուխտավորներին և հյուրերին խանդավառ ճառով ուղջունում է նաև «Էջմիածին» ամսագրի խմբագիր Արթուր Հատիսյանը:

Ճաշկերույթի ավարտին Հայոց Հայրապետը հուշանվերներ է բաժանում բոլոր ներկաներին, որոնք հրաժեշտ են առնում Ն. Ս. Սնույթունից և Մայր Աթոռից անմոռանալի տպավորություններով:

Հունիսի 12-ին, երեքշաբթի.—Այսօր հոգեվոր ճեմարանի ուսանողությունն ու դասախոսական կազմը մեկնում են ամսվերջի չորսօրյա պտույտի՝ դեպի Ալստեի հովտի պատմական հուշարձանները:

Հունիսի 17-ին, կիրակի.—Յիշատակ Եղիայի մարգարեին:

Մայր տաճարում ս. պատարագ է մատուցում տ. Արսեն Ժ. վրդ. Բերբերյանը և «Հայր մեր»-ից առաջ քարոզում՝ «Ձեզ նմանի կարօտին ամենայն հոգիք միացեալք սրբութեամբ և սիրոյն Քրիստոսի» (շարական) բնաբանով:

Հունիսի 18-ին, երկուշաբթի.—Սրբոց կուսանացն Հռիփսիմեանց:

Այսօր ս. Հռիփսիմե տաճարում ս. պատարագ է մատուցում տ. Եղիշե քին. Բաղրամ-

յանը և «Հայր մեր»-ից առաջ քարոզում
«Անձինք նուիրեալք սիրոյն Քրիստոսի»
(Հարական) քննաբանով:
Ս. պատարագին ներկա են լինում Մայր
Աթոռի միաբանությունն ու հոգևոր ճեմա-
րանի ուսանողությունը:

Հունիսի 19-ին, երեքշաբթի.—Սրբոց Կու-
սանացն Գայիանեանց.

Այսօր ս. Գայանե տաճարում ս. պատա-
րագ է մատուցում տ. Գուրգեն քին. Աշուր-
յանը և «Հայր մեր»-ից առաջ քարոզում հա-
վոր պատշաճի:

Ս. պատարագին ներկա են լինում Մայր
Աթոռի միաբանությունն ու հոգևոր ճեմա-
րանի ուսանողությունը:

Հունիսի 21-ին, հինգշաբթի.—Տօն սրբոյն
Յովհաննու Կարապետին և Աթանագիենայ
եպիսկոպոսին.

Այսօր ս. Շողակաթ տաճարում ս. պա-
տարագ է մատուցում տ. Աուսքել քին. Խա-
չատրյանը:

Ս. պատարագին ներկա են լինում Մայր
Աթոռի միաբանությունն ու հոգևոր ճեմա-
րանի ուսանողությունը:

Հունիսի 28-ին, շաբաթ.—Սրբոյն Գրիգո-
րի Լուսաորչին մերոյ ելն ի վերապէն.

Այսօր Մայր տաճարում ս. պատարագ է
մատուցում տ. Բագրատ արդ. Գալստյանը
և «Հայր մեր»-ից առաջ քարոզում «Յորժամ
Արդարն կացցէ բազում համարձակութեամբ
հանդէպ նեղչաց իւրոց» (Իմաստ. Սողոմո-
նի Ե 1) քննաբանով:

Հունիսի 24-ին, կիրակի.—Տօն Կարոսի-
կէ ս. Էջմիածնի.

Մայր տաճարում ս. պատարագ է մատու-
ցում տ. Աղան վրդ. Բալիոզյանը և «Հայր
մեր»-ից առաջ քարոզում հավոր պատշա-
ճի:

Հունիսի 26-ին, երեքշաբթի.—Այսօր Մայր
Աթոռ է այցելում հյուրաբար Հայաստանում
գտնվող ամերիկյան մասնագետների պատ-
վիրակությունը՝ ԱՄՆ-ի ազգային գիտական
ֆոնդի ինֆորմացիոն ծառայության ղեկա-
վար Լի Բերգենայի գլխավորությամբ:

Պատվիրակության անդամներն այցելում
են Մայր տաճար, եկեղեցական արվեստնե-
րի յանգարան:

Այնուհետև հյուրերին ընդունում է Ամե-
նայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետը և սըր-
տագին զրոյց ունենում նրանց հետ:

ՀԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

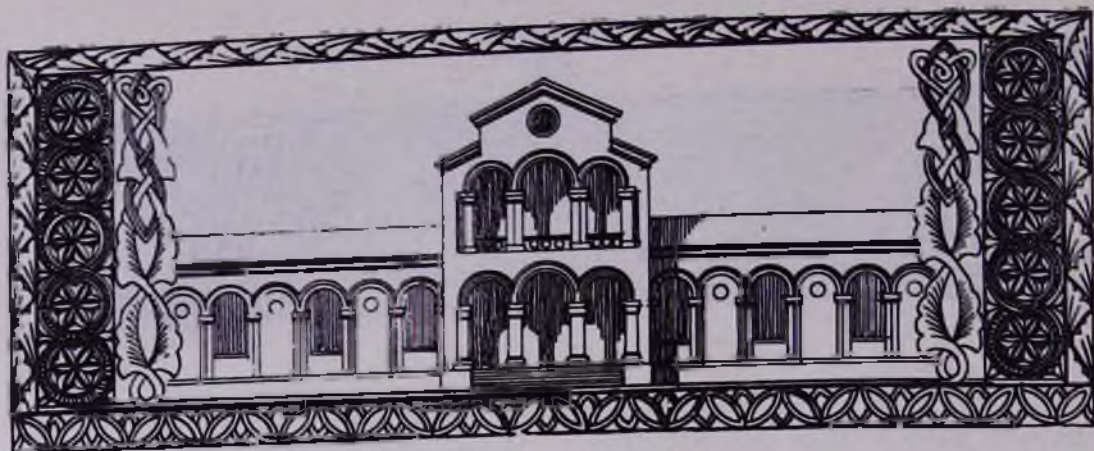
Ա. Ներսես Շնորհալու մահվան ութնապարամյակին նվիրված՝ Տանն Կիլիկիո Տ. Տ. Խորեն Ա կաթողիկոսի 6 ապրիլ 1973 թվակիր կոնդակի նախագրման ձևը մի նոր աճօրինական արարք է, որի համար Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմեղիմ մերժել այն, քանի որ Տանն Կիլիկիո գահակալն իրավասություն չունի «Ամենայն Հայոց կաթողիկոս» տիտղոսը օգտագործելու և ոչ էլ կոնդակ ուղղելու իր Աթոռից դուրս՝ մեր նվիրապետական Աթոռներին, թեմերին և համայն մեր ժողովրդին:

Շատ տխուր է հաստատել, թե նաև այսպիսի նվիրական առիթով, ինչպիսին Ամենայն Հայոց Շնորհալի սուրբ Հայրապետի ոգեկոչումն է, Աճյոխասի գահակալը վերստին դրսևորում է անպատասխանատու գործելակերպ:

ԴԻՎԱՆ ՄԱՅՐ ԱԹՈՐԻ

18-ը հունիսի 1973 թ.,
Ա. Էջմիածին

ԱՄՍՎԵՐՋԻ ՀԱՆՐԱՍՈՒԹՅՈՒՆ ՀՈԳԵՎՈՐ ԾԵՄԱՐԱՆՈՒՄ

Հոգևոր ճեմարանի ամսվերջի հանդիսությունը տեղի ունեցավ հունիսի 11-ին, երկուշաբթի օրը, ժամը 12-ին, ճեմարանի հանդիսությանց սրահում՝ Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետի քարձր նախագահությամբ:

Հանդիսությունը ներկա էին Մայր Աթոռի միաբանությունը, ճեմարանի դասախոսական կազմը, մայրավանքի պաշտոնեությունը և ուսանողների բազմաթիվ ծնողներ:

Որոշյալ ժամին Վեհափառ Հայրապետը, շրջապատված քարձրաստիճան հոգևորականներով, ծափողջույնների տակ մուտք է գործում դահլիճ:

Հանդեսն սկսվում է Վեհափառ Հայրապետի աղոթքով, որից հետո ունկնդրվում է Հայկական ՍՍՀ պետական հիմնի նվազը, դաշնամուրի վրա:

Ապա ճեմարանի երգչախումբը կատարում է «Ճեմարանի քայլերգ»-ը:

Հանդեսը բացում է ներածական-հուզիչ խոսքով հոգևոր ճեմարանի դասախոս տ. Աղան վրդ. հայրոգյանը՝ վեր հանելով անցյալ տարում հոգևոր ճեմարանի հարկի տակ կատարված ուսումնա-դաստիարակչական աշխատանքների կարևորությունը:

Այնուհետև հանդես է գալիս հոգևոր ճեմարանի տեսուչ տ. Հովհաննես քհն. Մարությանը, որն իր տարեկան զեկուցման մեջ ներկայացնում է համառոտ, բայց ամբողջական պատկերը 1972—1979 ուսումնական տարեշրջանում հոգևոր ճեմարանից ներս կատարված ուսումնա-դաստիարակչական աշխատանքների:

«Վեհափառ Տեր.

Ա. Էջմիածնի հոգևոր ճեմարանը բոլորեց 1972—79 ուսումնական տարեշրջանը: Հոգևոր ճեմարանը եղել և մնում է համայն հայության հույսի և լույսի աղբյուրը, որտեղ դարեր շարունակ դարձնվել են ու այսօր էլ դարձնվում են եկեղեցական ասպարեզում իրենց կոչմանը գիտակից պատանիների հոգիները:

Հոգևոր ճեմարանի տեսչության համար դժվար պիտի լիներ հաջող ուսումնա-դաստիարակչական գործունեություն ծավալել, եթե չլինեին ճեմարանի դասախոսական կազմի և մանավանդ Ամենայն Հայոց Հայրապետի անմիջական օժանդակությունն ու օրհնությունը:

Ուսումնական տարվա սկզբին ս. Էջմիածնի հոգևոր ճեմարանի ուսանողների ամբողջական թիվը 42 էր: Այսօր ճեմարանում սովորում են 81 ուսանողներ:

Ճեմարանի 6 սաներ մեկնել են քանակ՝ իրենց քաղաքացիական պարտքը կատարելու: 5 ուսանողներ ինքնակամ հեռացել կամ հեռացվել են ճեմարանից այլևայլ պատճառներով: Ճեմարանում ներկայումս սովորում են.

Գ լսարանում—4 սարկավազ	
Բ » —7 »	
Ս, » —4 ուրարակիր	
Գ դասարանում—5 ուսանող	
Բ » —7 »	
Ա, » —5 »	

Ճեմարանի ուսանողներից 14-ը օտարահայատակներ են՝ եկած Մերձավոր Արևելքի երկրներից և Ռումինիայից:

Ունեցանք նաև համալսարանալսարտ երկու մասնավոր ուսանողներ (Ֆորբերտ Նազարյան և Աղվան Գասպարյան), որոնք պատրաստվում են մտնելու հոգևոր ասպարեզ:

Հոգևոր ճեմարանի դասախոսական կազմի գլուխ կանգնած է ազգիս Հայոց Տ. Տ. Գազզեն Ա կաթողիկոսը: Հոգևոր ճեմարանի դասախոսական կազմը այս տարի ևս իր կարելին արեց մեր սաների մտավոր, հոգեկան և ֆիզիկական դաստիարակության համար:

Այս ուսումնական տարում Հյուսիսային Ամերիկայի Կալիֆոռնիայի թեմից Մայր Աթոռ հրավիրվեց տ. Արիս ծ. վրդ. Ծիրվանյանը՝ յսարանական բաժնում կրոնական առարկաներ դասավանդելու համար և նաև որպես փոխ-տեսուչ:

Հոգևոր ճեմարանի դասախոսական կազմը հետևյալն է.

Վեհափառ Հայրապետ, Արիս ծ. վրդ. Ծիրվանյան, Աղան վրդ. Բալիոզյան, Մառիս արքեպ. Գալուտյան, Տիրան արքեպ. Կյուրեղյան, Հովհաննես քհն. Մարության, Արթուր Հատիտյան, Պարզև Ծաֆազյան, Գրիգոր Գյուլյան, Սամվել Անդուսյան, Կամսար Ավետիսյան, Նրվանդ Մելքոնյան, Խաչատուր Ներսիսյան, Արամ Սահակյան, Բարսեղ Թաշյան, Սարգիս Իյնեջյան, Խորեն Մեյխանեջյան, Հարություն Սիմոնյան, Թադևոս Ասմարյան:

Այս տարի տեսչի օգնական դաստիարակ-վերակազմողներ էին Տիրան արքեպան, Բարսեղ Թաշյանը, Հարություն Թեյոզյանը և Արամ Արուստի: Նրանք տեսչի և փոխ-տեսչի հսկողության տակ ձեռք-ձեռքի տրված իրենց կարելին արեցին ճեմարանի կարգապահությունը բարձր պահելու համար:

Ծնորհակալության արժանի են մեր դասախոսների և դաստիարակների կատարած աշխատանքները:

Հոգևոր ճեմարանը գիշերօթիկ դպրոց է, ուստի ուսանողների առօրյա կյանքի յուրաքանչյուր ժամը կազմակերպված է:

Հոգևոր ճեմարանի տեսչությունը ուսանողության ուսումնա-դաստիարակչական աշխատանքները արդյունավետ դարձնելու համար իր կարելին է արել:

Ծրագրով նախատեսված դասավանդություններից զուգահեռ հոգևոր ճեմարանի տեսչությունը ամենօրյա ուսումնա-դաստիարակչական աշխատանք է տարել ճեմարանի սաների կրթական և մտավոր մա-

կարդակը բարձրացնելու համար:

Այս իմաստով ամենաբեղմնավոր աշխատանք է կատարել Վեհափառ Հայրապետը՝ դասախոսություններով, հայրական խորատներով ու գրույցներով:

Հոգևոր ճեմարանի հարկի տակ տեղի են ունեցել հետևյալ զեկուցումները, հանդիսությունները.

ա) Ընդունելություն վրաց Պատրիարք-կաթողիկոս Ն. Սրբություն Տ. Դավիթ Ն-ի և նրա շքախմբի անդամների.

բ) «Վահագրագելիչ միջոցներ հիվանդությունների դեմ»—զեկուցող՝ բժիշկ Կարո Նարայանյան՝ ԱՄՆ-ից.

գ) Ընդունելություն լատաց Պատրիարք Ն. Սրբություն Ծեմոդայի և նրա շքախմբի անդամների.

դ) Հանդիպում բարերար Հայկ Գավուրճյանի և նրա տիկնոջ հետ՝ ԱՄՆ-ից.

ե) Մոզակյան լապտերներով ցուցադրություն պատմական Հայաստանի տեսարժան վայրերը Հովհաննես Մերեճյանի կողմից՝ Բելյուս.

զ) Ընդունելություն ռուսաց Պատրիարք Ն. Սրբություն Պիմենի և նրա շքախմբի անդամների.

է) Ընդունելություն Արտասպետի հայոց պատրիարք տ. Նիկիտ արքեպիսկոպոս Տերտերյանի.

ը) Տ. Արսեն ծ. վրդ. Բերբերյանի՝ դոկտորային իր թեզի ներկայացնելը Մայր Աթոռի միաբանության, ճեմարանի ուսանողության և դասախոսական կազմի ներկայությամբ.

թ) Ամանորի տոնակատարություն.

ժ) «Կոմիտաս վարդապետի նորահայտ երգերը»—զեկուցող՝ Ռոբերտ Աթալան: Երգերը կատարել է Երևանի կրուպակյայի անվան դպրոցի երգչախումբը.

ժա) «Կուպեռիկոսի 500-ամյակը»—զեկուցող՝ տիկին Էլմա Պարսամյան.

ժբ) Վարդանանց հերոսամարտի տոնակատարությունը—զեկուցող՝ Արամ Սահակյան.

ժգ) Նրելո՝ Գլիդվան Գրիգոր Նարեկացու ստեղծագործություններից—աամուքող՝ տիկին Սիրվարդ Մեսրոպյան:

Հոգևոր ճեմարանի սաները անխտիր ամեն շաբաթ կինոնկարներ, թատերական ներկայացումներ և երաժշտական համերգներ են դիտել կամ ունկնդրել Էջմիածնի և Երևանի կինոթատրոններում ու համապատասխան ալյևալ թատերական սրահներում:

Հոգևոր ճեմարանի գրադարանը (գրադարանալսար՝ Տաճատ Վարդանյան) և հիվանդանոցը (բժիշկ՝ Ֆելիքս Գրիգորյան) կանո-

նավորապես շարունակել են աշխատանքները: Ուսանողներից 8 հոգի ենթարկվել են այլևայլ տեսակի գործողությունների:

Կանոնավոր ընթերցումներ, հետազոտական և դիտումներ, ձմեռային մարզանքներ և խաղեր են տեղի ունեցել ճեմարանի համապատասխան սրահներում:

Այս տարի ուսանողությունը գնացել է ձմեռային մի քանի էքսկուրսիայի՝ Ծաղկաձոր և ապա վերջերս՝ ուխտագնացություն Մուղնու և Գևորգ, Օհանավանք և Սաղմոսավանք:

Հունիսի 12-ին հոգևոր ճեմարանի ուսանողությունը և դասախոսական կազմը կը մեկնեն 4-օրյա պտույտի: Ծրագրված է այցելել Դիլիջանի մոտիկ Հաղարծնի, Մակարա և Գոշավանքերը, Պարզ լիճ և այլն:

Հոգևոր ճեմարանն այս տարի տվեց իր հերթական հունձը: Ուրախությամբ ճշում ենք, որ այս տարի ունեցանք հինգ ավարտող սարկավագ-ուսանողներ: Վրեժ սրկ. Նաջարյան, Սամվել սրկ. Պետրոսյան, Ավետիք սրկ. Արաքսյան, Հակոբ սրկ. Նաչատրյան, Ռոբերտ սրկ. Նազարյան, որոնցից վերջինը մասնավոր ուսանող է: Նրանք շուտով, այս ամսվա վերջին, կապառնվեն իրենց դիպլոմային աշխատանքները:

Այս տարի Բ լսարանի 9 սաներ՝ Աղաքանյան Հրանտ, Արթինյան Ավետիս, Զմբրուխյան Հակոբ, Զմբուխյան Գրիգոր, Մարգարյան Միսակ, Նալբանդյան Վաչե, Սարգսյան Հարություն, Քեչիջյան Գրիգոր և մասնավոր սան Ռոբերտ Նազարյան, ցանկություն հայտնեցին ձեռնադրվել սարկավագ: Տեսչությունը հարգելով նրանց խնդրանքը, միջնորդեց Հայոց Հայրապետի մոտ՝ ստանալու Նյա քարեհան կարգադրությունը: Ձեռնադրության կարգը կատարեց լուսարարապետ տ. Հուսիկ եպս. Սանթրուքյանը՝ ս. Ստեփանոսի տոմին: Ուրարակիր դարձան Ա լսարանի 5 սաներ՝ Զատիկյան Հարություն, Հովնաթյան Կիրակոս, Ղազարյան Հովհաննես, Ծմավոնյան Բաբկեն, Մանուկյան Սարգիս, և դպրության աստիճան ստացան Գ դասարանի 8 սաներ՝ Ալոյան Օնիկ, Բարսեղյան Աղասի, Ծառուկյան Գրեգոր, Գյուլանջյան Նաչիկ, Քեչիջյան Վահրամ:

Վեհափառ Տեր, հոգևոր ճեմարանի տեսչությունը խոստովանում է, որ մեր աշխատանքների մեջ ևս կան թերություններ: Ամենադժվար աշխատանքը սերունդ պատրաստելն է, սերունդ, որն իր նախնիների կենդանի օրինակը ունենալով իր համար որպես մտատիպար, սերունդ, որն անցյալով խանդավառված կերտեր նորը, որը լինելու և ավանդապահ և ժամանակակից, նոր եռան-

դով և համարձակությամբ քարոզեր Քրիստոսի Ավետարանը և մեր եկեղեցու պատմության կառույցի վրա աշխատանքի արդար քրտինքով իր բաժինը բերել՝ իր հերթին դառնալու համար օրինակելի՝ հետագա սերունդների համար:

Սիրելի սաներ, հուզիչ է պահը, պատմության գիրկն է անցնում ձեր պատանեկության ամենամաքուշ տարիներից մեկը: Գիտակցե՛ք ձեր ուժերը և օրըստօրե ձգտեցե՛ք կատարելության, ավելացրե՛ք ձեր գիտելիքները և կերտեցե՛ք ձեր մեջ ազնիվ, գիտակից, հայրենամարտի, եկեղեցասեր մարդը: Մեր եկեղեցու փառավոր անցյալը լինի ձեր կյանքի ուղեհիշը, քայլեցե՛ք համարձակությամբ, ձեզ հետ է հայ եկեղեցու պատմությունը, ձեզ հետ է ձեր հարազատ հայ ժողովուրդը:

Ծուռով ձեզանից շատերը կմեկնեն իրենց ծնողների մոտ արձակուրդի, մի մասն էլ կմնա իր աշխատանքը շարունակելու Մայր Աթոռում: Մաղթում ենք ձեզ քաջառույցություն և արձակուրդի քարի վայելում:

Պարտականություն ունեն այս առթիվ իմ շնորհակալական խոսքը ասելու թուր անձանց և հաստատություններին, Մայր Աթոռի միաբանությանը և պաշտոնեությանը, որոնք իրենց նյութական, բարոյական, եղբայրական վերաբերմունքով և զոհողությամբ օժանդակեցին հոգևոր ճեմարանի տեսչությանը, որպեսզի ճեմարանի ուսումնական և դաստիարակչական աշխատանքները լինեն բնականոն, իրենց բարձրությամբ վրա:

Վեհափառ Տեր, համառոտ այս հաշվետվությունից հետո թույլ տվե՛ք հոգևոր ճեմարանի դասախոսական կազմի և ուսանողության կողմից համբուրել Ձերդ Սրբության Աջը, մաղթելով Ձեզ բեղմնավոր և առողջ տարիներ՝ հայ եկեղեցու և ճեմարանի առավել պայծառացման համար:

Հոգևոր ճեմարանի երգչախումբը, եվրոպական երաժշտության դասախոս Խորեն Մելիքանեջյանի շնորհալի ղեկավարությամբ, կատարում է «Էջ Միածինն ի Հօրէ», «Որք զարդարեցին» շարականները և «Ահա ծագեց», «Ազնիվ ընկեր», «Ողջույն տվեք» (Մ. Եկմալյան), «Արփա-Սևան» (Է. Հովհաննիսյան) խմբերգերը: Ա լսարանի սան Սարգիս Քյոսամանուկյանը արտառանգում է Դ. Վարուժանի «Նաչբուռ» բանաստեղծությունը, Բ լսարանի ուսանող Ավետիս սրկ. Արթինյանը ռուսերեն լեզվով՝ Ս. Եսենկինի «Ծագան»-ն, նույն լսարանի ուսանող Գրիգոր սրկ. Զմբուխյանը անգլերեն լեզվով՝ Շեքսպիրի հանրահայտ «Լինել», թե՛ չլինել»-ը «Համբետ»-ից, Ա դասարանի սան

Հովսեփի «Դարբգրանք» Հ. Հովհաննիսյանի «Էջմիածին» բանաստեղծությունը: Բ լուս-
րանի ուսանող Գրիգոր սրկ. Ջմրուխտյանը
դաշնամուրի վրա կատարում է Ստ. Նաղդ-
յանի «Անձրեն եկավ»-ը, Բ դասարանի
սան Խաչիկ Մարտիրոսյանը՝ Աբրահամյա-
նի «Երգ առանց խոսքի» ստեղծագործու-
թյունը:

Ի դիմաց հոգևոր ճեմարանի ողջ ուսանո-
ղության և մասնավորապես շրջանավարտ
հինգ սարկավագների, նրախտագիտության
և շնորհակալության իր խոսքում Գ լսարա-
նի ուսանող Սամվել սրկ. Պետրոսյանն ա-
սում է.

«Վեհափառ Տեր,
Լո՛ւ է եմ զանգերը:

Անդորրություն է այժմ հոգևոր ճեմարա-
նում:

Եվ խնդություն է բոլորիս դեմքերին:

Մեզ համար նվիրական դարձած այս
հարկի տակ գլորվում, անցնում են տարի-
ները: Նրանցից յուրաքանչյուրն իր հետ բե-
րում է խնդություն և դառնություն. երկու
հակառակ երևույթներ, որոնք սակայն միա-
ծուլվում են միմյանց հետ և կազմում մարդ-
կային կյանքի հետաքրքրության առանցքը:
Նրանցից որևէ մեկի բացակայությամբ այլ-
ևս անհիմատ կդառնա կյանքը մեզ հա-
մար:

Անցկատելիորեն անցնում են տարիները:
Նրանցից յուրաքանչյուրը մեզ է նվիրում յու-
րահատուկ մի հարստություն, ամենալթա-
կագինը աշխարհում՝ կյանքի փորձ և կրթու-
թյուն: Այս երկուսը կերտում են մեր հոգի-
ները, մեզ հույս և եռանդ ներշնչում մեր ա-
պագա գործունեության նկատմամբ, որքան
էլ այն դժվար և անհաղթահարելի լինի:

Ու այս հարկի տակ կերտվում են մեր
հոգիները, կերտվում Աստծո հովանու ներ-
քո, Ձեր օրհնության ներքո, կերտվում
քրիստոնեության շնչով, մարդասիրության
շնչով:

Այս հարցում մենք պարտական ենք
մեր սիրելի դասախոսներին: Նրանցից յու-
րաքանչյուրը մեծագույն հաճությամբ և
պարտքի զգացումով գիտության հետ մեկ-
տեղ մեզ սովորեցնում է, թե ինչպես պետք
է ապրել, մեզ թելադրում, թե ո՞րն է ճիշտ,
ս՞րը սխալ...

Նրանք սիրով բացում են իրենց մտքի և
հոգու դարպասները և մեզ տալիս այն ամե-
նը, ինչ որ մենք կարող ենք առնել:

Ու այս ամենի համար, սիրելի դասախոս-
ներ, մենք միաբերան ասում ենք.

— Ծնորհակալություն:

Այսօր, ամավերջի այս պահին, հավաքվել
ենք այստեղ՝ մեր այս տարվա աշխատանքի

նուստիցման հունիլի տրամադրությունը կա-
տարելու:

Մենք՝ ուսանողներս, վառատակել ենք
շատ:

Դուք՝ դասախոսներդ... սխալ է ասել, թե
դուք վատնել եք: Ընդհակառակը՝ դուք վառ-
տակել եք գրեթե նույնքան, որքան մենք, և
նույնիսկ մի քիչ էլ ավելի:

Դուք մեր տրամադրության տակ եք դրել
ձեր գիտելիքները և կյանքի փորձը: Մենք
առատորեն օգտվել ենք դրանցից: Վերցրել
ենք՝ յուրաքանչյուրս որքան կարող է:

Այո, վերցրել ենք:

Բայց դուք չեք վատնել: Դա նման է արե-
գակի լույսին, մշտահոս աղբյուրին... Իսկ
սեր վաստակածը ձեր վաստակածն է: Դա
ճշմարտություն է և հաճելի ճշմարտություն:
Անցկատելիորեն գլորվում են տարիները:

Դեռ երեկ էր կարծես, երբ մեզանից յու-
րաքանչյուրը, դեռահաս մի պատանի, ոտք
դրեց ճեմարանի շենքից ներս:

Ու այսօր, խանդավառ ու վաստակած,
հրաժեշտ ենք տալիս նրան՝ իրեն ուսանող-
ներ:

Ճեմարանը մեզ շատ բան տվեց, քայց չի
կարելի ասել, թե ամեն ինչ: Նա միայն հիմ-
քը դրեց մեր հոգու և մտքի մեջ: Իսկ այդ
հիմքի վրա մենք պետք է բարձրացնենք
մեր տաճարները: Եվ կքաղաքացնենք:

Մենք խոստանում ենք:

Վեհափառ Տեր,

Ավելորդ է այժմ խոսել այն սիրո և գորո-
վանքի մասին, որ Դուք տածել եք մեր
հանդեպ անցնող տարիների ընթացքում:

Դա հայտնի է բոլորիս:

Այժմ, երբ մենք կյանք ենք մտնում, տվեք
մեզ Ձեր հայրական օրհնությունը, և թող
այն ուղեկցի մեզ մեր ողջ կյանքում:

Թույլ տվեք, Վեհափառ հայր, հաճուն հո-
գելոր ճեմարանի ուսանողության, հաճուն
այս ուսումնական տարեշրջանի շրջանա-
վարտների, մատչելի ի համբույր Ձեր ս. Ա-
ջիմ և ստանալ Ձեր հայրական օրհնությու-
նը»:

Այնուհետև տեսուչ տեր հայրը ներկայաց-
նում է հոգևոր ճեմարանում ուսման մեջ ա-
ռաջադեմ ուսանողների անուններն ըստ
հետևյալի.

Գ լսարան

9.50 միջինով առաջինն է քարեշ. Ավե-
տիք սրկ. Արաքաջյանը.

9.45 միջինով երկրորդն են հանդիսանում՝
քարեշնորհ Վրեժ սրկ. Նաչաթյանը և բա-
րեշ. Սամվել սրկ. Պետրոսյանը:

Բ լսարան

8.80 միջինով առաջինն է քարեշ. Գրիգոր
սրկ. Ջմրուխտյանը.

8.58 միջինով երկրորդն է վաչե արկ.
հալրանդյանը:

Ա լարան

8.91 միջինով առաջինն է Սարգիս Բյուս-
ւանուկյանը:

8.20 միջինով երկրորդն է Հարություն
Զատիկյանը:

Գ դասարան

8.60 միջինով առաջինն է Խաչիկ Գյու-
լանջյանը:

8.20 միջինով երկրորդն են՝ Ռուբեն Գրի-
գորյանը և Ադասի Բաբուջյանը:

Բ դասարան

9.70 միջինով առաջինն է Խաչիկ Մար-
տիրոսյանը:

8.00 միջինով երկրորդն է Լևոն Բաղդա-
սարյանը:

Հոգևոր ճեմարանի տեսչությունը գերա-
զանց վարքի համար պարգևատրել է Խա-
չիկ Մարտիրոսյանին (Բ դասարան) և Հով-
սեփ Պալըգյանին (Ա դասարան):

Սեղանի թեմիսի առաջնության հաղթողի
առաջին մրցանակը սրվում է բարեջն. վա-
չե արկ. Նալբանդյանին, իսկ տամայինը՝
բարեջն. Գրիգոր արկ. Զմրուխտյանին:

Ուսման և վարքի մեջ աչքի ընկած ու մըր-
ցանակի արժանացած ուսանողները ծախ-

ողջողոցների տակ մոտենում են վեհափառ
Հայրապետին և աջահամբույրով ստանում
իրենց նվերները:

Հանդեսի փակման և օրհնության խոսքով
հանդես է գալիս վեհափառ Հայրապետը,
գնահատում և օրհնում ճեմարանի հարկից
ներս կատարված դասախոսների համեստ
ու շնորհալի աշխատանքը, իսկ ուսանողնե-
րին հորդորում է լինել աշխատասեր, քարի
ու առաքինի՝ իսկական, քարոյական քարձր
նկարագրի տեր մարդ դառնալու համար:

Վեհափառ Հայրապետը, նկատի ունենա-
լով հոգևոր ճեմարանի տեսուչ տ. Հովհան-
նես քհն. Մարությանի երկարամյա, անբա-
սիր գործունեությունը Մայր Աթոռում, որ-
պես տիպար հոգևորական և փորձառու,
խոհեմ մանկավարժ, հայրապետական
մասնավոր կոնդակով նրան շնորհում է ա-
վագության աստիճան:

Հոգևոր ճեմարանի հարկի տակ 1972—
1973 ուսումնական տարվա ամսվերջի
հանդեսն ավարտվում է խմբովին երգված
Տերունական աղոթքով և վեհափառ Հայ-
րապետի «Պահպանիչ»-ով:

Հանդիսության ավարտին ճեմարանի դա-
սախոսական կազմն աջահամբույրով ստա-
նում է Հայոց Հայրապետի օրհնությունը:

ԼՈՒՐԵՐ ԹԵՄԵՐՈՒՑ

ՍԱՐԳԱՐԱՊԱՏԻ ՀԵՐՈՍԱՄԱՐՏԻ
ՏՈՆԱԽՄԲՈՒԹՅՈՒՆ ԼՈՆԴՈՆԱՀԱՅ
ԳԱՂՈՒԹՈՒՄ

Մայիսի 27-ին, կիրակի օրը, Հայոց Հայրապետի 1972 թվականի սեպտեմբերի 3 թվակիր կոնդակի հրահանգի համաձայն, լոնդոնահայ գաղութը եկեղեցական ու ազգային հանդիսությամբ տոնախմբում է հիշատակը Սարդարապատի ճակատամարտի մահատակների՝ հերոսամարտի 55-րդ տարեդարձի առիթով:

Լոնդոնի ս. Սարգիս եկեղեցում, օրվա հանդիսության առիթով, պատարագել է հոգեվոր հովիվ և Մայր Աթոռի միաբան տ. Ներսես ծ. վրդ. Պողոսյանը և «Հայր մեր»-ից առաջ, օրվա տոնի մասին, ոգեշունչ քարոզ է խոսել՝ «Սակայն բազում գործք արությունեմ գտանին գործեալ և ի մերում աշխարհիս, և արժանի գրոյ յիշատակի...» (Մովսես Խորենացի) քննադատել:

Ս. պատարագի հոգեպարար երգեցողությունը կատարել է ս. Սարգիս եկեղեցու երգչախումբը՝ Ե. Միսիրյանի ղեկավարությամբ: Ս. պատարագի երգեցողությանն իր մասնակցությունն է բերել Լոնդոնում գտնվող

վոդ հայրենարձակ երգչուհի օրիորդ Մարի Պողոսյանը:

Հավարտ ս. պատարագի կատարվել է Սարդարապատի հերոս մահատակների հիշատակին նվիրված մասնավոր հոգեհանգրվանում արարողություն:

Այնուհետև օրվա հանդիսության առիթով ս. Սարգիս եկեղեցուն կից Նվարդ Լյուլպենկյան սրահում տեղի է ունեցել ճաշկերույթ-հանդես, որին իրենց մասնակցությունն են բերել շուրջ երկու հարյուր հրավիրյալներ: Ծաշկերույթի ժամանակ տ. Ներսես ծ. վարդապետը, Ս. Գապարաճյանը, Հ. Փալամուտյանը, Ա. Կյուզելյանը, Կ. Փափազյանը հանդես են եկել «ոգևորիչ և սրբտաքովի» ճառերով:

Ծաշկերույթ-հանդեսի ժամանակ գործադրության է դրվել նաև գեղարվեստական մի գեղեցիկ ծրագիր: Ս. Սարգիս եկեղեցու երգչախումբը Ե. Միսիրյանի ղեկավարությամբ կատարել է «Սարդարապատի քաջեր» և «Էրբերունի» խմբերգերը: Զ. Ծամյանը դաշնամուրի վրա նվագում է Ա. Խաչատրյանի «Սուսերով պար»-ը: Ա. Կյուզելյանն արտասանում է Հ. Շիրազի «Իմ սուրբ հայրենիք»-ը, իսկ երգչուհի Մ. Պողոսյանը

յանը կատարում է «Կոունկ», «Քելե, քելե» և «Կիլիկիա» երգերը:

Հանդիսության ավարտին տ. Ներսես ծ. վրդ. Պողապալյանը շնորհակալություն է հայտնում հանդեսի բոլոր մասնակիցներին, մանավանդ ԱՄՆ-ից, Մերձավոր Արևելքից Ռյուրաբար ժամանած ներկաներին: Ապա հայր սուրբը գնահատանքի և օրհնության ջերմ խոսք է ուղղում այն տիկնանց, որոնք սիրահոծաբ կերպով պատրաստել են հանդիսության մատաղը:

Սարդարապատի 55-ամյակին նվիրված այս խրախուսիչ հանդիսությունը ավարտվում է հոգևոր հովվի՝ հերոսների հիշատակին արտասանած «Հոգւոց»-ով և խմբովին երգված Տերունական աղոթքով:

ԼՈՒՐԵՐ ԸՈՒՆԱՀԱՅ ԳԱՂՈՒԹԻՑ

Հունահայերի թեմական խորհրդի՝ Մայր Աթոռ ս. Էջմիածնին ուղարկած «Հաղորդագրություն»-ից տեղեկանում ենք, որ վերջերս Աթենքում, Փերիսթերիի ս. Աստվածածին եկեղեցում, տեղի է ունեցել հունահայ համայնքի թեմական (ս. Գրիգոր Լուսավորիչ միություն) ընտրությունները:

Այս կապակցությամբ և մասնավոր Ռուս-վերով Աթենք է ժամանել Ալիստրիայի հայոց հոգևոր հովիվ տ. Մեսրոպ ծ. վրդ. Գրիգորյանը:

Ընտրությունների հաջորդ օրը տ. Մեսրոպ ծ. վարդապետի նախագահությամբ և թեմի հոգևոր հովիվ տ. Հակոբ քհն. Ռյուստեմյանի ներկայությամբ գումարվել է նորընտիր թեմականի առաջին նիստը, ուր և կազմվել է դիվանը՝ հետևյալ անձնակազմով.

Ստեփան Ֆեսճյան՝ ատենապետ.

Սարգիս Խաչատուրյան՝ փոխ-ատենապետ.

Հայկ Ղազարյան՝ ատենադպիր.

Լևոն Քյուսեյան՝ գանձապահ.

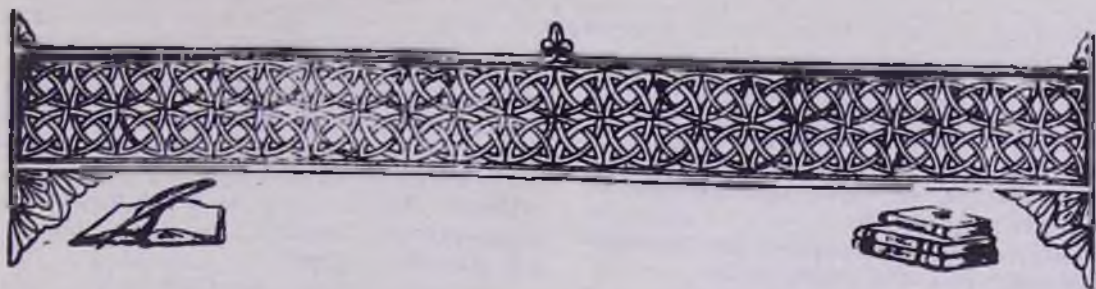
Կարայիս Գալայճյան՝ խորհրդական անդամ.

Հակոբ Մերճանյան՝ խորհրդական-անդամ.

Վարդգես Թադեոսյան՝ խորհրդական-անդամ:

Հանուն Ամենայն Հայոց Հայրապետի շնորհավորում ենք հունահայոց թեմի նորընտիր թեմական խորհրդին և մաղթում նրան եկեղեցաշեն գործունեություն՝ ի պայծառություն թեմի եկեղեցական-ազգային և մշակութային կյանքի:

Ա. ՀԱՏԻՏՅԱՆ

ՇՆՈՐՀԱԼԻՆ ՈՐՊԵՍ ՄԱՏԵՆԱԳԻՐ

Շնորհալից 1121—1173 թթ., ավելի քան կես դար, ստեղծագործել է և թողել հարուստ ու բազմաժանր մատենագրական վաստակ, որը հայ ժողովրդի բազմադարյան մշակույթի անմահ հուշարձանն է:

Այդ հիսնամյակը կիլիկյան Հայաստանի պատմության մեջ եկեղեցական, մշակութային, քաղաքական և տնտեսական մեծ իրադարձություններով հարուստ ժամանակաշրջանն է:

Շնորհալից մեր հոգևոր դպրության և երաժշտական երգարվեստի անցված գագաթն է: Նա իր մատենագրական վաստակով հանդիսացավ հայ մշակույթի կիլիկյան առաջին շրջանի մեծ ու վաստակաշատ ներկայացուցիչներից մեկը, համահայկական չափանիշով՝ մեծ մտավորական: «Առանց Ներսես Շնորհալու լուսաշող ներկայության, պիտի մերկանար կիլիկյան ժԲ դարը իր փառքից և պիտի անէանար մի անկրկնելի շողարձակ բարձունք մեր մշակույթի պատմության հորիզոնից: Երանաշնորհ՝ սուրբ Շնորհալին փառավորվել է անցյալում և փառավորվելու է միշտ, իբրև բոլոր ժամանակների պարծանք ամենայն հայոց», գրում է Վեհափառ Հայրապետը իր հոբելյանական կոնդակում՝ նշելով Շնորհալու տեղն ու նշանակությունը հայ մշակույթի «արծաթե դարի» մեծ վաստակավորների շարքում¹:

Շնորհալու մատենագրական բազմաժանր վաստակի մեջ մտնում են կրոնական, եկեղեցագիտական, աստվածաբանական, պատմական, բանաստեղծական, գիտական, մեկնողական, մանկավարժական, քարոզչական, երաժշտական հիանալի գործեր:

Շնորհալու մատենագրական վաստակը համարյա անկորուստ հասել է մեզ:

Շնորհալին բացառիկ և բազմադրույուն մա-

տենագիր է մեր գրականության պատմության մեջ, իր ստեղծագործական արտակարգ ու բարձր կարողություններով, իր ժամանակի երևույթների լայն ընդգրկմամբ և ընկալմամբ:

Շնորհալու ստեղծագործությունն իր դարի և հաջորդ ժամանակաշրջանների մեր մշակույթի պատմության մեջ տիրական է եղել: Նա իշխել է երկար դարեր մեր մշակութային, գրական կյանքի վրա և օրինակ հանդիսացել հետագա դարերի մեր մատենագիրների, բանաստեղծների և երաժիշտների համար:

Շնորհալու մատենագրական վաստակի մասին խոսել են մեր միջնադարյան մատենագիրներից շատերը, այդ թվում՝ Ներսես Լամբրոնացին², Կիրակոս Գանձակեցին³, Ստեփանոս Օրբելյանը⁴ և ուրիշներ:

Շնորհալու մատենագրական վաստակի ուսումնասիրությամբ զբաղվել են Հ. Մ. Չամչյանը⁵, Հ. Գ. Զարրհանալյանը⁶, Հ. Ղ.

¹ «Թուղթ ընդհանրական», ի ս. Էջմիածին, 1885, «Գովեստ ներդրական պատմագրական քանի...», էջ 48:

«Ներսես վիլին» խորոց գիտող,
Եւ խորհրդոց՝ Տևաոց պատմող,
Կտակարանացը՝ թարգմանող,
Ծածուկ քանից՝ քացայալուող,
Հոմերական՝ տաղից չափող,
Ոտանալու տաղից զըսող...»:

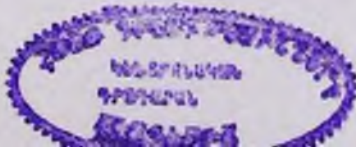
² «Պատմութիւն Ռայոց», Երևան, 1981, էջ 118—119:

³ «Պատմութիւն ճահանգի Սիսական», Թիֆլիս, 1910, էջ 138:

⁴ «Պատմութիւն Ռայոց», ի Վեհափառ, հատոր Գ, 1784, էջ 25, 28, 52—55, 62—110:

⁵ «Հայկական հին դպրութեան պատմութիւն» (Դ-ԺԳ դար), Վեհափառ, 1886, էջ 802—822:

¹ «Էջմիածին» ամսագիր, 1978, Ա, էջ 4:

Ալիշանը⁷, Միք. Նալբանդյանը⁸, Մաղ. արքեպ. Օրմանյանը⁹, Մ. Արեղյանը¹⁰, Հր. Ա. ճառյանը¹¹, Նորայր եպս. Պողարյանը¹², Ա. Առաքելյանը¹³, Գր. Հակոբյանը¹⁴, Նիկ. Թահմիզյանը¹⁵ և ուրիշներ:

Ընդունված է Ծնորհալու մատենագրական վաստակը բաժանել երկու մասի.

1. Արձակ և 2. Չափածո:

Ծնորհալին իր գրական գործերը հորինել է ընդհանրապես ուտանավորով և «կաթողիկոսությունն ատաք միջոցին... առույգ հասակի մեջ»¹⁶:

«Արձակ լեզվով գրել է միայն իր պաշտոնի վերաբերյալ գործերը, որոնք ունեն սակայն և՛ գրական, և՛ պատմական մեծ արժեք»¹⁷:

Արձակ գործերի մեջ մտնում են, կաթողիկոս լինելուց առաջ, գրած երեք «Թուղթք միաբանության գրեալ առ յոյնս՝ վասն միությանն եկեղեցւոյ», որոնք են՝ «Գիր խոստովանութեան հաւատոյ Հայաստանեայց եկեղեցւոյ», «Սահմանք հաւատոյ Հայաստանեայց եկեղեցւոյ» և «Յաղագս սանդղութեանց եկեղեցւոյ» նամակները, որոնց մասին խոսվեց մեր նախորդ հոդվածում («Էջմիածին», 1973, Դ, էջ 30—35):

Ծնորհալու արձակ գործերի մեջ, կաթողիկոս ընտրվելուց հետո, առաջինն է

Ատենաբանությունը:

Սա մի հոյակապ ճառ է, որը Ծնորհալին արտասանել է իր կաթողիկոս ընտրություն

⁷ Ծնորհալի և պարագայ իւր», Վեցնտիկ, 1873, էջ 1—588:

⁸ «Երկերի լիակատար ժողովածու», 1848, Երևան, հատոր 2, էջ 37:

⁹ «Ազգապատում», Ա. հատոր, հեյրուր, 1959, էջ 1388—1390, 1402—1410, 1411, 1420, 1488, 1490, 1445:

¹⁰ «Հայոց Ռիմ գրականության պատմություն», գիրք երկրորդ, Երևան, 1946, էջ 78—130, տես նաև Մ. Արեղյան, «Երկեր», Դ, Երևան, 1970, էջ 86—167:

¹¹ «Հայոց անձնանունների քառարան», հատոր Դ, Երևան, 1946, էջ 44—46:

¹² «Հայ գրողներ», Երուսաղեմ, 1971, էջ 289—299:

¹³ «Հայ ժողովրդի մտավոր մշակույթի զարգացման պատմություն», Ա. հտոր., Երևան, 1960, էջ 893—841:

¹⁴ «Ներսես Ծնորհալի», Երևան, 1864, էջ 5—288:

¹⁵ «Ներսես Ծնորհալի, երգահան և երաժիշտ», մասնիկ տակ, Երևան, ս. Մեսրոպ Մաշտոցի անվան Ռիմ ձեռագրերի ինստիտուտի՝ Մատենադարանի հրատարակություն, 1973, 118 մանրագրված էջ, նույնի կիշներով և ծանոթագրություններով:

¹⁶ «Ազգապատում», էջ 1401:

¹⁷ Արեղյան, երկեր, Երևան, 1970, էջ 147:

և ձեռնադրության առթիվ, Ծաղկազարդի օրը, «յաւուր տօնի արմանեմաց», 1186 թվականի ապրիլի 17-ին, Հոռմկլայում գումարված ազգային-եկեղեցական ժողովում. «Տեառն Ներսեսի առ եպիսկոպոսունս և վարդապետս և համօրէն դասս եկեղեցւոյ... առ ձեզ են բանք իմ»¹⁸:

Ատենաբանության մեջ Ծնորհալին նախ խոսում է իր կաթողիկոս եղբոր մասին, հյուսում նրա գովքը, թվում նրա արժանիքները՝ նվաստացնելով և ամբաստանելով իրեն: Գիտակցելով իր նոր ու վեհ պաշտոնի ծանր պարտականությունները, շարունակ համեստությամբ շեշտում է իր անարժանությունը:

Նկատի ունի նաև ժամանակի ծանր դրությունը. «Ջարհուրիմ երկիւղի նայեցեալ լիսն տկարութիւն և ի մեծի այսր աստիճանի բարձրութիւն և ծանրութիւն, մանաւանդ ի չար և յանմասն բարեաց ժամանակիս, որք ոչ միայն յարտաքնոցն, որք հակառակ են հաւատոյս Ենդեալ տագնապիմք ըստ մարմնոյ և աղաւաղին կարգ եկեղեցւոյ, այլև ամուսնք քրիստոնէից»¹⁹:

Դժվարություններից մեծն այն է, ընդունելով Ծնորհալին, որ հայ ժողովուրդը գրկվել է իր հայրենի երկրից, անցյալի փառքից ու պետականությունից և այժմ տարագիր է. «ոչ ի միւս աշխարհի բնակեն, որպէս այլոց ազգաց, զի դիրին էր շրջել առ նոսա առաջնորդացն և սերմանել զբանս այլ ըստ մեղաց մերոց ցրուեալ են ազգ մեր և ժողովուրդք ընդ ոլորտս տիեզերաց ի մէջ օտարասեռ ազանց: Նաև Աթոռս սուրբ դրդուեալ է ի հաստատութենէ ի զանազան և յանպատշաճ վայրս տարբերի ընդ հարկաւ և երկիւղի ալլասեռից և անօգնական և անուէր ի մերասերաց, որում ոչ է կար համարձակ շրջել և ուսուցանել»²⁰:

Դժվարին այս պայմաններում անհնար է շրջել ժողովրդի մեջ, հովվապետական այցելությամբ մխիթարել և առհասարակ շատ ծանր է կատարել հայրապետական գործերը:

Ատենաբանության վերջում Ծնորհալին հույս ու ցանկություն է հայտնում ու աղոթում, որ Աստված կիրկի հայ ժողովուրդը. «Փրկել զմեզ ի քերանդ առիժոց, ազատել զգերեզման ի տանէ կապանաց և դարձուցանել զամենեւեմ յաշխարհն հայրենի... յարուցանել թագաւոր արդար և իշխանս, յիարաւունս Աստուծոյ հաստատեալս»²¹:

Ծնորհալու այս ատենաբանությունը «վսնմ

¹⁸ «Ընդհանրական», էջ 411—428:

¹⁹ Անդ, էջ 421:

²⁰ Անդ, էջ 422:

²¹ Անդ, էջ 426:

է իր պարզությամբ, ազդու է ո՛չ միայն իր արտաքին ձևով, այլ նաև ջերմ հերթիքով, որ բխում է ջերմ սրտից... Մասն ուժեղ է տրամաբանությամբ, մտածության կառավարված և կարգավորյալ ընթացքով»²⁴:

Թուղթ Ընդհանրական.

Շնորհալու արձակ գրվածքների պսակն է նրա Ընդհանրական թուղթը, կամ հայրապետական անդրանիկ կոնդակը, որը գրվել է «Ատենաբանութիւն»-ից երեք ամիս հետո:

«Ընդհանրական»-ը կոչվել է «Ջահ լուսատու աստուածասիրացն մտաց, և աղբիւր շնորհաբոլիս վտակեալ յարբումն ոգւոց նոցին ծարսեաց, պանծալի մատեան... յորում գանձեալ են պատուիրանք աստուածայինք, խրատք հոգեշահք առ համօրէն դասս հոգեւորականաց և ժողովրդականաց և դաւանութիւն ուղղափառ հաւատոյ եկեղեցւոյս մերոյ»²⁵:

«Ընդհանրական»-ը, որպես հայրապետական անդրանիկ կոնդակ, ուղղված է բովանդակ հայության. «Ընդհանուր հաւատաքելոց հայկականացո սեռից, որք յարեւն»՝ ի սեփական աշխարհի Հայաստանեայց բնակեալք, և որք յարևմտեանց կողմանոց սահեալք նժդեհութեամբ, և որք ի միջերկրեայս, ի մէջ այլալեզու ազանց տարաբերեալք, և որք յիրաքանչիւր յեզերս աշխարհի ըստ մեղաց մերոց ցրուեալք ի քաղաքս, ի դղեակս, ի գիւղս, և յազարակս...»²⁶:

«Ընդհանրական»-ը սկսվում է սիրո ողջունով և հայրապետական օրհնությամբ. «Յաստուածընկալ և փրկական սրբոյ Նշանէս... յառաքելական ճշխարացս, և ի սուրբ Լուսաւորչին մերոյ Աջէն և յԱթոռոյս»:

«Ընդհանրական»-ում Շնորհալին նախ հայտնում է իր կաթողիկոս ընտրվելը, կաթողիկոս եղորդ մահը... «Ինքն նաւու հաւատոյ ընդ ծով աշխարհիս՝ հողմով հոգւոյն ուղղակի նաւապետեալ ճշմարտութեամբ և առաքինութեամբ եհաս անվնաս յանքոյթ և յառանց ալեաց նաւահանգիստն, և զմեզ եթող ի տաժանելի և յաղցաւոր կեանս ի մէջ օձից և կարճաց, և զանազան խածուեղ զազանաց... այլն ծանրութեան բեռանց ի ներքոյ՝ հոգևորաց և մարմնաւորաց»²⁷:

Շնորհալին «օձ, կաթին և գազան» է անվանում Հռոմկլան շրջապատող բռնակալներին:

Հայտնելով, թե այսպիսի ծանր պայմաններում «ի բացեալ ինչեւով հովուին և հօտից, յոյժ հեռաւորութեամբ միմեանց», որ-

պես Ամենայն Հայոց կաթողիկոս, ի՛նչ պարտականություններ դրված են իր ուսերին.

«Ի վայրի դալարուց աստուածային օրհնացն հանգուցանել, կենդանարար ջրով հոգւոյն իմաստութեամբ սնուցանել, զգալսն հալածել, զվիրաւորեալսն բժշկել, շրջել առ ամենեւեան՝ ընդ ամենայն կողմանս աշխարհի, քարոզել զհասն Աստուծոյ...», բայց խորապես ցավում է, որ այդ «անկարելի է յաղագրս ժամանակի չարութեան և բազմիշխանութեան... և քաղաք թագաւորական և բազմածուով ո՛չ գոյ ազգի մերում, որպէսզի անդամոր նստելով յԱթոռ հայրապետութեան և վարդապետութեան՝ ուսուցանէք ժողովրդեան մերոյ զաստուածային պատուիրանս, ըստ առաջին հայրապետացն»:

Շնորհալին իր կաթողիկոսության օրերին նդել է նաև նյութական ծանր կացության մեջ. «Այլ ենք իբրև զայժեանմ յորսորդաց և ի շանց փախուցեալք՝ ի քարանձախս բնակելով, յորում ո՛չ և մարմնական հարկաւոր պիտոյիք շատուցեալք ի գիւղից կամ յազարակաց, յորոց ունիմք և ո՛չ մի: Նաև ոչ անդաստան հողոյ... գի վաստակօք և աշխատութեամբ զպէտս մեր լնուաք և ո՛չ օգնութիւն ուստեք որպէս արժան էր, ի թագաւորաց և ի իշխանաց»²⁸:

Արդ, ասում է, չկարենալով անձամբ «շրջել առ ամենեւեան»՝ ընդ յամենայն կողմանս աշխարհի, մտնել զաղթական յորաքանչյուր հայի տունը, կիսել նրա աղն ու հացը, խոսել մեր ազգային-եկեղեցական դժվարությունների մասին, բաժանել մեր հայրենասիրական մտորումները, «ուսուցանել և խրատել... մեք իբրև ի կամաւոր բանտ և կապանաց յայսմ տօթագին քարանձախ արգելեալք՝ գողով ձեռին մերոյ խօսիմք՝ որպէս բերանով ընդ ամենեւեան»²⁹:

Շնորհալու «Ընդհանրական»-ը նորություն է մեր եկեղեցու և մատենագրության պատմության մեջ:

Շնորհալին «պետք էր իր հայրապետության սկզբնավորությունն ալ գրական նշանավոր արտադրությամբ նվիրագործել, և այդ ոգվոյն արդյունքն է Թուղթ Ընդհանրական»-ը, իբրև անդրանիկ կոնդակ օրհնության»³⁰:

«Ընդհանրական»-ը անգնահատելի մի փաստաթուղթ է ժամանակի հայ եկեղեցու, հոգևորականության, հայ ժողովրդի կյանքի մասին, ժամանակաշրջանի բովանդակ հայության կյանքի և բարքերի ընդարձակ ու հյուսկապ պատկերը, հայելին:

²⁴ Աբեղյան, էջ 148:

²⁵ «Ընդհանրական», Ազդ::

²⁶ Անդ, էջ 1:

²⁷ Անդ, էջ 4:

²⁸ Անդ, էջ 7—8:

²⁹ Անդ, էջ 10:

³⁰ «Ազգապատմ», էջ 1402:

Ակզբում այստեղ էլ Շնորհալին խոսում է հայ եկեղեցու ուղղափառ դավանության և մեր եկեղեցական կարգ ու կանոնի և ավանդությունների մասին։ «Ավանդինք պարզ և յայտնի բանի ցուցանել գիտատույ դաւանութեան ճշմարտութիւն»։

Ապա հայրապետական իր խոսքը ուղղում է այդ ժամանակի հայ ժողովրդի կյանքում գոյություն ունեցող բոլոր դասակարգերին, «Առ կրօնատրս», «Առ առաջնորդս սրբոց ուխտից վանականաց», «Առ առաջնորդս եկեղեցւոյ», «Առ դասս քահանայից», «Առ իշխանս», «Առ զհնուորաց դասս», «Առ քաղաքականոյ» (քաղաքի բնակչության), «Առ երկրագործս», «Առ կանանց դասս»²⁹, նրանց տալով իր խրատականը, իր պատգամը՝ նրանց կրօնական և եկեղեցական ու ազգային պարտականությունների մասին։

«Ընդհանրական»-ը՝ Շնորհալու այս մեծ գրությունը, որքան իր բովանդակությամբ շատ կարևոր պատմական փաստաթուղթ է, նույնքան և արժեքավոր մի գրական երկ է։ Իրրև բանաստեղծի գործ՝ դա բնականաբար հորինված է գեղեցիկ ձևով, հեղինակին հատուկ հաճելի ոճով։ Մարդ այդ կարդալով, երբեմն հրապուրվում է նրա կարգավորյալ ու թեթև, միաժամանակ և հաճախ պատկերավոր մտածությունը։ Շնորհալին միտքն արտահայտում է սովորաբար կարճ ասացվածքներով, հստակ ու սրտալի խոսքերով, խուսափելով քառերի և քերականական ձևերի կրկնությունից։

Չի մոռանում իր աստիճանին պատշաճ խրատական եղանակը, գրուցում է մեղմ, հանդարտ ու ծանր, ո՛չ հրամայողաբար, ո՛չ ինքնագով մեծամտությամբ, այլ համեստաբար։ Ոչ մի շինծու խոսք չկա³⁰։

«Ընդհանրականը հրատարակության օրեն մինչև մեր օրերը, ութ դարերու ընթացքին մեջ, քան մը կորսնցուցած չէ իր գործիքենն և ազդեցութենն և աբօր ալ տակալին լավագույն և ընտրելագույն ձեռնարկն է եկեղեցական կանոնաց և եկեղեցական քարեկարգության լավագույն ուղեցույցն է»³¹։

Շնորհալու մատենագրական վաստակի արձակ էջերի մեջ կարևոր տեղ են գրավում նաև նրա թղթերը, որոնց մեջ «կան նաև մասնավոր, անձնական բովանդակություն ունեցողներ, բայց այդ գրությունները մեծ մասամբ վերաբերում են դավանական և այլ կրօնական խնդիրների, որոնցով հետաքրքրվել են ժամանակակիցները»³²։

Շնորհալու դավանաբանական թղթերի կամ մամականու մեջ կարևոր են «Առ Մանուէլ թագաւոր Հոռոմոց» գրած Ա, Բ, Գ թղթերը³³, «Թուղթ առ Միքայել պատրիարք Հոռոմոց»³⁴։

Շնորհալին ունի նաև շատ ուրիշ թղթեր ևս³⁵, որոնցից մասնավոր նշանակություն ունեն նրա արևելյան վարդապետների գրած թղթերը³⁶։ Շնորհալին «Մերքին և մտերմական հարաբերություններ կպահեր արևելյան վարդապետներուն հետ և զանոնք կհարգեր և կգնահատեր»³⁷։ Շնորհալին արևելյան վարդապետների խնդրանքով և առաջարկով թարգմանել է ս. Սարգսի վկայաբանությունը, Դավիթ Անհաղթի նշանավոր «Բարձրացուցէք» ճառի և Գրիգոր Նյուսացու «Ամենայն չար» ճառերի մեկնությունը³⁸։

Գեղեցիկ են և հետաքրքրակալն նաև Շնորհալու «Ի Սամոստիա քաղաք յաղագս արևորդաց դարձի»³⁹ և համաճարակի վրտանգին ենթարկված եղեսացիներին գրած մամակները⁴⁰։ Շնորհալին ունի նաև «չափածո թղթեր» («Բանք Չափաւ», Վենետիկ, 1828, էջ 325—334)։

Շնորհալու սույն մամակները «իբրև պատմական փաստաթղթեր կարևոր են գլխավորապես հայոց եկեղեցու պատմության համար, բայց երբեմն էլ ձևով քարճարանում են և ստանում գրական արժեք իբրև պերճախոսություն։ Այդպիսիներն աչքի են ընկնում իրենց գորեղ տրամաբանությամբ, քերված գեղեցիկ օրինակներով և զանազան ճարտասանական ձևերի գործածությամբ, ուժեղ հակաճառությամբ և առարկությամբ, մի քանի դեպքում նաև ծաղրով ու հեզնությամբ»⁴¹։

Շնորհալու արձակ գործերի մեջ պետք է նշել նաև Մատթեոսի Ավետարանի մեկնությունը, որը հասցրել է մինչև Ե գլուխ, 17 հատարը։ «Մի համարիք եթե եկի լուծանել։ Շնորհալին Մատթեոսի Ավետարանի սույն մեկնությանը ձեռնարկել է իր կաթողիկոս եղբոր հանձնարարությամբ։ Հայտնի չէ, թե «վասն ի՞նչ պատճառի խափանեալ եղև»։ Հովհաննես Երզնկացին (Ծործորեցին, ԺԳ դար), որը շարունակել է Շնորհալու մեկնությունը, գրում է. «Գիտապատիւ և

²⁹ «Ընդհանրական», էջ 145—148, 189—198, 198—212, 218—221։

³⁰ Անդ, էջ 222—228։

³¹ Անդ, էջ 285—300, 318—331։

³² Անդ, էջ 300—308։

³³ «Ազգապատում», էջ 1438։

³⁴ Անդ, էջ 1438։

³⁵ «Ընդհանրական», էջ 308—318։

³⁶ Անդ, էջ 318—331։

³⁷ Արեղյան, էջ 158։

²⁸ «Ընդհանրական», էջ 23—112։

²⁹ Մ. Արեղյան, էջ 158։

³⁰ «Ազգապատում», էջ 1408, 1409։

³¹ Արեղյան, էջ 158։

քարեհույսակ հայրն մեր ըստ հոգոյ, և երկրորդ Լուսաւորիչն սուրբ եկեղեցւոյ, ի գարնէ և ի շնորհէ սրբոյն Գրիգորի վալլեալ, կորովամիտ և համեստաբան կաթողիկոսն հայոց տէր Ներսէս Կլայեցի, աշխատեալ վերլուծութեամբ ի սկիզբն սրբոյ Լուսաւորացիս գեղեցիկ և հանճարեղ բանի, և դաշարեալ վարդապետութիւն նորա ի մուտս վարդապետութեան Փրկչին յայսմ վայրի, ոչ գիտելով եթէ ո՞րոյ ւսղագաւ եղև խափանեալ» կամ «ընդէ՛ր եղև թերի մնացեալ աստուածային գործոյս այսորիկ գործառնութիւն»⁴²:

Ծնորհալու թարգմանություններից հիշենք «Վարք ս. Պարսամայ», «Ներբողեան Յովհաննու Ոսկեբերանի ի սուրբն Գրիգոր Լուսաւորիչն հայոց», «Վարք Տարագրոսի և Պրորոսի»⁴³ և այլն:

Ծնորհալին թողել է նաև չափածո մեծաբծեք և հարուստ գրական ժառանգություն:

«Հոմերական տաղից չափօղ,
Ուսանաւոր տաղից գրտօղ,
Ի հոգևորսըն զնոյն տուօղ,
Որով ըզսիրտս կարծր ճըմլօղ»⁴⁴:

«Իբրև պատմական պարագա պետք է հիշենք Ներսեսի վրա երևցած բանաստեղծության և երաժշտության ծիրքերը, զորս առատորեն գործածեց եկեղեցական արարողությունները հարստացնելու և բարեկարգելու համար»⁴⁵:

Ծնորհալին չափածո երկերում «հետևելով իր շնորհքին ու հայացքին ուսանավորի վրա, մշակել է հայոց լեզվի տաղաչափությունը, որով նա ազդել է իր ժամանակակիցների վրա: Որչափ բազմազան են Ներսեսի Ծնորհալու բանեցրած տաղաչափական ձևերը, նույնչափ աչքի է ընկնում նրա ստեղծագործությունը նաև իր այլ և այլ գրական տեսակետներով»⁴⁶:

Ծնորհալու բանաստեղծական վաստակը «արտահայտությունն է իր ժամանակի ոգու» (Մ. Արեղյան): Այդ ստեղծագործության առաջինն է

Վիպասանութիւնը:

Ծնորհալու բանաստեղծական չափածո վաստակի երախայրիքն է սույն մեծ քերականը՝ գրված 1121 թվականին, 21 տարեկան հասակում: Քերականի ընդհանուր վերնագիրն է՝ «Շարադրութիւն Հոմերական վիպասանութեամբ սակս Հայկազանցն սեռի և

Արշակունեացն զարմի ի սկզբանց միմչև ի վախճան, առասացեալ Ներսեսի եղբոր կաթողիկոսի հայոց ինրական նախնիս ի համբակութեան ելով տիս»⁴⁷:

«Վիպասանութիւն»-ը բաղկանում է 1600 տողերից, և «մեր գրականության առաջին մեծ պատմական քերականն է» (Մ. Արեղյան), որի մեջ Խորենացու օրինակով Ծնորհալին պատմում է հայկազն, արշակունի, բագրատունի տոհմերի մասին, ապա երկարորեն կանգ է առնում ս. Գրիգոր Լուսավորչի և մանավանդ Պահլավունի իշխանների և կաթողիկոսների՝ Գրիգոր Մագիստրոսի, Գրիգոր Վկայասերի, Բարսեղ Անեցու, Գրիգոր Գ Պահլավունու, իր տոհմի, հոր, եղբայրների և իրեն վրա:

«Վիպասանութիւն»-ը գրվել է երախտագիտական խորը զգացմունքներով դեպի նախնիները, հայրենասիրական ջերմ շնչով և ատելությամբ դեպի հայ ժողովրդի թշնամիները՝ հույները, կաթոլիկները, տաճիկները, մամուլները:

Ծնորհալին իր քերականում ցույց է տվել, որ հայոց նախահայրերը՝ «արմենները, քաջ, հաղթող և, միաժամանակ, ազնիվ ու հայրենասեր մարդիկ են եղել: Նրանք սիրել են ազատությունը և խիստ ծառայել բոնության և անարդարության դեմ»⁴⁸: Այսպես նա ջերմ հայրենասիրությամբ խոսում է մեր հայկազան, արշակունի, բագրատունի, պահլավունի տոհմերի մարդկանց արիության և ազգօգուտ գործերի մասին:

Ծնորհալին «Վիպասանութիւն» քերականում մեծ հիացմունքով է խոսում նաև մեր եկեղեցու նշանավոր հայրերի՝ ս. Լուսավորչի, Մեծն Ներսեսի, ս. Սահակի, ս. Մեսրոպի, Գրիգոր Վկայասերի, Բարսեղ Ա Անեցու, Գրիգոր Գ Պահլավունու մասին, որոնք նույնպես նշանավոր են եղել իրենց եկեղեցացիներ ու հայրենաշեն գործունեությամբ: Սրտառույչ ու հայրենասիրական տողերով է նկարագրված Վարդանանց պատերազմը, Ղևոնդյանց քահանաների արիությունը:

Յիսուս որդի:

Ծնորհալու բանաստեղծական տաղանդի գլուխ-գործոցն է «Յիսուս որդի» 4000 տողից և երեք գրքերից բաղկացած մեծ քերականը՝ գրված 1152 թվականին, որի մեջ լայն չափով դրսևորվում է Ծնորհալու մտքի և երևակայության թռիչքը, նրա տաղանդն ու անհատականությունը: «Իսկական մի բանաստեղծական գործ» (Մ. Արեղյան):

Քերականի բուն վերնագիրն է. «Տեառն

⁴² «Հայ գրողներ», էջ 381—382:

⁴³ ԱՌդ, էջ 236—237:

⁴⁴ «Ընդհանրական», էջ 408:

⁴⁵ «Այգասպատում», էջ 1401:

⁴⁶ Արեղյան, էջ 108, 108—111, տես նաև «Հայ գրողներ», էջ 235:

⁴⁷ Ներսես Ծնորհալի, «Բանք չավառ», Վեճևտիկ, 1830, էջ 408:

⁴⁸ Գր. Հակոբյան, «Ներսես Ծնորհալի», էջ 174:

հերքեսի նուէր մաղթանաց... Գեր-
շափական տաղիս տուողի բանից, ըղձում
անթոյից Գերաճնական հոգաք... զարթոցե-
լոց մուօք ի թմբորութենէ կրից յիշատակա-
անցելումն իրի Գերկայի և ապագայի, ող-
բումն հեծութեան արտի, խօսք ընդ Աստու-
ծոյ»⁴⁹:

Մեր մատենագրության երկրորդ նարեկն
է, որովհետեւ «Յիսուս որդի»-ն կոչվում է
նաև Ողբերգութիւն վիպասանական ի տա-
րից սրբոց:

«Յիսուս որդի»-ն, որը երեք գրքերից է
բաղկանում, Հին և Նոր կտակարանի պատ-
մության բանաստեղծական վերարտադրու-
թյունն է, ընդելուզված եկեղեցական պատ-
մության դրվագումներով: Քերթվածը ա-
վարտվում է Քրիստոսի երկրորդ գալուտյան,
վերջին դատաստանի և աշխարհի վախճա-
նի դանթեական նկարագրությամբ:

Ըստ Արեղյանի բնութագրության, «Յի-
սուս որդի»-ն «քովանդակում է մարդկության
պատմության անցյալը, Գերկան և ապա-
գան... քնարական մի քերթված... կամ, ինչ-
պես հեղինակն է բնորոշել, «ողբերգութիւն
վիպասանական», մի կողմով պատմվածք է,
մյուս կողմով՝ մի սրտաթուխ երգ: Եվ այս
կողմից արդեն նա մտնել է Գրիգոր Նարե-
կացուն: Այս նմանություններով հանդերձ,
նա հորինել է մի օրիգինալ-իսկատիպ, յու-
րաստեղծ ընտիր երկ, որի մեջ անձնական
իդիզմը բոցում է կարևոր տեղ»⁵⁰:

«Յիսուս որդի»-ն «խօսք է ընդ Աստու-
ծոյ», բազմազան աղոթքների մի շարք, ո-
րոնց յուրաքանչյուրի մեջ երևան է գալիս
մեծ երգողի և աղոթողի՝ Շնորհալու զգա-
ցումների մի գիծը, հոգեկան վիճակի մի
կողմը:

Մեծ գրականագետը, համեմատելով Նա-
րեկացու «Մատենան ողբերգութեան» և Շնոր-
հալու «Յիսուս որդի» քերթվածի արտա-
հայտչական, ռեական զանազանությունը,
գրում է.

«Շնորհալու այս բանաստեղծության մեջ
ողբերգը մեղմ է, տխուր ու քնքուշ. ամեն
ինչ հանդարտ է ու փափուկ: Ոչ վերամբարձ
սլացք ու թոխչք, ոչ սրտի այրուք ու ճնճնե-
րում և ոչ տոշորոշ ու կրակոտ զղում: Այս-
տեղ չենք գտնում հուսահատական ճիչ ու
աղաղակ, որով ինքն իրեն կտրատում և ո-
չընչացնում է Գրիգոր Նարեկացին ողբա-
լիս: Ներսես Շնորհալու մոտ ևս զգացումնե-
րի զեղումն անկեղծ է, մեծ է կրոնական
զղջման եռանդը, բայց, ինչպես սովորաբար,
նա չափավորության սահմանից չի անցնում:

Երկուսի մեջ ևս կատարելապես նույն զգա-
ցումներն են, միայն արտահայտության թա-
փով ու ձևով տարբեր: Բայց Շնորհալին
նման է մի քարեկիրի մարդու, որ իրեն պա-
հել գիտե, միմյնեռ Նարեկացին հիշեցնում է
մի քնական մարդ, որի Գերքինն անգուսպ է
և որ անմիջականորեն, առանց քաշվելու
արտահայտում է իր բոցկումները և հեկեկա-
յով արտասվում: Նա համեմատվում է մի
պղտոր հեղեղի, որ գրդանք տալով՝ ալիք-ա-
լիք ետևից քշում է առաջ, և որի մեջն ընկ-
նողը տանջալից տարվում է երկար-երկար,
առանց հասնելու եզրին. միմյնեռ Շնորհա-
լին նման է մի ակնակիտ, վճիտ աղբերա-
կի, որ հանդարտ սահում է կարկաչելով, և
որի խաղաղ ափին նստած՝ մարդ սուզվում
է խորհրդածության մեջ աշխարհիս մասին:
Բայց այսպիսի զանազանությամբ հանդերձ՝
Շնորհալու այս երկը պակաս ազդու չէ, քան
Նարեկացուն. դա մի հեծություն, մի հա-
ռաչ է, մեղմ ու հեզիկ, և ոչ հեծկտանք ու
թառանչ, բուռն ու սաստիկ:

Ինչի՞ց է առաջացել երկուսի այս ռեական
զանազանությունը:—Անշուշտ, երկու բա-
նաստեղծների խառնվածքի, բնավորության
տարբերությունից. մեկինը տաք ու բոցկող,
մյուսինը՝ անուշ ու հանգիստ» (Մ. Արեղ-
յան):

Շնորհալին այս երկի մեջ ունի մեծվայե-
լույն հատվածներ վերջին դատաստանի նկա-
րագրի մեջ: «Շնորհալին «Յիսուս որդի» իր
ողբերգության մեջ հանդիսանում է մեր երկ-
րորդ և վերջին մշակավոր եկեղեցական բա-
նաստեղծը, իբրև արտահայտիչը իսկական
բարեպաշտ կրոնավորական, ներանձնական
վանականության»⁵¹:

Շնորհալին իր «Յիսուս որդի» մեծ քերթ-
վածը «համարում է համամարդկային սե-
փականություն, որը գրված է բոլորի համար
և որպես հավիտեանական մի կոթող, միշտ
պիտի ընթերցվի և դրա հետ հիշվի իր ա-
նունը (Գր. Հակոբյան):

«Միշտ յիշատակ սա եղիցի

Այժմ և յաւուրն ապագայի...

Նաև հանուրք ամենայնի

Մերձակայից և ոյք հեռի»⁵²:

«Յիսուս որդի»-ն եղել է մեր ժողովրդի
համար ընթերցանության ամենատարածված
գիրքը: Այն ունեցել է բազում տպագրու-
թյուններ: Առաջին անգամ տպագրվել է
1565 թվականին⁵³:

⁴⁹ Աճ, էջ 124—127:

⁵⁰ «Բանլի չափա», էջ 106:

⁵¹ «Հայ հեռախոս գրքի մատենագիտական ցանկ»,
(1512—1800), Երևան, 1963, էջ 6, 18, 17, 18, 31 և
այլն:

⁴⁸ «Հանք չափա», էջ 7—100:

⁵⁰ Արեղյան, էջ 123:

Ողբ Եղեսիոյ.

Շնորհալու չափածո հայրենասիրական ստեղծագործության գլուխ-գործոցն է «Ողբ Եղեսիոյ»-ն, իր «իսկական բանաստեղծական հղացմամբ և արվեստով» և հայրենասիրական, քնարական շնչով: Սույն մեծ քերթվածի նյութը և եղելությունները պատմական են, ինչպես ինքն է նշում.

«Քանզի բանի զիրս եղելոց,
Մեր ժամանակնս դիպելոց»⁵⁴:

«Ողբ Եղեսիոյ»-ն քաղկանում է 2096 տողից: Ամբողջ քերթվածը 4 մաս է. մալսերգանք, Եղեսիայի պաշարումն ու կոտորածը, անեծքները և Շնորհալու հույսերը զավիքի նկատմամբ:

Շնորհալին նորարար էր նաև հայ միջնադարյան, հայրենասիրական քնարագության մեջ, այսինքն՝ «ժամանակակից քաղաքական դեպքերի վրա բանաստեղծություն հորինելու մեջ: Բայց միանգամայն այդ երկն իր մեջ լայնորեն անդրադարձած ունի հեղինակին ժամանակակից իրականությունը, հասարակական և ազգային իրական կյանքի պատկերը, ինչ է հայրենասիրական ոգեվորությամբ, հարուստ և փայլուն նկարագիրներով, լինի խաղաղ և բարձր կյանքի, բնության ու շեն քաղաքների, թե քաջամարտիկ կոփվների, որ քրիստոնյաներն ինքնապաշտպանության համար մղում են պալազդիների դեմ, և թե վերջիններիս գործած վայրագությունների: Եվ այս ամենի վրա ընդարձակ ծավալով սփռված են հեղինակի հույզերն ու խոհերը, նրա գգայուն սրտի մորմոքն ու կսկիծը, նրա հույսերն ու տենչերը, որ միայն իրենց չեն, այլ նաև իր ժամանակի քրիստոնեությանն ընդհանրապես և հատկապես մասնավորապես»⁵⁵:

Այս քերթվածի գործողության հիմքը կազմող պատմական դեպքը Եղեսիա քաղաքի պաշարումն ու գրավումն է Հալեպի Զանգի ամիրայի կողմից:

Եղեսիայում ԺԲ դարում ապրում էր շուրջ 90 հազար հայ բնակչություն: Քաղաքը պատկանում էր ժուխին անունով կաթոլիկ իշխանի, որը երբեք չէր հետաքրքրվում քաղաքի պաշտպանության հարցով:

Ակսվում է պաշարումը, քաղաքի ազգաբնակչությունը մակաբայեցիների և վարդանանց հայրենասիրությամբ կռվում են. նույնիսկ եպիսկոպոսներն ու հոգևորականները

մեկ ամիս քաջությամբ ու հերոսությամբ պաշտպանում են հայրենական քաղաքը.

«Անդդդուելի կալ ի մարտին,
Արիաբար ընդդէմ չարին»:

Սակայն ի վերջո քաղաքը ընկնում է թշնամու ձեռքը, ավերվում, թալանվում և բնակչությունը գերեվարվում:

Եղեսիայի անկումը մեծ վիշտ է պատճառում կիլիկիայի հայությանը:

Շնորհալու Շահան եղբոր որդին՝ Ապիրատ իշխանը, պաշարման ժամանակ եղել է Եղեսիայում և, ազատվելով, եկել է Ծովք և պատմել այդ բոլորի մասին Շնորհալուն:

Շնորհալին ահա այդ դեպքի տպավորության տակ և Ապիրատի խնդրանքով հյուսել է իր ողբը, 1145 թվականին:

Սույն ողբը դիմաոնություն է, այսինքն Եղեսիան առնված է դիմաոնաբար, քաղաքը հանդես է գալիս իբրև որդեկորույս որդի և այրի կին, որ նախ խոսում է իր փառավոր անցյալի մասին և ապա ավերակների վրա նստած ողբում իր գլխին եկած մեծ աղետը և հրավիրում համայն քրիստոնյա աշխարհը՝ նրբաստեմը, Կ. Պոլիսը, Հոռոմը, Ալեքսանդրիան, Անտիոքը, ողբակից լինել իրեն: Այս հանգամանքը «այնպիսի մի գյուտ է, որ ամբողջ երկին տալիս է մեծ կենդանություն (Մ. Արքեպիսկոպոս)»:

«Ողբացէ՛ք, եկեղեցի՛ք,
Հարսունք վերին առագաստի,
Քո՛րք և եղբա՛րք իմ սիրելի...
Ա՛զգք և ազի՛ցք որ էք յերկրի,
Հաւատացեալք Քրիստոսի,
Ի երկրպագուք նորին խաչի...»:

Եղեսիան ապա իր խոսքը ուղղում է Մեծ Հայքին, Վաղարշապատ և Անի մայրաքաղաքներին, հայ եկեղեցուն և պատմում իր անցյալի փառավոր վիճակը և ողբում կրած դժբախտությունը.

«Եւ արդ առ քեզ՝ բանի բերին
Հայաստանեայց եկեղեցի,
Յորում կաթեաց շողն երկնային...»:

Այս հանգամանքը առիթ է հանդիսանում Շնորհալուն ոգեկոչելու քաղաքի փառավոր անցյալը և ողբալու ոչ միայն Եղեսիայի՝ հայկական այդ ուստանի տխուր բախտը, այլև ողջ Հայաստանի իրականությունը, իր կիր, որը մոխրակույտի է վերածվել արարների, սելջուկների արշավանքներով:

«Քանզի երբեմն և դու էիր
Վայելչական հարսն ի քօղի,
Մերձաւորաց յոյժ ցանկալի,
Հեռաւորաց փափաքելի»:

⁵⁴ Ներսէս Շնորհալի, «Ողբ Եղեսիոյ», Երևան, 1968, էջ 104:

⁵⁵ Արիւսյան, էջ 128:

Շնորհալիմ որպես անկեղծ ու ճշմարիտ հայրենասեր, հոգեկան ծանր վիշտ է ապրում Եղևսիա քաղաքի գլխին պայթած դժբախտությունների առիթով:

«Որ աստամօր սիրտ իմ ճըմլի,
Ի երկկամուճքս գալարի...
Ցաւ հարկանի որովայնիս,
Միտք և հոգիս իմ այլայլիմ...
Մինչդեռ յիշեմ զօրն անագին,
Եւ զստատեղն մթազին»:

Շնորհալու սույն «Ողբ»-ը չափածո է, հանգավոր, սրտահույզ քնարերգություն է: Բանաստեղծը մերթ սրտի կսկծից բուռն ճիշեր է արձակում թշնամիների դեմ, մերթ մեղմ և անուշ, բայց խորին տրտմությամբ լցված, հառաչում է Հայաստանի համար, որոնում է նրա անցած հին փառքը, որ այլևս չկա:

Ամբողջի մեջ տեսնում ենք մի անկեղծ կարոտալի վիշտ ու թախիծ վաղուց հեռացած ու կորած քաղաքական ազատության համար, տենչանք՝ ունենալու այն հին երկիրը, որ էր «նման փթեռնալ ծաղկի... պայծառացած ի գոյն վարդի», երանելի և ցանկալի ամենքի համար, մի երկիր, որ վայելում էր ուրախ կյանք, երգ ու երաժշտություն, ամենալից սեղաններ, բարեկամական զվարճություններ: Ո՛ր է այն ամենը, հարցնում է բանաստեղծը՝ դիմելով Հայոց աշխարհին»⁵⁶:

Վաղարշապատն ու Անին Շնորհալու գրչի տակ դառնում են Հայաստանի անցյալ մեծության և փառքի խորհրդանշանները:

Շնորհալու այս ողբը՝ «հեղինակի ժամանակակից կյանքի երգը, միաժամանակ և մեր ժողովրդի և երկրի դարավոր վերքերի առաջին բանաստեղծական ողբն է, «հայրենասերի ողբը», առաջին «վերք Հայաստանին» (Մ. Արեղյան):

Բայց, ըստ Շնորհալու, հայոց վիշտը ավելի մեծ է, քան աշխարհի բոլոր վշտերը: Ողբի հիմնական և սևեռուն գաղափարը Հայաստանի անկախության կորուստն է և նրան ազատագրված տեսնելու պայծառ երազն ու հավատքը: Շնորհալու ողբը ապա դառնում է աշխարհաճավալ, համամարդկային, համաքրիստոնեական ողբ և վիշտ՝ «քրիստոնյա և մահմեդական ժողովուրդների, քրիստոնեության և Իսլամի հակադրությամբ»:

Այս է կազմում քերթվածի գաղափարական բովանդակությունը. Ավետարանի և Հուրանի հակադրություն և «հայրենասիրական ողբերգություն»՝ այլազգերից կրած սկզբնունքի հիման վրա»:

Ողբը ավարտվում է հայ ժողովրդի և Հայաստանի ազատագրության վարդագույն երուզանքներով, ապագայի ցկատմամբ խորր հավատքով և քաղաքական լավատեսությամբ:

«Արդ, լո՛ւր և գոս փրտեալ գերան,
Մերձ ի յանկուսնքն կործանման...
Վասն այսորիկ Աստուած իսպառ
Կործանեսցէ զքեզ յաիտեան
Եւ խլեսցէ զարմատըս քո...
Եւ հատուցի քեզ փոխարէն...
Որդիք ձեր որբ, կանայք գերեալ
Լիցին մուրդը և տատանեալ...»:

Իսկ հայ ժողովուրդը՝ «Որպէս ծաղիկ բուրբոցած և սաղարթագեղ զարդարված»,

«Գան ժողովին յամէն կողմանց
Ուր հալածեալ են և ցրուած...
Յայն ժամ որդիքդ իմ հեռացած,
Որ այժմ յիցէն էք բաժանուած,
Գայք ի վերայ բարձեալ կառաց,
Պալարակապ երիվարաց,
Չորեք ծագեան տիեզերաց...
Ի գաւառաց հեթանոսաց,
Եւ յաշխարհաց Պարսից, Թուրքաց»:

Հայրենիքում հավաքվում է պանդուխտ հայությունը,

«Ձձեզ տեսանիմ շուրջ ժողոված...
Ընդ որ խնդամ և ցնծացած,
Գիրկս արկանէմ զուսրճացած
Եւ տրխրական զգեստ մերկացայց
Կարմիր կանաչ գոյն զգեցայց...
Եւ զպատմութեանս պատմած
Փոխեցիցն նորոգ կարած...»:

Շնորհալու ողբը իր գաղափարական և գեղարվեստական բարձր մակարդակով, իր ջերմ հայրենասիրությամբ մեծ տեղ է գրավում ոչ միայն մեր գրականության, այլ նաև միջնադարյան համաշխարհային գրականության մեջ:

Շնորհալու չափածո գործերից է նաև «Բան հաւատոյ, քառանգոր տաղի չափոյ»⁵⁷ մեծ քերթվածը:

Կրոնական-դավանաբանական բովանդակություն ունեցող սույն քերթվածը, որը թաղկանում է 1500 տողերից, գրվել է Հռոմկլայի հայրապետանցում, 1151 թվականին, Շնորհալու կրտսեր եղբոր՝ Ծահանի Ապիրատ որդու խնդրանքով: Սույն Ապիրատ իշխանն ապա կաթողիկոս եղավ Գրիգոր Զ Ապիրատ անունով (1194—1203):

«Բան հաւատոյ» քերթվածը Շնորհալին գրել է հայ եկեղեցու դավանությունը պաշտ-

⁵⁶ Աղղ, Լջ 131:

⁵⁷ «Բանք չափա», Բ տպագր., Վեհապետիկ, 1928, Լջ 182—238:

սլանելու և քաղկեդոնականությունը հերքելու նպատակով, ինչպես նա նշում է քերթվածի «Յիշատակարան երգողին» բաժնում.

«Ի սմա գրեցի գրանս հաւատոյ,
Փոքր բանի կարն ի կարնոյ,
Միայն ըզմիտսըն ցուցելոյ,
Ընթերցողաց վերծանելոյ,
Արագ մշտուցրն հասելոյ,
Հակառակայ պարսնանելոյ,
Եւ ճշմարիտ հաստատելոյ,
Մանկանց սրբոյ եկեղեցոյ»⁶³:

«Բան հաւատոյ»-ն հետագա դարերում մեր դավանաբանների ձեռքում եղել է գաղափարական գեներ, նրանց հակաքաղկեդոնական պայքարում, ինչպես նշում է Շնորհալու անանուն բնագիրը. «Առնէր և խոստովանական դաւանութիւնս սրբաբան աստուածութեանց... ըստ ողղափառ դաւանութեան սուրբ հարցն»⁶⁴ նույն տաղաչափութեամբ, յոյժ ընդունելի և հաւանական ընդհանուր եկեղեցեաց ողղափառաց և իմաստասիր բնուողացն»⁶⁵:

Շնորհալու չափածո գրվածքների մեջ մասնավոր տեղ է գրավում նրա հոգեբույս աղբյուրը, թեև գրված է արձակ, բայց ապրումների, հույզերի հարստությամբ և ներքին տիրմամբ սքանչելի ու ազատ մի բնաբերգություն է: Այս նշանավոր աղոթքը կոչվում է «Հաւատով խոստովանիմ» կամ «Աղոթք իւրաքանչիւրոց անձանց հաւատացելոց ի հերիստոս»⁶⁶:

«Շնորհալիի քարեպաշտական իղձերուն ճշգրիտ պատկերը կկարդանք Հաւատով խոստովանիմ անգուգական աղոթքին մեջ, որ ճշմարիտ, ողղափառ հավատացյալի զգացմանց իսկատիպ նկարագիրն է և շատ խորհրդավոր գործ մը կատարած են անոնք, որ 36 լեզուներու թարգմանելով բոլոր քրիս-

տոնյա աշխարհին ծանոթացուցին այդ սքանչելի աղոթքը»⁶⁷:

Շնորհալին գրել է նաև մի մեծ քերթված, իր ժամանակի մեծ գիտնական, աստվագետ ու իր քարեկամ Մխիթար Հերացի բժշկական խնդրանքով: Այդ քերթվածը կոչվում է «Յաղագս երկնից և զարդոց նորա բառանաբար ի դիմաց նորին ի չափ երկուսասանիցն պարզեալ ոտից»⁶⁸:

«Շնորհալու գործերից շատերը իրենց թեմայով և էությունը նորությունն էին ժամանակի գեղարվեստական գրականության մեջ: Սրանց մեջ որպես գրական նոր տեսակ հետաքրքրական է «Յաղագս երկնի և զարդոց նորա» տիեզերագիտական պոեմը»⁶⁹:

Սույն քերթվածը գրվել է Հոռմկլայում, 1160 թվականին: Այն բաղկանում է 200 տողից: Գրվածքի վերջում կա մի «Յորդորակ»⁷⁰ տողից բաղկացած. «Ամեն տան (երկտողի) սկզբի տառերը կազմում են այս զբոսանքը. «Մխիթար բժիշկ, ընկալ ի ներսեւ զայս բան»⁷¹:

Շնորհալու չափածո գրական վաստակի մեջ մտնում են նաև ներբողյաններ «Աղոթ խաչի», «Առ սուրբ հրեշտական», խրատներ «Բանք ներբողական ի խրատ ոգոց համայնից ի դիմաց մերոյին տառից տանց լուրաքանչիւրն քառից», առակներ (հանելուկ իմաստով) «Տեսուն Ներսէսի ասացեալ է Զարակըս, վասն ուրախութեան մարդկան»⁷²:

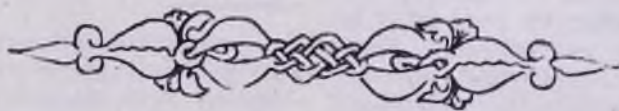
Շնորհալու գրած շարականները, տառերն ու զանձները ուսումնասիրության նյութ կը դառնան մեր մաջորի՝ երրորդ հոդվածի համար:

⁶³ Աճղ, էջ 248:
⁶⁴ «Մխիթար հայկական», ԺԴ, էջ 38—40:
⁶⁵ «Երանգիրք մայրոց, ս. Եկեղեցոյ», Վաղարշապատ, 1902, էջ 505—510:

⁶⁶ Աճղ, էջ 6:
⁶⁷ Մխիթար, էջ 116:
⁶⁸ «Բանք չափաւ», Վննետիկ, 1828, էջ 248—285, 251—384, 690—698:

⁶⁹ Աճղ, էջ 6:
⁷⁰ Մխիթար, էջ 116:
⁷¹ «Բանք չափաւ», Վննետիկ, 1828, էջ 248—285, 251—384, 690—698:

⁷² «Բանք չափաւ», Վննետիկ, 1828, էջ 248—285, 251—384, 690—698:

ՍՈՒՐԵՆ Ե. ԲՈՒԱՆՋՅԱՆ

ԱՐՏԱԿ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՍՄԲԱՏՅԱՆՅԸ ԵՎ ՆՐԱ՝ ՄԱՅՐ ԱԹՈՒԻ ՏՊԱՐԱՆԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ ԳՐԱԾ ԵՐԿԸ

Վերջերս Մայր Աթոռի տպարանից, որպես «Էջմիածին» ամսագրի առանձնատիպ, լույս տեսավ Արտակ եպս. Սմբատյանցի «Սուրբ Էջմիածնի միաբանության գրական-կրթական գործունեությունը և Մայր Աթոռի տպարանը» աշխատությունը:

Հրատարակված սույն արժեքավոր աշխատության հեղինակ, Մայր Աթոռի միաբան Արտակ եպիսկոպոս Սմբատյանցի (Տավուշեցի) քովանդակ կյանքը եղել է հայ եկեղեցուն և հայ ժողովրդին մինչև վերջ առանց մնացորդի նվիրվելու բացառիկ մի օրինակ: Իր կյանքի ընթացքում ուր որ էլ նա գործել է, արժանի կերպով վայելել է հայ հասարակության անվերապահ սերն ու համակրանքը և համարվել մեր շնորհաշատ և եռանդուն հոգևոր-հասարակական գործիչներից մեկը: Պետք է նշել, որ ցարդ տալ-գիր գրականության մեջ շատ քիչ բան է հայտնի Արտակ եպիսկոպոս Սմբատյանցի մասին, ուստի մեր խոսքը ևս նվիրված մեր կյանքին ու գործունեությանը շատ թերի էր լինելու, եթե երկար որոնումներից հետո վերջերս մեզ բախտ չվիճակվեր Երևանի Մաշտոցյան Մատենադարանի դիվանային քամուում գտնելու Արտակ եպիսկ. Սմբատյանցի իսկ ձեռքով ամենայն բարեխղճությամբ կազմված մեր ծառայությունների

մատյանը, հանդերձ մի քանի տասնյակ անձնական փաստաթղթերով:

Արտակ Եփրեմյանց, Հարությունյանց-Սմբատյանցի աշխարհական անունը եղել է Ղազար: Նա ծնվել է 1876 թ. մարտի 19-ին Տավուշ (այժմ Թավուզ) գյուղում: Նրա հոր անունն է եղել Եփրեմ Տեր-Հովակիմյան-Հարությունյանց (նույն և Սմբատյանց), իսկ մոր՝ Ջավահիր Հերապետյան: Փոքրիկ Ղազարը իր նախնական ուսումը իր ծննդավայրում մասնավոր անհատների և հոր մոտ ստանալուց հետո, 1887—1894 թթ. սովորում և ավարտում է հաջողությամբ Թիֆլիսի Ներսիսյան հոգևոր դպրոցը և ապա 1894—1897 թթ. դարձյալ հաջողությամբ ավարտում է նաև Էջմիածնի Գեորգյան ճեմարանի լսարանական ընթացքը: Դեռևս 1895 թ. Խրիմյան Հայրիկի կոնդակով նա իր վեց ընկերների հետ ընդունվում է Մայր Աթոռի միաբանների շարքում և ստանում ուրար

¹ Մաշտոցյան Մատենադարանի դիվան, Գաբրիելի արքեպիսկ. Հովսեփյանցի անձնական արխիվ, թղթապանակ № 94, վավերագիր № 8, Արտակ եպիսկոպոսի «Ցուցակ ծառայությանը»-ը և այլ անձնական գործեր, իսկական վավերագրեր և պատճեններ, 57 կտոր (90 թերթ):

Տ. Ակտակ եպիսկոպոս Սմբատյանց

Այս շրջանում է, որ Արվեստական Հայաստանի Հնությունների պահպանության կոմիտեն իր կողմից 1925—1926 թթ. Արտակ եպիսկոպոսի հիմնական մանրագրերը, ինչպես նաև իրենց հետևողական զետեղման վանքերի և բոլոր տեսակի հնությունների վրա: Հիշյալ փաստաթղթի միջոցով, որը ստորագրված էր կոմիտեի նախագահ Ա. Թամանյանի, գիտնական քարտուղար Աշխարհբեկ Քալանթարի և գործավար Աբրահամյանի կողմից, կոմիտեն «խընդրում էր խորհրդային բոլոր հաստատություններին ցույց տալ Արտակ եպիսկոպոսին լիակատար աջակցություն»¹: Երբ վստահված այս պաշտոնի ընթացքում էր, որ Արտակ եպիսկոպոսը պատրաստեց Տաթևի վանքի փաստալից պատմությունը, նրա արձանագրություններով և գավազանագրերով հանդերձ, ինչպես նաև Այուցիքի վեց այլ հայկական միջնադարյան հուշարձանների մասին իր ուշագրավ զեկուցագիրը, ուր բացի նրանց պատմական անցյալը ուրվագծելուց անհրաժեշտ առաջարկություններ էր բերում նրանց վերականգնման հետ կապված աշխատանքների մասին: Այս զեկուցագրի մի օրինակը նա ներկայացրեց Հայաստանի Հնությունների պահպանության կոմիտեին, իսկ մյուսը հանձնեց Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Գեորգ Ե-ին, որը մեծապես գնահատելով Արտակ եպիսկոպոսի կատարած գործը իր իսկ ձեռքով զեկուցագրի վրա մակագրեց հետևյալը. «Օրհնյալ լինես Արտակ սրբազան, որքան հնարավոր է աշխատիր ազգային հնությունները և տաճարները պահելու և ըստ կարելիության նորոգելու»²:

1927 թ. փետրվարի 20-ին Լենինականում Ծիրակի թեմի թեմական պատգամավորական ժողովը Արտակ եպիսկոպոսին խորհրդով անգամ միանային ընտրեց Ծիրակի թեմի առաջնորդ և երրորդ անգամ հրավիրեց պաշտոնի: 1929 թ. դեկտ. 13-ին Թիֆլիսի թեմական պատգամավորական

ժողովը միանային նրան ընտրեց Վրաստանի հայոց թեմի առաջնորդ: Գեորգ Ե-ի մահից հետո նոր կաթողիկոսի ընտրության առթիվ նշանակվեց Արարատյան թեմի և ապա նաև Ջանգեզուրի (Սյունյաց թեմ) հայրապետական պատգամավորների ընտրության ղեկավար և լիազոր (1932 թ. հունիսի 22 և հուլիսի 17): 1932 թ. նոյեմբերի 19-ին Էջմիածնում գումարված համագլխից եկեղեցական ժողովը Արտակ եպիսկոպոսին ընտրեց Գեորգույն հոգևոր խորհրդի անդամ, իսկ 1933 թ. հունվարի 19-ին նշանակվեց Գեորգույն հոգևոր խորհրդի դիվանի դիվանապետ: 1935 թվականից նա դառնում է Արարատյան թեմում Ամենայն Հայոց կաթողիկոսի ներկայացուցիչ: Այդ պաշտոնում էլ ամփամանակ կերպով մահանում է 1937 թ.:

Ինչպես Մայր Աթոռում, այնպես էլ թեմերում հակառակ իր բոլորած այնքան բազմաթիվ գործունեության, Արտակ եպիսկոպոսը մեծապես ծախսեց իր ժամանակը և ուժերը իր շատ զգալի մասը գրավելու նաև գրական, պատմա-բանասիրական և թարգմանական գործերով: Նրա գրչից են պատկանում հրատարակված մի շարք գրքեր: Ծուրջ մեկ և կես տասնամյակ նա եղել է մեայում աշխատակիցը Մայր Աթոռի պաշտոնաթերթ «Արարատ» ամսագրին, ուր լույս է ընծայել ինքնուրույն և թարգմանական բազմաթիվ հոդվածներ, հոգեվոր քարոզներ, բարոյական հոդվածներ: Աշխատակցել է նաև Թիֆլիսի «Լույս» պարբերականին և Հայկապոլ լույս տեսնող Արտավազդ վարդ. Սյուրմեյանի «Տաթև» տարեգրքին:

Ստորև բերում ենք Արտակ եպիսկոպոսի քաղաքական և աշխատությունների մատենագիտությունը, կազմված իր իսկ ձեռքով, նրա անտիպ մնացած «Գրացուցակ» էջմիածնի տպարանից լույս տեսած գրքերի» գործից: Ինչ վերաբերում է նրա անտիպ գործերին, դրանք գտել ենք Մաշտոցյան Մատենադարանի դիվանային բաժնի գանազան ֆոնդերում:

¹ Որացույց 1935 թվականին Քրիստոսի ...Էջմիածին, 1935 և 1938, էջ 281:

ՄԱՏԵՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ ԱՐՏԱԿ ԵՊԻՍԿՈՍԱՅԻ ԵՐԿԵՐԻ

Ա.—Գրքեր

1 Հույն արևելքի հին եկեղեցական աստվածաբանական գիտությունը յուր ծավալման շրջանում (4—5-րդ դդ.), պրոֆ. Ն. Սաքարդա-ի, թարգմանությունը հունարենից, Վաղարշապատ, տպարան Մայր Աթոռ ս. Էջմիածնի, 1910 թ., 77 էջ (ճախապես

հրատարակված «Արարատ», Վաղարշապատ, 1910 թ., էջ 539—548, 627—636, 719—726, 846—857, 846—857, 1081—1088, 1141—1158):

2 Ամենագեղեցիկ բանը կյանքում, Հեգրի Դրոյմ-մոնդի, թարգմանությունը անգլիերենի գերմաներեն վերադրությունից, անդ, 1911 (56 էջ), ճախապես

- հրատարակված «Արարատ», 1910 թ. էջ 655—890, 808—815, 815—927, 1019—1025):
- 9 Եկեղեցու պատմությունը Տիեզերական ժողովների շրջանում, պրոֆ. Վ. Վ. Բոլոտովի, թարգմանությունը ռուսերենից, անդ, 1914, 201 էջ (Ճախապես հրատարակված «Արարատ», 1911 թ., հավելված № 4, էջ 1—8, 17—32, 33—48, 48—84, 85—80, 81—86, 87—112, 1912 թ. հավելված № 4, էջ 113—128):
- 4 Համառոտ պատմությունը Տաթևի վանքի, «Տաթև» տարեգիրք, 1980, Հալեպ, էջ 276—351 (ճանաչողություն):
- 5 Ա. Էջմիածնի միաբանության գրական-կրթական գործունեությունը և Մայր Աթոռի տպարանը, հրատարակության պատրաստումը, Գերատեսչությունը, Ժամհարությունները և հավելվածը՝ Սուրեն Բոլոտովի և Արթուր Հատիտյանի: Մայր Աթոռի տպարան, 1973, 184 էջ: Բնագիրը ճախապես հրատարակվել է «Էջմիածին», 1972, № 4—12):

Բ.—Հոդվածներ

- 8 Փարիսեցիք և մաքսավորը (թարգմ.) «Արարատ», 1904, է—Ը:
- 7 Ա. Հովհաննես Մկրտիչ (թարգ.), անդ ժ:
- 8 Բրիտանությունը և քաղաքականությունը արևմուտքում (թարգմ.), անդ, Բ—Գ:
- 9 Ամենամեծ տնտեսությունը, (թարգմ.), անդ, 1905, Բ:
- 10 Վերածնություն (թարգմ. գերմաներենից), անդ ժ—ԺԱ:
- 11 Եկեղեցական զգեստների ծագման ժամանակի մասին (թարգմ.), անդ, 1905, Զ, է, Ը, ԺԱ:
- 12 Կաթոլիկ եկեղեցին ձերանայում (թարգմ.), անդ, 1907, Դ:
- 13 Կ. Պ. Պրեդանոսյան (թարգ.), անդ, 1907, ԺԲ:
- 14 Բելգիական քիմիկ., Նեկրասով և Լորիս Մելիքով (պատկեր անցյալի, թարգմ.), անդ, 1908, Դ:
- 15 Պետրով Գր., Հիսուս փրկիչը (ռուս. թարգմ.), անդ, 1908, ԺԲ:
- 16 Փրկչի ծնունդը (գերմ. թարգմ.), անդ, 1910, Ա:
- 17 Ամուսնություն (ռուս. թարգմ.), անդ Բ:
- 18 Լեռան քարոզը (ռուս. թարգմ.), անդ, Գ:
- 19 Հալլեի գիսավորի հետ զուգահեյլաժ համաշխարհային դեպքերը (թարգմ.), անդ, Գ—Դ:
- 20 Նաուման Զ., Հարության հավատը (թարգմ.), անդ, Դ:
- 21 Նաուման Զ., Համբարձման պատմությունը (թարգմ.), անդ, Ե:
- 22 Պրոֆ. Ն. Մառի թուղթը Ամիոմ հնագիտական ինստիտուտի հիմնելու համար (թարգմ.), անդ, Ե:
- 23 Նաուման Զ., Ես եմ կյանք (թարգմ.), անդ, Զ:
- 24 Բայց ես ասեմ Զեզ, սիրեցեք զթշնամիս ձեր..., անդ, Է:
- 25 Փառք ի քարծուս Աստուծոյ (գերմ. թարգմ.), անդ, 1911, Ա:
- 26 Ի սկզբանե էր բան... (գերմ. թարգմ.), անդ, Բ:
- 27 Բրյատուս հարյա՛վ ի մեռելոց, անդ, Դ:
- 28 Գողգոթայի խաչի հաղթանակը, անդ, Ե:

- 29 «Հուսարեան», լուսատուրեան Երուսաղեմ..., (թարգմ.), անդ, Է:
- 30 Մանուկ Հիսուսը տաճարում (փոխադր. գերմ.-ից), անդ, Ժ:
- 31 Պետրոսի ուրացությունը (փոխադր. գերմ.-ից), անդ, ԺԱ:
- 32 Հիլլել (Մեկնաբանություն Աստվածաշնչի դրվագներից), անդ, 1912, է, Ը:
- 33 Աշխատելու արվեստը (փոխադր. գերմ.-ից), «Լույս», Թիֆլիս, 1908, № 3, 4, 5:
- 34 Հիսուս Բրիտանոսի երկրները (փոխադր. գերմ.-ից), «Արարատ», 1913, ԺԱ:
- 35 Նաուման Զ., Մեղք և մահ (թարգմ.), անդ, 1913, ԺԲ:
- 36 Նաուման Զ., Երեմիայի երկեր (փոխադր.), անդ, 1914, Ա:
- 37 Նաուման Զ., Աստուծոյ շնորհյալը (փոխադր.), անդ:
- 38 Համառոտ տեղեկագիր Ալեքսանդրապոլի վիճակի եկեղեցական-ծխական դպրոցների 1916/17 ուս. տարվա, անդ, 1917, Ը:

Գ.—Անտիպ գործեր

- 39 Գրացուցակ էջմիածնի տպարանից լույս տեսած գործերի, ձեռագիր 287 էջ:
- 40 Համառոտ տեղագրություն և պատմություն Այուդյայի թեմի նշանավոր վեց վանքերի, իրենց արձանագրություններով և պատկերներով (ընդգրկում է Հարանք ամապատի, Տաթևի մեծ ամապատի, Դիմոնիայի կուսանաչ ամապատի, Ծիծեռնավանքի, Որոտնա վանքի և Ղարաքիլիսայի ս. Հովհաննես եկեղեցու մասին): Ներկայացված է Հայաստանի Սովետական Հանրապետության Հնությունների պահպանության կոմիտեին⁹:
- 41 1821—1835 թթ. Լեհիցականի, Թիֆլիսի և Երեվանի բազմաթիվ եկեղեցիներում խռոված քարոզների և քարոզների ձրագրերի սևագրություններ: Ընդ 700 էջ ձեռագիր¹⁰:
- 42 Մի պատմական էջ Ալեքսանդրապոլի տաճկենից առաջին գրավման պատմությունից, 1918, 2/15, 38 թերթ ձեռագիր (հրատարակության է պատրաստել Մաշտոցյան Մատենադարանի դիվանային բաժնի վարիչ Ավ. Աղաբաբյանը)¹¹:
- 43 Ալեքսանդրապոլի եկեղեցիների կառուցման մասին պատմական տեղեկություններ (հրատարակության է պատրաստել Մաշտոցյան Մատենադարանը):

⁹ Մաշտոցյան Մատենադարանի դիվան, Գարեգին արքեպիսկ. Հովսեփյանցի արխիվ, թղթ. № 84, վավ. № 3ա:

¹⁰ Մաշտոցյան Մատենադարանի դիվան, արխիվ գանազան հեղինակների, թղթ. № 87, վավ. № 15, I—III, պահպանվում է երեք տարբեր ընդգրկման կազմերով:

¹¹ Անդ, թղթ. 88թ, վավ. № 19—198:

¹² Անդ, թղթ. № 82, վավ. № 3:

նի դիվանային ըստնի վարիչ Ավ. Աղամյանը)¹³:

44 Աղզատոհմ Ամբատյանցների, Գախախայր Ամբատից սկսած, Զթ.¹⁴:

45 Համատոտ տեղեկագիր Ընթերցի Ռայոց թեմական խոյվորդի միամյա գործունեության, 1828 մարտ / 1928 մարտ¹⁵:

46 Արտակ եպիսկ. Ամբատյանցի թղթակցությունները և զանազան գործերի սեագրությունները¹⁶: Նամակներ և ձեռագիր ընդամենի այլ գործեր:

• •

Արտակ եպիսկոպոս Ամբատյանցի համար Էջմիածնի տպարանի պատմության հարցերով զբաղվելը պատահական երևույթ չի եղել: Իբրև Մայր Աթոռի միաբան վանքի հովանու ներքո կատարած իր բազմամյա և բազմաթիվ գործունեության ընթացքում հաճախ է, որ նրան հանձնարարված է եղել զբաղվելու նաև տպարանով: Դեռևս տարակազ, 1897—1898 թթ. Խրիմյան Հայրիկի հրամանով նշանակվել է Մայր Աթոռի տպարանական ժողովի անդամ: Ավելի ուշ, 1903 թ. հուլիսին, դարձյալ Խրիմյան Հայրիկի կարգադրությամբ նրան է վստահվում նաև Մայր Աթոռի տպարանի պատասխանատու անձ լինելու պաշտոնը, որը վարում է մինչև 1904 թ. նոյեմբեր ամիսը: Անշուշտ Ամբատյանցը շատ ավելի խոր կերպով հաղորդակից է լինում Մայր Աթոռի տպարանի անցյալի և ներկայի վիճակին երբ 1910 թ. փետրվարի 1-ին ս. Սիմոնի № 250 կարգադրությամբ նշանակվում է տպարանի տեսչի կարևոր պաշտոնին, այդ աշխատանքում մնալով մինչև 1911 թ. հուլիս ամիսը: Այդ ժամանակաշրջանում է, որ նա ըստ իր իսկ թողած նշումների 1) ցուցակագրել, դասավորել և տեղավորել է 1771 թ. սկսած Մայր Աթոռի տպարանի գրատան թուղթ գրքերն ու «Արարատ» ամսագրի տարեկան համարները, առանձին նոր դարակների մեջ դարսելով: 2) Առանձին մայր մատյանի մեջ արձանագրել է տպարանի գույքը, ինչպես տպագրված գրքերն ու «Արարատ»-ները, նույնպես և մյուս շարժական գույքը՝ մեքենաներ, գործիքներ, տպարանական-կազմարարական, ծուլարանի վերաբերյալ գործիքներ, կշռել է հատկապես թուղթ տառերը, շպոնները, զարդերը և այլն և արձանագրել մայր մատյանում: 3) Ցուցակագրել է տպարանի թղթի պահեստում ունեցած թուղթը և կազմարարական այլ նյութերը և արձանագրել մայր մատյանի մեջ: Այդ մայր մատ-

յանի մի օրինակը ծապավինած, կնքած ու վավերացրած ներկայացրել է ս. Սիմոնին, մյուսը պահելով տպարանում¹⁷: Իր առօրյա գործնական նշանակություն ունեցող հիշյալ աշխատանքներից բացի Արտակ եպիսկ. Ամբատյանցը ձեռնամուխ է եղել պեղելու նաև տպարանի անցյալը: Այս առումով առաջին հերթին պետք է նշել նրա իսկ միջոցով Էջմիածնի 1771 թ. առաջին տպարանի հիմնադիր վեմարձանագրության, ինչպես նաև տպարանի մամուլների պտուտակների հայտնաբերումը, որոնք այժմ պահվում են Հայաստանի պատմության թանգարանում: Էջմիածնի տպարանի պատմությունը գրելու գործում անկասկած կարևոր նշանակություն է ունեցել 1912 թ. հայ տառերի գյուտի 1500-ամյա և հայ տպագրության սկզբնավորման 400-ամյա զույգ փառավոր հոբելյանները: Ամենայն հավանականությամբ հեղինակը իր աշխատության նախնական օրինակը արդեն իսկ այս տոնակատարության օրերին մեծ մասամբ ավարտած պետք է լիներ: Դրա օգտին է խոսում այն փաստը, որ Մաշտոցյան Մատենադարանի դիվանային բաժնի Զանազան հեղինակների ֆոնդում պահվում է Ամբատյանցի այս աշխատության նախնական սևագիր օրինակը, որի վերնագիրն է. «Ս. Էջմիածնի միաբանության գրական գործունեությունը և Մայր Աթոռի տպարանը. 1512, Չորս հարյուրամյակ, 1912, Արտակ վարդապետ Ամբատյանց, միաբան ս. Էջմիածնի»: Այդ ձեռագիրը բաղկացած է միայն 111 թերթից¹⁸: Պետք է կարծել, որ այն նախատեսված էր հրատարակել առանձին և կամ զույգ հոբելյանների առթիվ Էջմիածնի կողմից հրատարակվող «Ծողակաթ» հայագիտական ժողովածուում: Սակայն այն ըստ երևույթին դեռևս անավարտ մնացած լինելով հնարավոր չէրավ հրատարակել, իսկ հետագայում «Ծողակաթ»-ն էլ չունեցավ իր հաջորդ հատորները: Համենայն դեպս սույն աշխատությունը 1920 թ. արդեն հեղինակի կողմից ավարտված էր համարվում, այդ էր պատճառը, որ այն այդ թվականին հեղինակի կողմից իբրև ավարտաճառ ներկայացվեց ծայրագույն վարդապետության աստիճան ստանալու: Նրան ձեռնադրող Զավեն եպիսկոպոսի կողմից տրված վկայագրում ասված է, որ նա այդ աստիճանին արժանացել է. «Վասն հարուստ

¹⁷ Մաշտոցյան Մատենադարանի դիվան, Գաբրիել արքեպիսկ. Հովսեփյանցի անձնական արխիվ, թղթ. № 84, վավ. № 8, «Ցուցակ ծառայության...», էջ 24ա—25ա:

¹⁸ Մաշտոցյան Մատենադարանի դիվան, արխիվ զանազան ձևերի վրա, թղթ. № 87, վավ. № 14:

¹³ Անդ, թղթ. № 82, վավ. № 28:

¹⁴ Անդ, թղթ. № 87, վավ. № 18:

¹⁵ Անդ, թղթ. № 87, վավ. № 18:

¹⁶ Անդ, թղթ. № 87, վավ. № 17:

նեռագիր աշխատությանն այսու վերնագրով. «Ա. Էջմիածնի միաբանության գրական գործունեությունը և Մայր Աթոռի տպարանը—1512—1920 չորս հարյուրամյակ» և վասն քարոզչական ձրիցն ձմտությանն ս. Գրոց»¹⁹:

Սակայն հետագայում ևս Արտակ եպիսկոպոսը շարունակել է աշխատել հնարավորության չափով նրա ճոխացման վրա: Չբավականանալով դրանով նա հիշյալ գործից բացի, իբրև անմիջական բաղկացուցիչ մաս վերջինիս, պատրաստել է Էջմիածնի միաբանների կողմից հրատարակված գործերի գրացուցակ, որը ևս իր հիշյալ ուսումնասիրությանն նման ապրել է իր ստեղծագործական տարբեր շրջանները: Նա ևս պետք է կարծել, որ 1912 թ. դեռևս ամբողջացած չլինելով ավարտվել էր 1920 թ.: Այդ մասին է վկայում Մաշտոցյան Մատենադարանի դիվանային բաժնի Ջանգաճ հեղինակների ֆոնդում պահվող հիշյալ գրացուցակի սեփագիր օրինակը բաղկացած 175 թերթից²⁰: Նշենք, որ դեռևս 1917 թ. հունիսի 20-ին թվագրված և այժմ Մատենադարանի դիվանային բաժնի Գարեգին արքեպ. Հովսեփյանցի արխիվում պահվող տպագիր ազդեցիկ երևում է, որ Արտակ եպիսկոպոսը դիմելով Էջմիածնի միաբան հեղինակներին գրել է, որ իրեն տրամադրել «Եթե հնարավոր է մեկ ամսվա ընթացքում մեկ Զեր հեղինակությանց և հոդվածների ցուցակը, նշանակելով տեղը, ժամանակը, թիվը և արժեքը, որպեսզի հնարավորություն ունենամ ստուգելու և լրացնելու իմ աշխատությունս»: Այդ ազդեցի 37 օրինակ է պահվում հիշյալ արխիվում և որոնցից միայն երեքն են անվանագրված և ուղղված Միաբան եպիսկոպոսին, Գալուստ Տեր-Մկրտչյանին և Ներսես եպիսկոպոսին²¹: Հետագայում ևս իր աշխատանքները շարունակելիս, Արտակ եպիսկոպոսը Գարեգին եպիսկ. Հովսեփյանցին գրած իր անթվակիր նամակում, որը ըստ Մատենադարանի ցուցակագրողի պետք է որ գրված լիներ 1928 թ. մայիսին, գրել է. «Հ. Գարեգին սրբազան, իմ այն մի աշխատությանն հետ ծանոթ եք, միա-

բանների գործունեությանն առթիվ գրած, ուզում եմ գրել Վիեննա, ճոցս գրաստան ցուցակն ստանամ: Արդյոք ո՞ւմ դիմեմ, խնդրում եմ անուն և հասցեն գրեք»²²: Վերջապես 1934 թ., երբ ամբողջ աշխարհի հայությունը նախապատրաստվում էր տոնելու Աստվածածնի հայերեն թարգմանության 1500-ամյակը, այդ ժամանակ արդեն Արտակ եպիսկ. Սմբատյանցը տպագրության համար պատրաստել էր ինչպես իր ուսումնասիրությունը, այնպես էլ վերջինիս բաղկացուցիչ մասը կազմող Գրացուցակը, դրանք ձեռնելով այդ մեծ հոբելյանին:

Ինչո՞ւմ է կայանում Մեսրոպ եպիսկ. Սմբատյանցի ներկայումս հրատարակված աշխատության արժեքը: Սույն աշխատությունը գրվելուց առաջ, այնպիսի անվանի հայագետներ, ինչպիսիք են Հ. Գ. Զարրիանյանը, Ալ. Երիցյանը, Հ. Ա. Ղազիկյանը, Լեոն. Գյուտ ավ. քահանա Աղանյանը, Թեոդիկը, Գ. Լևոնյանը և ուրիշներ, այս կամ այն չափով թեև անդրադարձել են Էջմիածնի տպարանի պատմությանը և իրենց արժեքավոր լույսն են մտնել հայ տպագրության ընդհանուր պատմության ստեղծման գործում, սակայն նրանցից և ոչ մեկը ձեռնամուխ չի եղել ուղղագծելու մայր հողի վրա ստեղծված առաջին տպարանի հանգամանակից պատմությունը: Այդ տեսակետից Արտակ եպիսկ. Սմբատյանցի սույն գործը առաջինն էր, ուր ամբողջական կերպով շարադրվում էր Էջմիածնի տպարանի պատմությունը: Նա ընդգրկում է Մայր Աթոռի տպարանի հիմնադրումից էլ առաջ, արտասահմանում Էջմիածնի անունով գործող աստանդական տպարաններից մինչև Էջմիածնի տպարանի ստեղծումը (1771 թ.) և վերջինիս 150-ամյա բովանդակ պատմության ընդարձակ ժամանակաշրջանը:

Աշխատության հաջողությանը մեծ չափով նպաստել է հեղինակի ցուցաբերած այն բացառիկ բարեխղճությունը դեպի իրեն այն ժամանակ մատչելի եղող Էջմիածնական հրատարակություններն ու նրանցում գրող-ըմբողջ հիշատակարանները: Նրա աչքից չեն վրիպել մեկ իրեն նախորդող հայագետների գրած և հիշյալ թեմայի հետ առնչվող մեծագրություններն ու մամուլում ցրված հոդվածները:

Աշխատության ամենամեծ արժանիքներից է հատկապես Էջմիածնի տպարանի պատմության հետ անմիջականորեն կապված և այդ պատմության ամբողջացմանը նպաստող արխիվային անտիպ նյութերի օգտա-

¹⁹ Մաշտոցյան Մատենադարանի դիվան, Գարեգին արքեպիսկ. Հովսեփյանցի արխիվ, թղթ. № 84, վավ. № 8, էջ 8, փաստ. 8:

²⁰ Մաշտոցյան Մատենադարանի դիվան, արխիվ զանազան հեղինակների, թղթ. № 87, վավ. № 19 (պակասավոր):

²¹ Մաշտոցյան Մատենադարանի դիվան, Գարեգին արքեպիսկ. Հովսեփյանցի արխիվ, թղթ. № 84, վավ. № 4:

²² Անդ, թղթ. № 86, վավ. № 1200:

գործումը: Այս առումով միանգամայն արժեքավոր են Գեորգ Դ-ի և Խրիմյան Հայրիկի գրագրություններից մեջ բերված այն հատվածները, որոնք նոր լույս են սփռում Էջմիածնի տպարանի ցարդ մեծ մասամբ անհայտ մնացած ներքին և արտաքին հարաբերություններին վերաբերող մի շարք հարցերի վրա:

Իբրև Մայր Աթոռի տպարանի հետ անմիջականորեն շփման մեջ եղող անձնավորություն, Արտակ եպիսկ. Սմբատյանցը սույն աշխատությունը գրելիս ունեցել է նաև այն բացառիկ առավելությունը, որ նա ոչ միայն քաջամտությամբ է եղել Էջմիածնի տպարանի պատմությանը, այլև իբրև տպարանական գործի լավատեղյակ անձնավորություն, հնարավորություն է ունեցել անդրադառնալու նաև տպարանական գործի հետ կապված մասնագիտական մանրամասներին: Սույն աշխատությունում արժեքավոր է նաև Էջմիածնի տպարանի վերջին շրջանի գործունեությանը վերաբերող հատվածը, ուր հեղինակը անդրադառնում է ինչպես տպարանի սարքավորմանը, այնպես էլ նոր տեսչի (Երվանդ վարդապետ Տեր-Մինասյան) և տպագրող ու գրաշար վարպետների եռանդուն գործունեությանը:

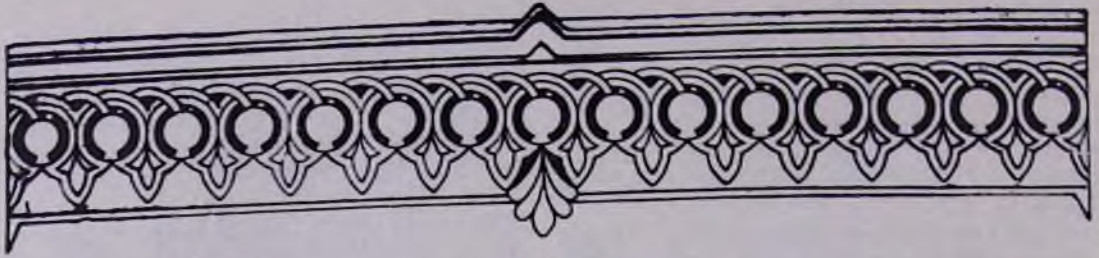
Ինչպես նշվեց, հեղինակը չբավականացավ միայն իր սույն ուսումնասիրությամբ, միանգամայն իբրև լրացում իր գործի խիզախորեն ձեռնամուխ է եղել նաև կազմելու Էջմիածնի բոլոր հրատարակությունների, այդ թվում նաև Էջմիածնի անունով արտասահմանում գործած հնագույն տպարանների-հրատարակությունների մատենագիտությանը: Ավելին, հաղթահարելով բազմաթիվ դժվարություններ հեղինակը ձեռնարկել է նաև Էջմիածնի բոլոր միաբանների հեղինակությունների լիակատար մատենագիտություն կազմելու տաղտկալի ու մաշեցնող, սակայն շնորհակալ գործին:

Սույն գործի հրատարակության համար հիմք է ընդունվել Արտակ եպիսկ. Սմբատյանցի կողմից վերջնական կերպով ավարտված համարված քնագիրը: Այն պահվում է Մաշտոցյան Մատենադարանի դիվանային բաժնի Գարեգին արքեպ. Հովսեփյանցի արխիվում, թղթապանակ № 84, վավերագիր 1ա: Նա բաղկացած է 178 մեծադիր ձեռագիր էջերից և ունի հետևյալ բաժինները. ա) Հատաշարած (բ) Աղբյուրներ, գ) Ներածություն (Ա.—ԺԳ մաս կամ գլուխ): Բնագիրը տպագրության պատրաստելու ընթացքում հեղինակի կողմից սկզբնաղբյուրներից և գրականությունից մեջ բերված պարբերությունները մեկ առ մեկ համեմատվել և ճշտվել են իրենց բուն սկզբնաղբյուրների և գրականության հետ, ուղղվել են նկատվող վրիպումները և լրացվել նշար-

վաղ բուց թողումները: Հեղինակի կողմից սպասարկված, տակալն չնշված մի շարք ուղղումներ և գրքերի անուններ վերականգնվել են ծանոթագրությունների լսածնում: Հեղինակի կողմից իր ժամանակին օգտագործված արխիվային նյութերի մեծ մասը երկար որոնումներից հետո հնարավոր է եղել գտնել և համեմատել Հայաստանի կենտրոնական պատմական արխիվում և Էջմիածնի Մայր Աթոռի ձեռագրատանը և դարձյալ ծանոթագրությունների միջոցով ցույց են տրվել պահվող արխիվի անունը, վավերագրի կամ ձեռագրի համարը և էջը: Հեղինակը իր գործի տպագրության համար նախատեսած է եղել մի շարք լուսանկարներ, դժբախտաբար այդպիսիք հնարավոր չեղավ գտնել Մաշտոցյան Մատենադարանի դիվանում, ուստի հրատարակիչները, խնայելով հեղինակի ցանկությունից, ավելացրել են համապատասխան նկարներ հայ տպագրության վերաբերյալ:

Մայր Աթոռի տպարանի պատմության ամբողջացմանը նպաստելու ցանկությամբ անհրաժեշտություն է զգացվել սույն աշխատության վերջին կցելու հավելվածական նյութերի բաժին: Հավելվածում բերված նյութերը վերաբերում են Էջմիածնի տպարանի հին և նոր պատմության մի շարք կարևոր հարցերին: Ուշագրավ են Փարիզի Նուպարյան մատենադարանի կողմից ուղարկված և 1772 թ. թղթի գործարանի համար վարպետներ գտնելու մասին գրված փաստաթղթի թարգմանությունը, Մաշտոցյան Մատենադարանի դիվանային բաժնի նախկին վարիչ, Հայրենական մեծ պատերազմում զոհված Հարություն Աբրահամյանի (1807—1843) Էջմիածնի թղթի գործարանի մասին հրատարակած արժեքավոր հոդվածը, Մատենադարանի ձեռագրական բաժնում պահվող Վ. վրդ. Բաստամյանցի թողած անտիպ հուշերը Էջմիածնի տպարանի 1870-ական թվականների վերաբերյալ, Մոսկվայի պետական պատմական արխիվում պահվող և Էջմիածնի հրատարակություններին վերաբերող փաստաթուղթը, Խրիմյան Հայրիկի կողմից տպարանի մասին գրված մի շարք գրությունները, Գարեգին եպիսկ. Հովսեփյանցի գրած հոդվածը տպարանի նոր շրջանի մասին և այլն:

Արտակ եպիսկ. Սմբատյանցի հրատարակված «Սուրբ Էջմիածնի միաբանության գրական-կրթական գործունեությունը և Մայր Աթոռի տպարանը» ձեռնարկի գործը մեծ չափով կնպաստի Մայր Աթոռի տպարանի, նրա միաբանության կողմից հայագիտությանը մատուցված երախտիքը ճանաչելի դարձնելուն և դրա հետ միասին նաև հայ տպագիր գրքի և հայ մշակույթի պատմությունը ամբողջացնելու շնորհակալ գործին:

Ռ. ԱԹԱՅԱՆ

ԿՈՄԻՏԱՍԻ ԱՌԱՋԻՆ ՏՊԱԳՐՎԱԾ ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆԸ

(«Ազգային օրհներգի» ստեղծման պատմությունից)

Երկրտասարդ Կոմիտասի առաջին ստեղծագործություններից մեկը և տպագրված առաջին ստեղծագործությունը մի խմբերգ է, որ հայկական ձայնանիշերով հավելվել է «Արարատ» ամսագրին և հետևյալ խորագիրն է կրում. «Ազգային օրհներգ. Գրեց Արշակ Թաճեան, ուսանող Գ յսարանի ճեմարանի Մայր Աթոռոյ ս. Էջմիածնի. երաժշտութիւն Սողոմոն սրկ. Սողոմոնեանի, ուսանող Ա յսարանի ճեմարանի Մայր Աթոռոյ ս. Էջմիածնի: 1891, մարտ 5»:

Չորս տարի անց, նույն խոսքերով մի երկրորդ «Ազգային օրհներգ», նույնպես հայկական ձայնանիշերով և երգչախմբի համար գրված, վերստին հավելվել է «Արարատին» և հետևյալ ծանոթությունն ունի՝ «Խօսք Արշակ Թաճեանի, երաժշտութիւն Կոմիտաս վարդապետի, 1895, ապրիլ 18, տպարան ս. Էջմիածնի»:

Անցյալ դարի վերջերին Արևելյան Հայաստանում Մայր Աթոռ ս. Էջմիածնին և նրա ղեկավարին ձոնվող նման երգերի երեկան գալը ժամանակի ազգային կյանքի գործնական պահանջներով էր թելադրված: Տվյալ դեպքում պատահական չէ, որ հեղինակներն իրենց ստեղծագործությունն անվանել են «Ազգային օրհներգ»:

Շուրջ 80 և ավելի տարիներ առաջ տպագրված այդ ստեղծագործությունները, բացի իրենց պատմական ընդհանուր հետաքրքրականությունից, Կոմիտասի ստեղծագործական կենսագրության իմաստով ևս մասնավոր հետաքրքրականություն ունեն: Ստորև կփորձենք խմբերգերը գնահատել հենց այդ տեսակետից:

Անդրադառնալով առաջին «Ազգային օրհներգին»:

Մեղեդին եվրոպական և արևելյան երևելալից ակունքներից է թխում, բայց ամբողջական է, զարգացող, հանդիսավոր և ըստ ամենայնի հուզական: Երգը գրված է քառածայն խմբի համար: Երգչախմբի ձայները նշված են՝ Ջիլ, Բարձր, Սոսկ, Բամբ: Կոմիտասի հետագա տարիների կիրառումով (Ջիլ-ը՝ նաև Սուր) այս անվանումները նշանակել են՝ Սոպրանո, Ալտ, Տենոր, Բաս: Բայց այստեղ դրանք սոսկ պայմանականորեն նշանակում են՝ 1-ին, 2-րդ, 3-րդ և 4-րդ ձայն, քանի որ խմբերգի բազմաձայն շարադրությունից, նրա տոնայնական դիրքից և ձայնածավալից պարզ երևում է, որ այն հատկացված է ոչ թե խառն, այլ միաստոր քառաձայն խմբի: Գևորգյան ճեմարանի պայմաններում դա եղել է պատանիների խումբը: Ուստի երգի արտահայտչականությունը գնահատելիս հենց այդպիսի խմբի՝ դիսկանտների և պատանի ալտերի հնչյունը պետք է նկատի ունենալ:

Բուն ներդաշնակությունը, սակայն, ինչպես հեղինակն ինքը կասեր, կազմված է այնպես, որ հնարավոր լինի երգն հնչեցնել, քառաձայնից բացի, նաև երկձայն և եռաձայն: Ի դեպ՝ սրա հետ են կապված ձայների որոշ խաչաձևումները: Այս բանն արված է կատարման գործնական հնարավորությունները մեծացնելու նպատակով: Ուրեմն, խոսքը փաստորեն մինչև խմբերգի երեք տարբերակների մասին է. Ա տարբերակ՝ 1-ին և 2-րդ ձայն, Բ տարբերակ՝ 1-ին, 2-րդ և 3-րդ ձայներ, և Գ տարբերակ՝ քառաձայն: Հիմնական ձևը երկձայնն է, բաղկացած

գլխավորապես «բարեհնչուն» հարմոնիկ իմտերվացներից, օգտագործելով նույնիսկ «ոսկյա» կոչվող ընթացքի տարրեր: Իսկ 3-րդ և մանավանդ 4-րդ ձայնը որպես լրացում են գոյացել: Դրանով էլ պետք է բացատրել տեղ-տեղ ձայների օկտավային կրկնումը՝ քառաձայնի փոխարեն փաստորեն երեք կամ երկու տարրեր ձայն (օրինակ, երգի սկզբում, որտեղ հեղինակը փորձել է ձայների զուգահեռականությունը նրանց սիմֆոնիկական տարբերակումների միջոցով «կտրել»):

Ներդաշնակության մեջ պարզ զգացվում է հեղինակի մասնագիտական գիտելիքների և փորձի պակասը, և դա հասկանալի է: Կոմիտասն այդ ժամանակ եվրոպական առումով երաժշտության տեսության և մանավանդ ներդաշնակափոխության բոլորովին ծանոթ չէր: Հետագայում, և այն՝ շուտով, նա օկտավներով և մաքուր կվինտներով զուգահեռ շարժում ձայններից այլևս չէր տալիս, գրեթե չէր օգտագործում նաև ոբեր-սոնո («հակասություն») հիշեցնող հնարը (տե՛ս, օրինակ, «Իսկ հիմնած» տակտը): Լիակալն, տեսական գիտելիքների պակասը խմբերգում հատուցված է ոչ-մասնագետ երաժշտի ակնառու երաժշտականությամբ և նրա՝ հարմոնիայի բնական ու ինքնատիպ զգացողությամբ:

Լյսպես, նկատելի հաջողություն պետք է համարել երգի փոքր ծավալի սահմաններում տոնայնության ցայտուն ցուցադրումը տարբեր ոլորտներով, տոնայնական լուրատեսակ շեղումները, փոքր և մեծ տեքստի վրա մաժոր հարմոնիաների վառ հակադրությունները: Սրանք դասագրքից կամ արևմտաեվրոպական ռոմանտիկական ողողության կոմպոզիտորների ստեղծագործություններից սերտաժ օրինաչափությունների դրսևորումներ չեն (նա այդ դասագիրքն ու ստեղծագործությունները չէր էլ տեսել), այլ բխում են իրոք հարուստ երաժշտական ներքին ունեցող պատանու սեփական ընկալումից:

Ձայների հենց այդ նույն՝ մաքուր կվինտներով զուգահեռ շարժումը ներդաշնակափոխության դպրոցական դասընթացում սրբազործված կանոնների խախտում չէ այստեղ: Խմբերգի ներդաշնակության տրամաբանությունից հետևում է, որ բազմաձայնության եվրոպականորեն չափված-ձևված կանոնավորությունը (ներառյալ՝ ձայնաշարության և հարմոնիաների մետրական դասավորության կանոնները) խորթ է եղել Կոմիտասի լսողությանը, նա եմագիտակցորեն խուսափել է դրանից, գերադասել ձայների

շարժման ինքնուրույնությունը, նրանց անկախությունը:

Երգում տեղ կա, ուր դեպի բենկորճ ձգտող վերնախաղը կիսվեր ունի (ինչպես հայ եկեղեցական երաժշտության մի քանի ձայնեղանակներում է լինում), բայց հեղինակի հոգը չէ, թե այդ բարձրացված վերնախաղը նույն ակորդի մեջ գտնվող սովորական (չբարձրացված) ներքնախաղի հետ կազմում է ոչ թե մաքուր, այլ լայն կվինտ*: Հոգը չէ, որովհետև նա եվրոպական ներդաշնակության կանոններով չի մտածում և լսում: Նրա հարմոնիաները սեփական լադային երանգ և ինքնուրույն ընթացք ունեցող մեղեդիների զուգորդումներ են, ուրեմն, նրա համար, բազմաձայնության մեջ, ակորդային գոյացումներից բացի, կամ՝ դրանցից առավել, սկզբունքային նշանակություն ունեն մեղեդիական գծերը, առանձին ձայների լադաելնչային էությունը: Այս երևույթները (ավելացրած դրանց նաև բազմատոնայնության որոշ տարրերը), որ այս խմբերգում դեռևս «սաղմնային» վիճակում են, հետագայում, դառնում են Կոմիտասի ինքնատիպ բազմաձայնության ոճական գծեր:

Ստորև, հայկական ձայնաճիշերից եվրոպական նոտագրության փոխադրած վիճակում՝ Կոմիտասի առաջին «Ազգային օրհներգը»՝ առաջին տպագրված ստեղծագործությունը: Փոխադրելիս հայկական փուշն ընդունել ենք ոե, ինչպես Կոմիտասն էր ընդունում (ուրեմն ամբողջությունը՝ սոլ մաժոր), երգում արված են խմբագրական անցած շտկումներ, որոնք ոչ մի չափով չեն շոշափում հեղինակի երաժշտական տեքստի իսկությունը:

Ձայած հեղինակի անփորձությունից բխող որոշակի թերություններից, այս խմբերգը մի բովանդակալից, շատ բանով զրավիչ և երաժշտական-մասնագիտական առումով խիստ հետաքրքրական ստեղծագործություն է: Ձենք կասկածում, որ իր ժամանակ էջմիածնում այն գոնե մեկ անգամ, Կոմիտասի հանպատրաստից կազմած մի խմբով (քանի որ նա ճամարանում երգեցությունը դասեր դեռևս չէր վարում) պետք է հնչած և, առնվազն, բավարար տպավորություն գործած լինի: Եվս ավելի ցավալի է նկատել, որ ժամանակին այդ ստեղծագոր-

* Դրա հետևանքով փաստորեն գոյացում է մի լուրատեսակ անհավասարաչափ տեմպերացված ալոորդ, որը որպես ժողովրդական երաժշտական մտածողությունից բխող «սոցորային» երևույթ, կարող էր և երիտասարդ կոմպոզիտորի լսողության մեջ գունագեղ համահնչյուններ ստեղծելու նկրդմով պար առաջացած ձգտման արդյունք լինի:

ԱԶԳԱՅԻՆ ՓՐՆՆԵՐԿ

(1891 թ.)

Խոսք՝ ԱՐԵԱԿ ՔԱՇՃԱՆԻ
Երաժշտ.՝ ՍՈՂՈՍՈՆՆՆ ԵՐԿ. ՍՈՂՈՍՈՆՆԱՆԻ

4/8

p

Sopr. I II

Ա - ՄԵՑ Բա - յի սըր-տից բը - խած ԼԵ - սի՛ր այս ծայցն, ո՛վ Աս -

p

Alt. I II

Ա - ՄԵՑ Բա - յի սըր-տից բը - խած ԼԵ - սի՛ր այս ծայցն, ո՛վ Աս -

p

տուած - Եր - կար կեանք տո՛ւր Հայ - րա - պե - տի՛ն, Էր - կար օ -

p

տուած, Եր - կար կեանք տո՛ւր Հայ - րա - պե - տի՛ն, Եր - կար օ -

p *f*

րէր Բա - յոց Բօր, Եր - կար կեանք տուր Հայ - րա - պե - տի՛ն, Եր -

p *f*

րէր Բա - յոց Բօր, Եր - կար կեանք տուր Հայ - րա - պե - տի՛ն, Եր -

կար օ - թեր հա - յոց հօր: *f* Տե՛ր. աճ - սա - սաճ պա

Հա յոց հօր: *f* Տե՛ր. աճ - սա - սաճ պա

հի՛ր դու միշտ Բո իսկ հիմ-ճած Մայր Ա - թոռ: *p* *f*

հի՛ր դու միշտ Բո իսկ հիմ-ճած Մայր Ա - թոռ: *p* *f*

հի՛ր դու միշտ Բո իսկ հիմ-ճած Մայր Ա - թոռ: *p* *f*

2. *rit.* *f* Մայր Ա - թոռ. Մայր Ա - թոռ:

Մայր Ա - թոռ. *f* Մայր Ա - թոռ:

Մայր Ա - թոռ. *f* Մայր Ա - թոռ:

ծությունը քննադատության կողմից պահա-
րակվել, բառիս բուն իմաստով ոչնչացվել է:

Միակ քննադատականը (մի երկրորդը
մեզ չի հաջողվել գտնել) ամստորագիր է,
տպագրված «Տարագում» (1891 թ., ապրի-
լի 21, № 15, էջ 226, Թիֆլիս) և այս է.

«Արարատ» ամսագրի վերջին համարի
հետ իբրև հավելված ուղարկված է մի հա-
կական ձայնագրությանը երգ: Այդ երգն
ինքնընտանիքյան մի շատ անհամ եղանակ
է, սակայն, զարմանում ենք, թե ինչպես մի
և, առանց ուսումնասիրելու երաժշտու-
թյունը, առանց հասկանալու, թե կոմպոզի-
տորության համար պետք է սովորած լինել
ձայնական երաժշտության բոլոր կանոննե-
րը, թույլ է տալիս իրան չորս ձայնով մի
խմբերգ հորինել, հետո ձայները զիլ, բար-
ձրը, սոսկ, բամբ անուցներով բաժանել, ա-
ռանց պահպանելու ամենաչնչին կանոն
անգամ: Օրինակ, պարոն հեղինակը (կոմ-
պոզիտորը) զիլ ձայնին (դիսկանտ) ստի-
պում է երգելու ցածր ֆա և ոչ միայն ֆա,
այլև մի, որը միայն բարիտոնի ձայն է. իսկ
տենորին տալիս է երգելու ցածր դո և միե-
չեփիսկ դո-բեմոլ: Դեռ չենք ասում և այն,
որ չորս ձայնով այդ երգը երբ երգվի, ուրիշ
ոչինչ չի լսվի նրանից, եթե ոչ չորս գյու-
ղական տիրացուների խաղացիչ ու աչա-
զան միասին երգված մի երգ, որը ոչինչ
ներդաշնակություն չունի իր մեջ:

Այսպես, գլխավոր մեղադրանքն այն է,
որ «պարոն հեղինակը» առանց ուսումնա-
սիրելու «ձայնական երաժշտության բոլոր
կանոնները», իրեն թույլ է տվել քառաձայն
խմբերգ հորինել: Մինչդեռ, պարոն քննադա-
տը իրեն թույլ է տվել գրչի մի հարվածով
ոչնչացնելու ընդհանուր առևանք արժեքա-
վոր մի ստեղծագործություն, երբ ինքը նույն
երաժշտության կանոններին տիրապետած է
եղել այնքան, որ չի կարողացել ձայնանի-
շերն իսկ ճիշտ կարդալ:

Հիրավի, Կոմիտասի խմբերգի պարտի-
տուրը նայելիս, հայկական ձայնանիշ իմա-
ցողի համար պետք է պարզ լիներ, որ երգի
1-ին ձայնում գտնվող ֆա-ն և մի-ն (եթե
անգամ երգը կարդանք ֆա մաժորում, ինչ-
պես կարդացել է քննադատը) «ցածր» հըն-
չյուններ չեն, այլ 1-ին օկտավի, և դիսկանտ-
ի համար միանգամայն մատչելի հնչյուն-
ներ են. որ 3-րդ ձայնում դո-բեմոլ (մեր օ-
րինակում փնտրիք ռե-բեմոլ) ընդհանրա-
պես չկա, իսկ «ցածր» դո-ն և քննադատի
չնկատած ավելի ցածր լյա-ն (մեր օրինա-
կում՝ համապատասխանաբար՝ ռե և սի),
եթե անգամ տենոր էր երգելու, ապա դարձ-
յալ սովորական, հարմար հնչյուններ են:

Այնպիսի է ասել, թե ձայնանիշերը կարդալ
չկարողանալուց հետո ո՞րքան իրավացի
կարող էին լինել քննադատի մյուս դիտո-
ղությունները*: Մինչդեռ, դժվար չէ պատկե-
րացնել, թե այդ «քննադատականը» որքա՞ն
պետք է արկաներ երգի և նրա հեղինակի
հեղինակությունը, «կոտոր գցեր» սկսնակ,
ինքնուս երաժշտին:

Եթե հիշյալ «քննադատությունը» օրեկ-
տիվորեն մի օգուտ բերել է՝ այն է, ուր իր
«Օրհներգի» հեղինակությունը կորցնելուց
հետո, և այն բանից հետո, երբ Կարա-Մուր-
զայի ստեղծած ձոներգը նկատելի հետք
չթողեց գործնականում*, Կոմիտասը հորի-
նեց վերը հիշատակված երկրորդ «Օրհներ-
գը», նույնքան և բնականաբար մի բան էլ
ավելի ամբողջական ու գեղեցիկ, այն, որ
հիմա էլ կատարվում է, ոչ միայն երգչա-
խմբով, այլև նվագարանների խմբով:

Երկրորդ «Օրհներգի» մեղեդիական ոճը
հայ քաղաքային ժողովրդական երգերի ոճն
է: Ներդաշնակությունն անհամեմատ կանո-
նավոր է (անցած տարիների ընթացքում
Կոմիտասը հասցրել էր ինքնուրույն կերպով
լիովին ուսումնասիրել ներդաշնակագիտու-
թյան դպրոցական դասընթացը): Եթե առա-
ջին երգը հանդիսավոր հիմնի բնույթ ուներ,
երկրորդը գերազանցապես հանդարտ-քնա-
րական է և միայն վերջին նախադասությու-
նը՝ «բորբոքված»: Երգչախմբի կազմն այն-
պիսին է, ինչպիսին Կոմիտասն ունեցել է
նվարանում այդ տարիներին՝ ցածր դիս-
կանտներ ու ալտեր (փոքրահասակ ուշա-
կերտներ) և նեղ հնչյունաձավալով տե-
նորներ ու բասեր (մեծահասակ ուսանողնե-
րը): Այսպիսի կազմի համար խմբերգը զըր-
ված է հարմար տոնայնությունում՝ մի միևնո-
սու մաժոր: Ձայները դարձյալ, և այս ան-
գամ իրականությանը համապատասխան,
նշված են՝ Զիլ, Բարձր, Սոսկ, Բամբ (Կոմի-
տասը պատանի երգիչների համար ձայների
այլ, հատուկ նշում չի կիրառել): Բայց այս-

* Չենք կարող, սակայն, չվիճարկել քննադատի
ակերտքային սխալը՝ այն հիմնադրական հեռանա-
կությունը, որ երաժշտություն հորինելու համար նա
հատկացնում է «կանոնների» իմացությանը: «Բոլոր
կանոններին տիրապետելուց» առաջ պետք է ստեղ-
ծագործական բնատուր ձիրք ունենալ, ինչպիսին էր
հանգամանքը Կոմիտասի դեպքում:

** Նկատի ունենք մեծադիր թևերի վրա վառա-
հող տպագրված «Երգ ի ճորհաբեր գալուստ Աստ-
ուածլնտիր Տեառն Տեառն Մկրտիչ կաթողիկոս
Ամենայն Հայոց» վերնագրվածը, «հեղինակություն
Մկրտիչ Պապիան, երաժշտություն խաչատուր Կարա-
Մուրզա» (1893 թ.):

տեղ էլ մի ուրիշ պայմանականություն կա. ըստ երևույթին հայկական ձայնահիշերով տպագրելու դժվարություններից խուսափելով, բոլոր ձայները (և ոչ թե միայն սենդորը, ինչպես եվրոպական նոտագրության դեպքում արվում է) փաստական հնչումից մեկ օկտավ բարձր են գրված («Տարագի» ընճաղատ-թղթակիցը այս անգամ էլ կարող էր գրել, թե հելլինակը բասերից ստիպում է երգել սոպրանոյի ձայներ ?!):

Ստորև Կոմիտասի երկրորդ «Ազգային օրհներգը» իր սկզբնական բնագիր փնականում, հայկական ձայնահիշերից եվրոպական նոտագրության փոխադրած:

Այս երկրորդ «Օրհներգը» ժամանակին լայնորեն տարածվել է Անդրկովկասի, Ռուսաստանի և արտասահմանի հայաբնակ կենտրոններում: Խմբերգը մեծահասակների ընտանիքային խառը խմբի հարմարեցնելու նպատակով խմբավարները ըստ կամս իր փոփոխել են տոնայնությունը, երգաբաժինները վերաբաշխել: Ներկայումս, ի դեմս Լճիսեմում կատարվող տարբերակի, գրությունը է քառաձայն խառը խմբի համար այս երգի ամենահարմար տոնայնությունը՝ սոլ միներ—սի-բեմոլ մաժոր (կատարվող տարբերակում թերևս մամուզիչ չեն երգի մատրական դիրքի փոփոխումը, որ բխում է այն սխալ ըմբռնումից, թե քառի շեշտը ե-

ղանակի մետրական շեշտին անպայման պետք է համընկնի, և, դրա հետ կապված, մելեդիի 1-ին և 2-րդ կեսերն ավարտող տակտերում բնագրի ուղիղ փոփոխումները, որոնք, սակայն, գործնականում էական նշանակություն չեն ստանում):

Գրված լինելով դարձյալ նախքան Կոմիտասի երկրորդ կրթությունը ստանալը, այս երկրորդ «Օրհներգը» իր հերթին հաստատում է երիտասարդ Կոմիտասի ստեղծագործական ցայտուն օժտվածությունը:

• •

Կոմիտասից մեզ հասած ձեռագիր երաժշտական ստեղծագործությունները ղխավորապես սևագրություններ են և, որպես կանոն, անթվակիր են: Այս առումով, հաստատ թվական կրող երկու «Ազգային օրհներգ»-երը մեծ երաժշտագետի գործունեության հատկապես սկզբնական շրջանների ուսումնասիրության համար հիրավի մեծ նշանակություն են ձեռք բերում: Այսուհետ մեզ համար կարևոր էր հաստատել և այն, որ Կոմիտասյան երաժշտության նորարարությունը, հեղինակի ստեղծագործական տաղանդի մի օրգանական երևույթ լինելով, դեռևս վաղագույն շրջանում արդեն երևան եկել ու սկսել էր զարգանալ:

ԸԶԳԱՅԻՆ ՈՐՆԵՐԳ

(1895 թ.)

Խոսք: ԱՐԵԱԿ ԹԱՇՃՅԱՆԻ

Վեհ. ջերմորեն

երաժշտ. ԿՈՍԻՏԱՍ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ

Sopr. *p*

Ա - մե՞ն հա - յի սըր - տից բը - խած լը - սի՛ր այս ծայճն. ո՛վ Աս - տուած, եր - կար

Alti *p*

Ten. *p*

Bassi *p*

Ա - մե՞ն հա - յի սըր - տից բը - խած լը - սի՛ր այս ծայճն. ո՛վ Աս - տուած, եր - կար

f *dim.* հանդարտ

կեանք տո՛ւր Հայ - րս - պե - տի՛ն, եր - կար օ - լեր հա - յոց հօր:

f *dim.*

կեանք տո՛ւր Հայ - րա - պե - տի՛ն, եր - կար օ - լեր հա - յոց հօր:

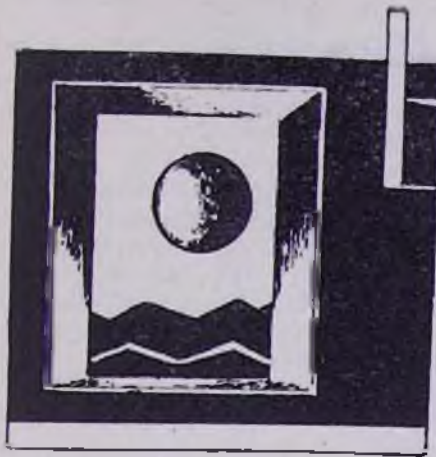
Բորբոքված

հետզհետե ուժգին

1. 2.

Տէ՛ր, ամ - սա - սամ պա - հի՛ր դու միշտ Թո իսկ հիմ - նած մայր Ա - բող: Ա - բող:

Տէ՛ր, ամ - սա - սամ պա - հի՛ր դու միշտ Թո իսկ հիմ - նած մայր Ա - բող: Ա - բող:

ԷԿՈՒՄԵՆԻԿ

ԿՅԱՆՔ

ԼՈՒՐԵՐ ՀԱՅԱՍՏԱՆՅԱՅՅ ԵՎԵՂԵՑՈՒ ԹԵՄԵՐՈՒՑ

ՄԱՀԱՐԱՐԻ ՈՒՂԱՓԱՌ ԵՎԵՂԵՑՈՒ
ՀԱՍՏԱՏՄԱՆ 1900-ԱՄՅԱԿԻՆ ՆՎԻՐՎԱԾ
ՀԱՆԴԻՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Պատասխանելով Մալաբարի ուղղափառ եկեղեցու կաթողիկոս Նորին Արքեպիսկոպոս Մորան Մար Բասիլիոս Օգեն Ա-ի եղբայրական սիրալիր հրավերին՝ Ամենայն Հայոց Հայրապետ Վազգեն Առաջինը զբաղակել էր հայ եկեղեցու բարձրաստիճան հոգևորականներից բաղկացած մի պատվիրակություն, Հայաստանյայց եկեղեցու և իր անուրից մասնակցելու համար 1872 թվականի դեկտեմբերի 31-ին Քոթայածում տեղի ունեցալիք հանդիսություններից՝ Եվրոպա՝ ս. Թովմաս առաքյալի մարտիրոսության և Մալաբարի ուղղափառ եկեղեցու հաստատման 1800-ամյակին:

Պատվիրակությունը գլխավորում էր Երուսաղեմի հայոց պատրիարք տ. Եղիշե արքեպիսկոպոս Տերտերյանը, որին ընկերակցում էին Երուսաղեմի Արքեպիսկոպոսի վանքի լուսարարապետ տ. Հայրիկ արքեպիսկոպոս Ալաւնյանը, տ. Վահան եպիսկոպոս Տերյանը և ուսուցիչներից հոգևոր հովիվ տ. Վազգեն վարդապետ Թաթոյանը:

Դեկտեմբերի 28-ին Պոմպեյի օդանավակայանում Երուսաղեմի սրբազան պատրիարքին դիմավորում են Մալաբարից ժամանած պատգամավորներ, ինչպես նաև Վա-

հան եպիսկոպոս Տերյանը, Վազգեն վրդ. Թաթոյանը և մի խումբ հնդկահայեր:

Հետևյալ օրը հայ եկեղեցու պատվիրակությունը ուղևորվում է Քոչին, ուր Մալաբարի ուղղափառ եկեղեցու ծերունազարդ հայրապետը հատկապես ուղարկել էր իր փոխանորդ Գորբնաիր կաթողիկոսին, որը ի գլուխ հոգևորականներից և աշխարհականներից բաղկացած մի ստվար պատգամավորություն, ողջունում և բարի գալուստ է մաղթում հայ եկեղեցու բարձրաստիճան հոգևորացուցիչներին:

Նույն օրը հայ եկեղեցու պատվիրակությունը Մալաբարի կաթողիկոսի անձնական ավտոմեքենայով մեկնում է Քոթայած, ուր զանգերի դողանքների և եկեղեցական մեղեդիների հնչյունների տակ հանդիսավոր թափոթով առաջնորդվում է նախ տաճար և ապա՝ Վեհարան: Վեհարանում ալեգարի հայրապետը, եպիսկոպոսներով շրջապատված, բարիգալստյան ջերմ խոսքերով ողջունում է հայ եկեղեցու պատվիրակությանը և միաժամանակ իր խորագրաց երախտագիտությունը հայտնում Ամենայն Հայոց Հայրապետի կողմից Մալաբար եկեղեցուն և իրեն եղած այդ մեծ պատվի համար:

Դեկտեմբերի 31-ին, կիրակի օրը, Մալաբարի ս. Աստվածածին առաջնորդահիսու եկեղեցում մատուցվում է հանդիսավոր պատարագ, բազմամարդուր հավատացյալների

և հետապնդող վայրերից եկած ուխտավորների և անհատների վրա: Պատարագը, որին ներկա է ներկայությամբ: Պատարագը, որին ներկա է լինում հայ եկեղեցու պատգամավորությունը, տեղի է ունենում արևածագին, համաձայն տեղական հնավանդ սովորության: Օրհնայն տեղական հնավանդ սովորության առիթով պաշտարագուս է Մալաթարի ընտրյալ կաթողիկոսը:

Սուրբ պատարագի ընթացքում, հանուն Մայր Աթոռ ս. Էջմիածնի և Ամենայն Հայոց Հայրապետի, ողջույնի խոսքով հանդես է գալիս տ. Եղիշե սրբազան պատրիարքը, որը հաղորդելուց հետո հայ եկեղեցու Գահակալի սրտագին ողջույնները, եղբայրական սերունդի բարի կամեցողությունները Մալաթարի նվիրապետական Աթոռին, նրա շնորհազարդ հայրապետին, ողջ միաբանությանը, ինչպես նաև եկեղեցու խմբված բազմահազար ժողովրդին, շարունակում է իր խոսքը՝ ասելով.

«Քրիստոնեությունը երեք գլխավոր ճյուղեր ունի՝ ուղղափառ, լատին և բողոքական եկեղեցիներ: Մենք, արևելյան ճյուղի Կյուրեղյան ուղղափառներս՝ հայեր, դասիներ, ասորիներ, հաբեշներ և մալաթարցիներ, դարեր է ի վեր, հակառակ բազմաթիվ դժվարություններու և մեր վրա խուժող հալածանքներու, հավատարիմ մնացած ենք մեր սուրբ հավատքին, դավանական ուղղության և ավանդությանը, և ի գին մեր արյունին աճողարտ պահած ենք անցյալն մեզի եկած այդ սրբազան ավանդները՝ փոխանցելով գաղտնի հաջորդող սերունդներու, իբրև անգերազանցելի տրիսուր մեր աստվածաբայական ժողովրդերուն, որոնցմով այսօր ևս կրնանք պարծենալ:»

Ապա Երուսաղեմի հայոց պատրիարքը իր խոսքի մեջ մասնավորապես նշում է, որ, համաձայն քրիստոնեական եկեղեցու սրբազան և անփոփոխելի ավանդության, Մալաթարի Աթոռը դեռևս հնագույն դարերից ճանաչված է եղել որպես Թովմաս առաքյալի վիճակը, և այդ փաստը հիշատակված է նույնիսկ առաքելական կանոնների մեջ, ուր որոշակի կերպով ասված է, թե «Հնդիկք և ամենայն գաւառք, որ շուրջ զնովաւ են», կազմում են Թովմաս առաքյալի վիճակը: «Թովմաս առաքյալը,—շարունակում է այնուհետև սրբազան պատրիարքը,—միակ առաքյալն է, որ շոշափել է վերջ միայն Տիրոջ տեգախոց կողերը, հավատաց Աստուծոյ: Վերջի և արյունի վրաստերով շինված համուլումը հետո է պատրանք և հավերժության կնիք: Ահա թե ինչու երջանիկ և հպարտ պետք է զգա ինքզինքը Մալաթարի քրիստոնյա եկեղեցին, որ իրեն իբրև առաքյալ ունի Թովմասը՝ առաքելական խմբի միակ

իրապաշտը, որ կրնա Քրիստոսի նկատմամբ կասկածող սրտերում ցույց տալ իր արյունոտ ձեռքերը իբրև գերագույն հավաստիք իր հավատքին»:

Եղիշե պատրիարքը իր խոսքը վերջացնում է բարի մաղթանքով, որ քոլոր ուղղափառ եկեղեցիները, իրենց նվիրապետական Աթոռներով և ժողովրդով, հաստատ և ամսասան մնան իրենց ուղիղ հավատի մեջ՝ կազմակերպվելով ներքնապես և արտաքնապես, որպեսզի երկնավոր Հայրը շնորհի նրանց իր արքայությունը:

Սրբազան պատրիարքի խոսքերը տեղում թարգմանվում են անգլերենի և ապա՝ մալաթարերենի:

Նույն օրը, ժամը 15-ին, հատուկ պատրաստված մի զարդակառքի մեջ երկու կաթողիկոսների և եպիսկոպոսների հետ իրենց տեղերն են գրավում հայ եկեղեցու պատգամավորները և ծովածավալ բազմության միջով մեկուկես ժամ տևող դանդաղ ուղևորությունից հետո հասնում շնորհալի հանդիսավայրը, որտեղ տեղի էր ունենալու առաքելական Աթոռի հաստատման 1800-ամյակի տոնակամությունը:

Ընդհանուր ցնծության և իսկուհավառության մթնոլորտում առաջինը խոսք է առնում ծերունազարդ կաթողիկոսը, որի ճառը կարդացվում է մալաթար մի եպիսկոպոսի կողմից: Ապա շնորհավորանքի պաշտոնական մի ուղերձով հանդես է գալիս տեղի նահանգապետը: Այնուհետև հրավիրվում է Երուսաղեմի հայոց պատրիարքը, որը, հանուն Հայաստանյայց եկեղեցու և Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետի, բերում է իր ողջույնի և խնդակցության խոսքը սույն հանդեսին՝ անգլերեն լեզվով արտասանված հետևյալ սրտառույ ճառով.

«Կուգամ Երուսաղեմեն և ձեզի բոլորիդ կրեբեմ օրհնությունը մեր Տիրոջ աստվածակոխ վայրերում: Օրհնություն ս. Հարության տաճարեն, մեր Տիրոջ ծննդյան վայր Բեթղեհեմեն, Համբարձման Լեռնեն, Սիրեն և սուրբ Երկրի սրբավայրերեն, նվիրագործված մեր Տիրոջ արյունով և փառավորված իր հարությանը:

Իբրև ներկայացուցիչ հայ եկեղեցվո առավածարյալ Պետին, Վազգեն Ա. կաթողիկոսի, ձեզի կրեբեմ Նորին Ա. Օծության սրտագին շնորհակալությունն ու օրհնությունը և մեր եկեղեցվո սերը, ձեր այս մեծ հանդեսին և տոնակատարության առիթով:

Հանդիսավոր գիտակցությամբ և հրմվանքով, որում խորքը հավատքին մաքուր զգացումն է որ կթրթա, Մալաթարի ուղղափառ եկեղեցին կտոնե այսօր իր հավատքի լուսավորիչ Թովմաս առաքյալի, ինչպես նաև

անոր քարոզությամբ հաստատված եկեղեցիին հազար իննհարյուրամյակը:

Հոբելյանները ցնծության և պանծացման ափսոսանքներ են, հայտնելու մեր սերն ու երախտիքը հայկերձ մեծարելի այն անձերուն, որոնք մեր մտքի և հոգիի լուսավորիչները եղան և հարստացուցին մեր կյանքը իրենց մեզի թողուցած աստվածային ժառանգությամբ: Ուրախ է այսօր Մալաթարի ուղղափառ եկեղեցին, որ հակառակ իրեն պարտադրված դժնդակ պայմաններուն, գիտցած է տասնեկն դարեր շարունակ հավատարիմ մնալ առաքյալի թողուցած սրբազան ավանդին, և երջանիկ է այսօր, մեծարել կարենալու իր հավատքի լուսավորիչը, հայարտ և շնորհակալարտ հոգիով:

Նորին Ս. Օծնություն Վազգեն Առաքին, Պետ Հայաստանյայց առաքելական ուղղափառ եկեղեցվո, փառաբեցավ որ երուսաղեմի պատրիարքը ներկայացնե Ձինքը այս մեծ տոնակատարության մեջ, որովհետև 1963-ին, ձեր նախորդ երջանկահիշատակ Մար Բասիլիոս Գևարկիզ կաթողիկոսի օրով, այս օրհնելի երկրին տված այցելությանն է ի վեր, Նորին Վեհափառությունը իր մեջ կպահեն տակավին անմոռանալի հիշատակներ, զորս իր հետ տարավ Մալաթարի բույր եկեղեցիներ և պատվական ու բարեպաշտ մուղմուրդներ: Մենք դավանակից եկեղեցիներ ենք և պարտինք իրարու գորավիզ համդիսանալ, որովհետև բախտակիցներ եղած ենք պատմության ընթացքին, կարենալ պահելու մեզի փոխանցված սուրբ ավանդը և մեր եկեղեցիներու անկախությունը: Դարերով տառապած ու հալածված ենք ոչ միայն օտարադավաններեն, այլ նաև մեզի դավանակից եկեղեցիներեն: Այս տեսակետով արտիվ Մալաթարի ուղղափառ եկեղեցիին որ ի գին իր կյանքին ջանաց միշտ պահել իր ներքին անկախությունը և չծախել թուլմասի առաքելական վիճակը պնակ մը ուսպապուրի: Շատ բան կորսնցուցած է իր դարավոր գոյության ընթացքին, սակայն չէ հրաժարած իր առաքելական հիմնարկությունեն, իր հոգևոր ազատությունեն և անկախությունեն, իր ուղղափառ դավանությունեն: Չէ որացած իր եկեղեցվո առաջնորդներն ու մարտիրոսները, որոնք եկեղեցվո միակ ու կենդանի գլուխն չբաժնվելու համար թալված են իրենց վարդապետն արյունը: Բայց

սանձալանդ որովհետև հայ եկեղեցվո և Մալաթարի ուղղափառ եկեղեցվո լուսավորիչներն ու առաքելական հիմնադիրները, թուլմաս և Թադեոս առաքյալները երկվորյակներ էին, և համաձայն ավանդության թուլմաս առաքյալը Թադեոսը Հայաստան լրկելն հետո Հնդկաստան եկավ: Երկու առաքյալ եղբայրները իրարու գործակիցներ եղած են հավատքի տարածման դաշտին մեջ, և իրենց թալած եղբայրական հարազատ արտունքի զգացումով կրնա եղբայրացնել հայ և Մալաթար բույր եկեղեցիները, որոնք ոչ միայն իրենց ճակատագրով, այլ նաև իրենց քրիստոնեական խոնարհությամբ և ոգիով նման են այնքան իրարու:

Քրիստոնեության սկզբունքն էր արյան եղբայրությունն երթալ մարդկային մեծ եղբայրության: Չէր բավեր միայն, որ եղբայրներ ըլլային իրարու, այլ եղբայրներ բոլոր մարդերուն, աշխարհին տանելու մարդկային եղբայրության մեծ ավետիսը: Ավետարանի իմաստով ըմբռնված մարդկային եղբայրությունը ավելի քառյական բան դավանական հաղորդությունն մըն է: Եկեղեցիները իրարու հետ կարենալ միանալու համար պետք է նախ կարենան սիրել գիրար: Մեր հավատքին առարկան Աստված է, այսինքն մեր, որու ճամփով միայն կրնանք հասնիլ ճշմարտության: Եկեղեցիները ավելի շուտ և գործնականապես պիտի սիրեին գիրար, և թե կարենային ճանչնալ գիրար շատ ավելի բան ինչ որ այժմ: Այդ փոխադարձ սեռեն պիտի ծննդ հավատքի միությունը, որ տուրքերու հալորդությունն է, որ անտեսանելի եկեղեցին է: Որքան իրարու մոտենանք և գործակցենք, այնքան ավելի կգործնան մեր եկեղեցիները: Մենք բոլորս ունինք նույն հավատքը, նույն դավանությունը, ունենալու ենք ուրեմն նույն հոգին և նույն հոգևոր ուղղությունը:

Այս զգացումով է, որ Նորին Ս. Օծնություն Վազգեն Առաքին լրկած է գիս հոս, մասնակից և ուրախակից ըլլալու ձեր եկեղեցվո տոնակատարության և հաղորդության, աղոթելու ձեզի հետ և սիրտ անտեսանելի պաշտոն մատուցանելու մեր Տիրոջ, որ վստահ ենք, թե մեր մեջն է այժմ, համաձայն իր ըսածին թե՛ «որ որ երկու կամ երեք հոգի իր անունով հավաքվին, հոգ՛ անոց մեջն է ինքը»:

ԼՈՒՐԵՐ ԲՈՒՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐՈՒՑ

**ԽԱՂԱՂՈՒԹՅԱՆ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՄԱՔՐԻՍՏՈՆԵԱԿԱՆ ՀԱՄԱԺՈՂՈՎԻ
«ԱՇԽԱՏԱՆՔՆԵՐԸ ԾԱՌՈՒՆԱԿՈՂ
ԿՈՄԻՏԵՒ» ԱՌԱՋԻՆ ՆԱՏԱՐԱՐՁԱՆԸ՝
ԶՈՐՐՈՐԳ ՀԱՄԱԳՈՒՍԱՐԻՑ ՀԵՏՈ**

Սույն թվականի մայիսի 25—28 օրերին ռուս պրավոսլավ եկեղեցու հոգևոր կենտրոն Ջապոնսկի ս. Սերգեյ վանքում տեղի է ունեցել Պրագայի խաղաղության պաշտպանության համաքրիստոնեական համաժողովի «Աշխատանքները շարունակող կոմիտեի» առաջին նստաշրջանը՝ չորրորդ համագումարից հետո:

Նստաշրջանին մասնակցել են 33 երկրներից ժամանած և քրիստոնեական տարբեր եկեղեցիներ ներկայացնող շուրջ 200 պատգամավորներ, հյուրեր՝ եկեղեցիների համաշխարհային խորհրդից, ճապոնական «Խաղաղության շարժում» միությունից, ՍՍՀՄ-ի բուդդայական և մահմեդական համայնքներից, բազմաթիվ դիտորդներ և թղթակիցներ:

Հայաստանյայց առաքելական եկեղեցու կողմից, որպես պատգամավոր, նստաշրջանի աշխատանքներին մասնակցում էր նաև Ռուսաստանի և Նոր Նախիջևանի հայոց հոգևոր առաջնորդ տ. Նարեկ վարդապետ Ծաքարյանը:

Ժողովի նշանաբանը և գլխավոր թեման է եղել «Եղբայրական համերաշխություն. քրիստոնյաների պարտականությունը աղքատության վերացման համար համայն աշխարհում մղվող պայքարի հարցում»:

Նստաշրջանի առաջին նիստին մասնակցել է ռուս պրավոսլավ եկեղեցու պետ Նորին Սրբություն Տ. Պիմեն պատրիարքը, որն անձամբ իր եղբայրական ողջույնները հաղորդելով ժողովի մասնակիցներին՝ արտագին ցանկություններ է արտահայտել նստաշրջանի աշխատանքների հաջողության և արդյունավետության համար:

Ժողովում հաշվետու զեկուցումով հանդես է եկել համաժողովի գլխավոր քարտուղար դոկտ. Կարոլի Տոլբ. Գլխավոր թեմայի շուրջ զեկուցումներ են կարդացել տ. Յուլենայի միտրոպոլիտը (ՍՍՀՄ), դոկտ. Հելլ-շտեռնը (Եվեյցարիա), պրոֆ. Հ. Գաֆարդոն (Չիլի), պրոֆ. Չանդրան (Հնդկաստան) և ուրիշներ: Ելույթներ են ունեցել Սկեղեցիների համաշխարհային խորհրդի ներկայացու-

ցիչը, ՍՍՀՄ-ի բուդդայական համայնքի պետ Բոնդիդա Համբա Լամա Գոմբանը, ժապոնիայի բուդդայականների անունից՝ պրոֆ. Լամա Յարոյաման, ՍՍՀՄ-ի մահմեդականների անունից՝ Բաբախանովը, և ուրիշներ:

Ժողովում քննարկվել են եվրոպայի անվտանգության, ռասիզմի դեմ մղվող պայքարի, Մերձավոր Արևելքի տագնապի, Հարավ-Արևելյան Ասիայի դրության և զինաթափության վերաբերյալ հարցեր և ընդունվել համապատասխան փաստաթղթեր և հայտարարություններ:

Այնուհետև ժողովը խմբագրել և միաձայնությամբ հաստատել է մի հաղորդագրություն, որի մեջ մասնավորապես ընդգծվում է, որ այն առաքելությունը, որին կոչվել է խաղաղության պաշտպանության համաքրիստոնեական համաժողովը, համամարդկային և համաքրիստոնեական առաքելություն է, որ ժողովուրդների համերաշխության և արդարության համար եղած պայքարը հենց խաղաղության համար եղած պայքար է և հետևաբար աղքատությունը կարելի է վերացնել աշխարհից, եթե աշխարհն ապրի առանց պատերազմների, եթե արդարությունը, համերաշխությունը, ս. Ավետարանի ոգին իշխեն մարդկանց հոգու և սրտի վրա՝ հնարավորություն ստեղծելով աղքատներին, որ այլևս հարուստներից կախման մեջ չմնան կամ վերջինների՝ կյանքի պայմանները լինեն ներդաշնակ առաջիններին բարի կամքի հետ:

**ՂՊՏԱԿԱՆ ՈՒՂԱՓԱՆ ԵԿԵՂԵՑՈՒ
ՊԱՏՐԻԱՐԷ ԾԵՆՈՒԴԱ Գ-Ի
ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ԱՅՑԸ ՀՈՐՈՒ ՊՈՂՈՍ Զ
ՊԱՊԻՆ**

Սույն թվականի մայիսի 4—10 օրերին Ալեքսանդրիայի Պապ և ս. Մարկոսի եկեղեցու Գահակալ Նորին Սրբություն Ամբաստանադատ Գ պատրիարքը պաշտոնական այցով եղել է Հռոմում որպես հյուրը Հռոմի եկեղեցու և նրա Սրբազան Քահանայապետ Նորին Սրբություն Պողոս Զ Պապի:

Այցելության ընթացքում Ծննդա պատրիարքին ուղեկցել է դպտական ուղղափառ եկեղեցու նվիրապետության բարձրաստիճան հոգևորականներից բաղկացած մի մեծ շքախումբ:

Մայիսի 5-ին պատրիարքի և կաթողիկե եկեղեցու Սրբազան Քահանայապետի միջև տեղի է ունեցել պաշտոնական հանդիպում: Հանգիպման ընթացքում երկու Հայրապետները փոխանակել են ճառեր:

Մայիսի 6-ին, կիրակի օրը, սուրբ Պետրոս մայր տաճարում մատուցվել է ս. Աթանաս Հայրապետի մահվան 1600-ամյակին նվիրված հանդիսավոր պատարագ, որին ներկա են եղել Նորին Սրբություն Ամբաստանող Գ-ը և նրա շքախմբի անդամները: Պատարագի սրբազան արարողություններին նախագահել է Հոռմի Քահանայապետը և արտասանել մի քարոզ՝ ոգեկոչելով մեծ Հայրապետի և ավետարանական հավատի անցկուն մարտիկի անթափանչ և սուրբ հիշատակը:

Հավարտ ս. պատարագի դպտական եկեղեցու պետի և Պողոս Զ Պապի միջև փոխանակվել են ճառեր:

Իր խոսքի մեջ Սրբազան Քահանայապետը, Հոռմի եկեղեցու եղբայրական սիրո և խաղաղության ողջույնը հաղորդելով Ալեքսանդրիայի եկեղեցուն, մասնավորապես նշել է. «Մեր երկու եկեղեցիները բաժանում են առաքելական այն նույն ավանդությունները, որոնք փոխանցվել են մեզ մեր հասարակաց սուրբ Հայրերի կողմից. մեր եկեղեցական, պաշտամունքային, աստվածաբանական, հոգևոր կյանքը սնվում է նույն աղբյուրներից, թեկուզ այդ աղբյուրներն արտահայտված են տարբեր ձևերով... Այնուամենայնիվ, մենք վշտով և ամենայն խոնարհությամբ պետք է ընդունենք, որ պատմության ընթացքում մեր եկեղեցիների միջև դավանաբանական ձևակերպումների հարցում տեղի են ունեցել դժժանքալի թշնամանքներ... Մշակութային կամ քաղաքական բնույթի դրդապատճառներ, ավելի քան աստվածաբանական դրդապատճառներ, օգտագործվել են արդարացնելու ու նաև մեծացնելու համար այն բաժանումը, որը չպետք է գոյություն ունենար բնավ: Մենք չենք կարող անգիտաբանալ այդ տխուր ժառանգությունը: Մենք գիտակցում ենք, որ շատ բան ունենք անելու՝ հաղթահարելու համար այդ չարաղետ ժառանգության հետևեցողները: Մեր նույն Տիրոջ հանդեպ ունեցած մեր հավատարմության մեջ, այժմ մենք աշխատում ենք վերագտնել այն քաղաքական կապերը, որոնք միացնում են մեզ»:

Սրբազան Քահանայապետը իր ճառն ավարտել է հետևյալ խոսքերով. «Մենք միմյանց հանդիպեցինք հանդիսավոր ու երջանիկ այնպիսի մի առիթով, երբ Հոռմի եկեղեցին տոնում է Ալեքսանդրիայի եպիսկո-

պոս սուրբ Աթանասի մահվան 1600-ամյակը: Նա եղել է կայուն հավատքի, լավատես հույսի և վեհաճշմարտի սրտի տեր մի Հայրապետ, մի մարդ, որի սիրտը բաց է եղել նույնիսկ իր հակառակորդների հանդեպ... Թող սուրբ Աթանասը՝ մեր հասարակաց Հայրապետը, միջնորդ հանդիսանա մեզ, որպեսզի Աստուծո առավել հավատարիմ սպասավորները դառնանք Նրա եկեղեցուն»:

Պատասխանելով Հոռմի Պապի ճառին՝ դպտական ուղղափառ եկեղեցու պատրիարքը նշել է. «Մենք համոզված ենք, որ Տերն ինքը պատրաստեց մեր այս հանդիպումը՝ թույլ տալու համար մեզ, որ մի քայլ առաջ ընթանանք մեր երկու եկեղեցիների հարաբերությունների սերտացման մեջ, եկեղեցիներ, որոնք քրիստոնեության վաղ դարերում մաս էին կազմում առաքելական չորս մեծ եկեղեցիների»:

...Տոնելով 1600-ամյակը սուրբ Աթանաս առաքյալի, որը վճռական դեր կատարեց Հավատամքի սահմանման մեջ Նիկիո Տիեզերական ժողովում և որը պաշտպանեց ճշմարիտ հավատը այնպիսի ուժով և անխնայ արիությամբ, որով օժտել էր նրան ամենակարողն Աստված, մենք մտաբերում ենք, որ սուրբ Աթանասը մեր երկուսի Հայրն է միաժամանակ: Նա եկեղեցու Հայրն է ինչպես Արևելքում, այնպես էլ Արևմուտքում:

...Աթանասի և Կյուրեղի հասարակաց ավանդական աստվածաբանությունը,—նզդափակել է իր խոսքը Ծենուդա պատրիարքը,—հանդիսանում է մի ամուր հիմք այն դիպուկ համար, որը մենք վստահում ենք հմուտ աստվածաբանների պատկանելի ժողովին, որպեսզի նրանք առավել առաջ մղեն այդ դիպուկը անկեղծ սիրո ոգով: Մենք նրանցից սպասում ենք, որ այդ աստվածաբանությունն արտահայտեն հստակ խոսքերով, առանց բարդությունների, այնպիսի մի ձևով, որ բոլորը կարողանան այն ընդունել առանց դժվարության»:

Մայիսի 10-ին երկու Հայրապետները ստորագրել են համատեղ մի հայտարարություն, որ ընթերցել է Քոնստանդյաների միության քարտուղարության նախագահ կաթողիգայ Ժան Վիլյուրանդը:

Ապա հանդիսավոր մթնոլորտում Ծենուդա պատրիարքը արտասանել է հրաժեշտի մի ճառ, որին պատասխանել է Հոռմի Քահանայապետը:

Հոռմում գտնվելու օրերին դպտական ուղղափառ եկեղեցու պետը և նրա շքախմբի անդամները այցելել են ս. Հովհաննես դր Լատրանի, ս. Պետրոսի և ս. Մարիամ Ավագի, ս. Պողոսի տաճարները և այլ տեսարժան ու սուրբ վայրեր:

**ԲՈՒԼՂԱՐԻԱՅԻ ՕՐԹՈԴՈՔՍ ԵՎԵՂԵՑՈՒ
ՊԱՏՐԻԱՐԷ ՄԱՔՍԻՄ Գ-Ի
ԱՅՑԵԼՈՒԹՅՈՒՆԸ**

Ընդառաջելով Ալեքսանդրիայի և համայն
Աֆրիկայի մուլն օրթոդոքս եկեղեցու Պապ

Մայիսի 13-ին, կիրակի օրը, առավոտյան,
տ. Զավեն եպիսկոպոս Չինչինյանը, Ալեք-
սանդրիայի թեմական և քաղաքական ժո-
ղովների մեծարգո ատենապետներ Ա.
Զարսիանայանի և Վ. Ալեքսանյանի ընկե-
րակցությամբ, ներկա է եղել ս. Էվանգելիս-

Ողջագործում

և Պատրիարք Նիկողայոս Զ-ի եղբայրական
հրավերին՝ սույն թվականի մայիսի 10-ին
չորսօրյա այցով Կահիրե է ժամանել Բուլ-
ղարիայի օրթոդոքս եկեղեցու պատրիարք
Մաքսիմ Գ-ը իր շքախմբով, իբրև թանկա-
զին հյուրը տեղի հունաց պատրիարքի:

Մայիսի 12-ին, շաբաթ օրը, երեկոյան,
Ալեքսանդրիայի ս. Էվանգելիսիոս մայր տա-
ճարում երկու պատրիարքների ճախագահու-
թյամբ տեղի է ունեցել կրոնական մի արա-
րողություն, որին հրավիրված է եղել նաև Ե-
գիպտոսի հայոց առաջնորդական տեղա-
պահ տ. Զավեն եպիսկոպոս Չինչինյանը:

Նույն օրը տեղի հունաց պատրիարքարա-
նի դահլիճում, ի պատիվ Բուլղարիայի օր-
թոդոքս եկեղեցու հոգևոր պետի և նրա
շքախմբի անդամների, կազմակերպվել է ըն-
դունելություն, որի ընթացքում եգիպտահա-
յոց առաջնորդական տեղապահը ներկա-
յացել է երկու պատրիարքներին, իբրև ս.
Էջմիածնի անդամ, և Մաքսիմ պատրիար-
քին հաղորդել Ամենայն Հայոց Վեհափառ
Հայրապետի եղբայրական ողջույնը:

մոս Մայր տաճարում երկու պատրիարքների
միասին մատուցած ս. պատարագին, փո-
խանակված ճառերին և ապա՝ պատրիար-
քարանձի դահլիճում տրված պաշտոնական
ընդունելությամբ:

**ՀԱՆՂԵՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԿԱՀԻՐԵՈՒՄ
ՆՎԻՐՎԱՅՍ Ս. ԱԹԱՆԱՍ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ
1800-ԱՄՅԱԿԻՆ**

Կահիրեի ս. Մարկոս նորակառույց մայր
տաճարում սույն թվականի մայիսի 14-ին
սկսվել են ս. Աթանաս Հայրապետի 1800-
ամյակի և նրա մասունքների՝ Հոռոֆի վերա-
դարձվելու կապակցությամբ կազմակերպ-
ված պաշտոնական հանդիսությունները:

Երեկոյան ժամը 6-ին տաճարում տեղի է
ունեցել հանդիսավոր ժամերգություն և է-
կումենիկ համատեղ աղոթք, որին ներկա են
եղել շուրջ հինգ հազար հավատացյալներ,
այդ թվում՝ քրիստոնեական տարբեր եկե-
ղեցիների բարձրաստիճան հոգևոր ներկա-
յացուցիչներ, պետական-քաղաքական դեմ-
քեր, դիվանագետներ և պաշտոնական հյու-

11. Մարկոս մայր տաճարում

րեր: Հռոմի կաթոլիկ եկեղեցին՝ Երկայաց-
րել են Ալծիրի արքեպիսկոպոս կարդինալ
Լաիեն Կյուվալը, Վերին Վոլտայի արքե-
պիսկոպոս կարդինալ Պողոս Ջուեգրաման,
պապական նվիրակ տ. Բրունո Հայիմը և
Քրիստոնյաների միության քարտուղարու-
թյան վոյս-քարտուղար հայր Պիեռ Դյուա-
րեն:

Արարողությունից հետո տաճարում առա-
ջինը ելույթ է ունեցել կարդինալ Կյուվալը:
Այնուհետև ողջույնի և շնորհավորանքի
խոսքերով հաջորդաբար հանդես են եկել
Նթովաիայի ուղղափառ եկեղեցու պատրի-
արք Աբունա Թեոֆիլոսի Երկայացուցիչ տ.
Ղրիդորիոս Եպիսկոպոսը, անգլիկան եկե-
ղեցու և Քենտրբերիի արքեպիսկոպոսի Երե-
կայացուցիչ տ. Լեոնար Եպիսկոպոսը, ռուս
պրավոսլավ եկեղեցու և Մոսկվայի ու հա-
մայն Ռուսիո պատրիարք Պիմենի Երկայա-
ցուցիչ տ. Սրապիոն Եպիսկոպոսը և Ֆին-
լանդիայի բողոքական-լութերական եկեղե-
ցու միության նախագահ վերապատվելի Սի-
մո Ժոկեն:

Մայր տաճարի խորանում հատուկ տեղ է
տրամադրված եղել Երկայացուցիչ հյուր ե-
կեղեցականներին, այդ թվում և եգիպտահա-
յոց առաջնորդական տեղապահ տ. Ջավեն
Եպս. Չինչիճյանին, որը հանդիսությունների
ընթացքում պաշտոնական Երկայացուցիչն
էր ս. Էջմիածնի և Ամենայն Հայոց կաթողի-
կոս Վազգեն Առաջինի:

Հետևյալ օրը, մայիսի 15-ի առավոտյան,

ս. Մարկոս մայր տաճարում ղպտական եկե-
ղեցու պատրիարք Շենուդա Գ-ը մատուցել
է ս. պատարագ, որին իրենց մասնակցու-
թյուն են բերել, լրիվ զգեստավորումով, ա-
սորական, եթովպական և Հայաստանյայց
ուղղափառ եկեղեցիների Երկայացուցիչնե-
րը: Ասորական եկեղեցին անձամբ Երկա-
յացրել է Անտիոքի պատրիարք Մար Իզնա-
տիոս Յակոբ Գ-ը: Մալաբարի ուղղափառ ե-
կեղեցին և Տանգ Կիլիկիո կաթողիկոսությու-
նը Երկայացուցիչներ չեն ունեցել հանդի-
սություններին:

Հայաստանյայց եկեղեցու կողմից տ. Ջա-
վեն Եպիսկոպոս Չինչիճյանը, ս. պատարա-
գի զգեստավորումով և ընկերակցությամբ
տ. Ներսես Ժ. վարդապետ հապունյանի,
մասնակցել է ս. պատարագի արարողու-
թյանը և աղոթասացությանը՝ հայերեն լեզ-
վով:

Ս. Աթանաս Հայրապետի կյանքի, գործու-
նեության և վարդապետության մասին հո-
գեջունչ ու տպավորիչ մի քարոզ է արտա-
սանել պատարագի Շենուդա Գ պատրի-
արքը:

Հավարտ ս. պատարագի ողջույնի խոս-
քով առաջինը հանդես է եկել Ասորական
եկեղեցու պատրիարք Մար Իզնատիոս Յա-
կոբ Գ-ը: Այնուհետև Հայաստանյայց եկե-
ղեցու և Երա Գահակալի անունից խոսք է
առել տ. Ջավեն Եպիսկոպոս Չինչիճյանը,
որը նախ իր սրտագին շնորհակալությունն
ու ուրախությունն է արտահայտել այն երջա-

միկ պատեհության համար, որ լինելով է հրեն՝ քույր եկեղեցիների բարձրաստիճան երկայնացուցիչների հետ միասին մասնակցելու և Աթանաս Հայրապետի 1800-ամյա- լի տոնակատարությունների և բերելու իր հարգանքի վկայությունը և Մարկոսի Աթո- ռի 20-րդ Գահակալի հիշատակին, իբրև մի մեծ հայրապետի և սրբի, որն ուղիղ վար- դապետությամբ տևաբար հավանել է հերձ- վածողներին և համարձակորեն ուսուցանել Զրիստոսի Աստվածությունը՝ ու մարդկու- թյունը, ինչպես նաև և Երրորդության երեք անձների համագոյակցությունը: Ապա բնու- թագրելով մեծ Հայրապետի հոգու ամրու- թյունը ու հավատքի զորությունը՝ Չինչինյան սրբազանն իր ելույթը եզրափակել է հետև- լալ խոսքերով.

«Երկաթը ծեծելու համար կրակին կտանին: Աթանաս Հայրապետն ալ շեղեցնելու հա- մար իր ուսուցումն, չարչարանքներու կրա- կին մեջ դրին, հայաճեցին, աքսորեցին, բայց անկա ավելի ամրացավ իր հավատ- քին մեջ: Ղպտի և հայ եկեղեցիներն ալ շատ չարչարված են իրենց հավատքին համար, բայց չեն շեղած բնավ: Անոնք ոչ միայն ի- րենց ուղիղ դավանությամբ, այլ իրենց տա- ռապանքին մեջ ևս եղբայրացած են»:

Տ. Զավեն եպիսկոպոսի ելույթից հետո, ողջույնի խոսքերով հաջորդաբար հանդես են եկել մարոնիտ եկեղեցու պատրիարք կարդինալ Մեռուջի Գերկայացուցիչ տ. Յու- սեֆ Աֆելյո եպիսկոպոսը, Անտիոքի, Ալեք- սանդրիայի և Երուսաղեմի հույն կաթողիկ պատրիարք տ. Մաքսիմոս Հայեքի Գերկա- յացուցիչ տ. Պողոս Անթաքիան և վերջում՝ Խաղաղության համաշխարհային խորհրդի քարտուղար Չվեցարացի դոկտ. Հայնրիխ Հելլշտեռնը:

Այնուհետև դպտի հոգևորականներից, քույր եկեղեցիների պաշտոնական Գերկա- յացուցիչներից և հյուր եկեղեցականներից կազմված բազմամարդ թափորը հանդիսա- վոր շքերթով առաջնորդել է և Աթանաս Հայրապետի աճյունները (որոնք վերջերս Պոլոս Զ սրբազան Պապի կողմից հանձնը- վել էին Շենուդա Գ պատրիարքին ու նրա ջախմբի անդամներին՝ նրանց պաշտոնա- կան այցելության առիթով Վատիկան) սրբի անունով կառուցված մատուան առջև, մայր տաճարի ներքնահարկը և հատուկ ընթերց- վածներից և արարողություններից հետո հանդիսավորությամբ գետնից նրա վերջին հանգատարանում, բազմահազար հավա- տացյալների Գերկայությամբ:

Նույն օրը, երեկոյան, դպտիների պատրի-

արքարանի հանդիսատսում միջազգային համախառնների պրոֆեսորների և հայտ- նի ստուվածարանների կողմից տրվել է դա- սալասությունների մի շարք՝ նվիրված և Ա- թանասի կյանքին և վարդապետությանը:

Հետևյալ օրը, մայիսի 18-ին, հանդիսու- թյուններին մասնակցող պատվիրակություն- ների անդամները և հյուրերը այցելել են հին Կահիրեի դպտական եկեղեցիները և քաղա- քի տեսարժան վայրերը:

Երեկոյան տ. Զավեն եպիսկոպոս Չինչին- յանը, հատուկ հրավեր ստացած լինելով Ե- գիպտոսի պապական նվիրակից, ներկա է ելել նվիրակի ապարանքում երեք կարդի- նալների պատվին կազմակերպված պաշտո- նական ճաշկերույթին, որին մասնակցել են նաև նախարարներ և դեսպաններ:

Մայիսի 17-ին բոլոր հյուրերը մեկնել են Ալեքսանդրիա, որտեղ երեկոյան, և Մար- կոսի տաճարում տեղի է ունեցել եկեղեցա- կան արարողություն և աղոթասացություն՝ Էկումենիկ ոգով: Ղպտիների պատրիարքա- րանի Գերկայացուցիչ Ֆարաոնին սրտատուչ մի ճառով ողջունել է հանդիսություններից մասնակցող քույր եկեղեցիների բոլոր պատ- զամավորների և հյուրերի Գերկայությունը: Ապա իրար ետևից ողջույնի խոսքեր և և Աթանաս Հայրապետի կյանքին ու գործու- նեությանը նվիրված ճառեր են արտասանել Արևմտյան Գերմանիայի թողոքական եկե- ղեցու Գերկայացուցիչը, Շվեդիայի ավետա- րանական եկեղեցու Գերկայացուցիչ Հորեմուս Օրեմուսը, Հայք. եկեղեցու Գերկայացուցիչ տ. Զավեն եպիսկոպոս Չինչինյանը և Հայ- դեքերգի համալսարանի պատմության դա- սախոս և դոտակական գրականության մաս- նագետ դոկտ. Մուլլերը: Խաղաղության համաշխարհային խորհրդի նախագահու- թյան կողմից ուղարկված մի հեռագիր է ընթերցել նույն խորհրդի քարտուղար Հայնրիխ Հելլշտեռնը:

Վերջում շուրջ մեկ ժամ տևող հուզիչ և հո- գեշունչ մի ճառ է արտասանել Նորին Սըր- բություն Շենուդա Գ Պատրիարքը, որից հե- տո հյուրերը առաջնորդվել են տաճարի ներքնահարկում գտնվող մի գեղեցիկ մա- տուռ, որի խորանի տակ գետնից է և Ա. Մարկոս ավետարանչի գլուխը իբրև մա- սունք:

Ա. Աթանաս Հայրապետի 1800-ամյակին նվիրված սույն հանդիսությունները տեղա- կան մամուլի, ռադիոյի և հեռուստատեսու- թյան միջոցով լայն արձագանք են գտել ժո- ղովորդի բոլոր խավերում:

ՄԱՏԵՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ «ԷԶՄԻԱԾԻՆ» ԱՄՍԱԳՐԻ* (1944—1973)

1 9 4 8

862. ԱՐՈՎՑԱՆ ԿՈՆՍՏԱՆՏԻՆ: Թողը պապի մայրն: [Կոստանդին վարդապետ Արքովյանը՝ Խաչատուր Արքովյանի մասին]: 1948, մայիս-հունիս, 19 42—43:

863. ԱՐՈՎՑԱՆԻ ՏՈՐ ԲՈՂԱՐԺԱՆ: [Ջանդակագործ Ա. Ստեփանյանի նախագծի մասին]: 1948, հունիս-օգոստ.-սեպտ., էջ 46:

864. ԱՐՈՎՑԱՆԻ պորտրեն գորգի վրա: [Հայրենադարձ գորգագործ Մ. Արևյանի աշխատանքի մասին]: 1948, հունիս-օգոստ.-սեպտ., էջ 78:

865. ԱՐՈՎՑԱՆԻ տուն-թանգարանում: [Միջոցառումներ Քանաքեռում, մահվան 100-ամյակի առթիվ]: 1948, հունիս-օգոստ.-սեպտ., էջ 54—55:

Նկ.՝ Արևյանի տուն-թանգարանը:

866. ԱԳՈՒՅԱՆ ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ: Նորին վեհափառության Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Տ. Տ. Գեորգ Զ-ի ուղևորությունը դեպի Մոսկվա՝ ռուսաց պրավոսլավ եկեղեցու ավտոկեֆալության 500 ամյա հոբելյանական տոնակատարություններին մասնակցելու համար: 1948, հունիս-օգոստ.-սեպտ., էջ 21—26:

Լուսանկարներ՝ վեհափառ հայրապետի ժամանումը Լեհեզգրադ:

867. ԱԹՄԱՑԱՆ ՄԱՌԻ:—Այց մը Ա. Ղազարի վանքին: «Բազմավեպ»-ի 100-ամյակի առթիվ: 1948, մարտ-ապրիլ, էջ 91—93:

[Արտատպված՝ «Ժողովուրդ», 1947, 9 հունյեմբեր]:

868. ԱԼՎԵՐԴԻՆ այսօր: [Ընդհանուր տեղեկություններ Բարեկարգման և շինարարական աշխատությունների մասին]: 1948, մարտ-ապրիլ, էջ 87:

Նկ.՝ Տեսարան Ալավերդուց:

869. ԱԼԵՍԱՆԴՐ ԱՅԵՂԻՅԱՐԱՆԻ մահվան 20-ամյակը: [Միջոցառումների կազմակերպում հանրապետության կուլտուրայի և արվեստի հիմնադրություններում]: 1948, մայիս-հունիս, էջ 75—78:

Նկ.՝ Այեքսանդր Այեղիյարյան:

870. ԱԼԵՔՍԻ ՀԱՄԱՆ ԲՈՒՍԻՈ ՊԱՏՐԻԱՐԷ:—Ձերդ վսեմափայլությունը սորազնագույն պետ Հայոց եկեղեցու սիրելի եղբայր ի տեր կաթողիկոս Գեորգ Քրիստոս հայրավ: Մոսկվայի և Համայն Ռուսիո պատրիարք Ալեքսիի հրավիրագիրը: [Ռուսաց պրավոսլավ եկեղեցու ավտոկեֆալության 500-ամյակի կապակցությամբ Մոսկվայում կայանալիք հանգիստություններին պրավոսլավ եկեղեցիների պետերի ու ավագների խորհրդակցությանը մասնակցելու մասին]: 1948, հունիս-օգոստ.-սեպտ., էջ 4:

871. ԱԿԱԴԵՄԻԱՅԻ գրադարանը: [Ընդհանուր տեղեկություններ]: 1948, մարտ-ապրիլ, էջ 83—84:

872. ԱԿՆԵՐԳԷՍ: [Կառուցվում է Գորիսի շրջանում Ակներ կոչվող աղբյուրների օգտագործման ընդլայնվում]: 1948, հոկտ.-նոյեմբ.-դեկտ., էջ 88:

873. ԱՄՆԱՑՆ Հայոց վեհափառ Հայրապետ Տ. Տ. Գեորգ Զ-ի զանախայության ներքո տարեկանը: 1948, մայիս-հունիս, էջ 7—10:

874. ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ծերակուտականներ հայկական հարցին ի նպաստ: [Ամերիկացի ծերակուտականներ, հակառակ նախագահ Թրումանի թրջասեր քաղաքականության, ասպետորեն և վճռական կերպով կարտահայտեն իրենց համոզմունքները ի նպաստ թրջահայ հոգեբու Սովետական Հայաստանին կցման: Մ.հա այդ կարծիքներն մեկ քանին: 1948, հունվար-փետրվար, էջ 76—77:

Բովանդ.՝ Ծերակուտական Ֆրանսիս Գրին:—Ծերակուտական Գրու Պեպեր:—Ծերակուտական Քրիստինե Հևտեր:—Ծերակուտական Լա Վեռեր Սալթենապալ:

875. ԱՆԳԼԻՆԵՐ գրող հայ կիներ: [Դիանա Ադամիկ Արգար, Զարեկ Կ. Պոլյանյան, Սիլվա Նորման, Թիմարա Թեկուր, Արմենուհի Թաջյան Լեմուս, Սիրարիկ Տեր-Ներսեսյան և Նորսի Պալաքյան]: 1948, մարտ-ապրիլ, էջ 90—91:

876. ԱՆԹԻՆԻԱՍԻ ուխտի օրը: [Հանդիսավոր եկեղեցական արարողություններ գլխավորությամբ Կարենին կաթողիկոսին]: 1948, մայիս-հունիս, էջ 55—54:

Արտատպված՝ «Հասկ», 1948, մարտ:

877. ԱՆՀԱՍԱԿԱՆ բնակարանային շինարարություն: [Երևանում՝ 5100 տուն, 75 միլիոն ուղիքի վառվում]: 1948, հոկտ.-նոյեմբ.-դեկտ., էջ 91:

878. ԱՌՈՎՋԱՊԱՀԱՆՈՒ հաստատություններին նոր շենքեր: [ՀԱՍՀ-ում]: 1948, հունիս-օգոստ.-սեպտ., էջ 95:

879. ԱՎԱՐՏՎՈՒՄ է Մեղրու շրջանի էլեկտրիֆիկացիան: 1948, հոկտ.-նոյեմբ.-դեկտ., էջ 88:

880. ԱՐԱՄՅԱՆ ԱՅԿՈՒՐ: Եջմիածին: [Բանաստեղծություն]: 1948, մայիս-հունիս, էջ 8:

881. ԱՐԱՄՅԱՆ ՀԱՎՈՐ:—Հայրենադարձների հարսանիք: Ոսկերիչ Արշակի [Գաղաղյան] ուխտի կատարումը: [Զավակներին ամուսնացնելու և Հայաստանում բարեկեցիկ կյանք ստեղծելու մասին]: 1948, հոկտ.-նոյեմբ.-դեկտ., էջ 82—87:

Նկ.՝ Հակոբ Արամյան, Արշակ Գաղաղյան, ճորագույն Մելքոնը և Արդան:

882. ԱՐԳԵՆԱՎԱՅՐ Հայաստանում: [Որսի: Վեդու և Արտաշատի (Կարաբաղյան) շրջաններում]: 1948, հոկտ.-նոյեմբ.-դեկտ., էջ 80:

883. ԱՐԺԵՔՎՈՐ Հայոցաբերում: [1883 թ. կամված ձեռագրերի մի ժողովածու: Դրանում է ՀԱՍՀ ժողովրդական ստեղծագործությունների տանը]: 1948, մարտ-ապրիլ, էջ 81:

884. ԱՐԲԵՆԻՍ քիպոց:—«Վերածնված Հայաստան»: [Ազնակյան Վրթունեսի համահունչ գրքի անցկերն լեզվով, հրատարակման մասին: Գիրքը ռովանդակում է Հայկական դատի պատմությունը: Սովետական Հայաստանի 28 տարվա անը: Նաև՝ մատենագիտական ցանկ, օտար լեզուներով, Հայաստանի մասին]: 1948, հունվար-փետրվար, էջ 85:

885. ԱՐՇԱԿ ԶԵԹԱՔՆԱՆ:—Կենսագրական գրքեր: [Սփյուռքահայ հայտնի նկարիչ-գիտնական]: 1948, հունվար-փետրվար, էջ 82—85:

* Ըարունակված «Էջմիածին» ամսագրի 1973 թվականի №№ Դ—Ե-ից:

ձեռքով ճանաչի դիմանկարով:
890. ԱՐՎԵՍՏԻ աշխատողների տուն: [Երևանում: 1948, Մեխակոմբերի 20-ին համադրամարտի բազմում]: 1948, հուլիս-օգոստ.-սեպտ., էջ 83:

892. ԱՐՏԱՎԱՐՆԻ Արտոնական արքայականության գործունեության հոբելանսը: [Հոկտեմբերի 17-ին Սորբոնի մեծ ամֆիթատրոնում: 1948, մայիս-հունիս, էջ 92:

898. ԱՐՏԵՋՈՒՆ ջրհորմեր: [Արարատյան դաշտայնություն]: 1948, հուլիս-օգոստ.-սեպտ., էջ 94:

899. ԱՆՋՍՆԱՎԱԿ մայրեր: [ՀԱՍՏ քաղաքում: 1948, հոկտ.-նոյեմբ.-դեկտ., էջ 90:

899. ԱՆՋՄԱՐԱՐԱՐԱՐ հայերը իրենց հայրենի երկիրը կվերադառնան: [Կիպրոսում հրատարակվող «Էնթոսթասիս» թիփաթիվում: 1948, հունվար-փետրվար, էջ 77:

գաղթի մասին]: 1948, հունվար-փետրվար, էջ 77:

891. ԱՆԱՋՆՎ հայոց հողային հարցի մասին: [Հնդուսթանում Ամերիկյան հատաշաղիմական միությունում: 1948, հունվար-փետրվար, էջ 87—90:

1947 թ., Տիբեթյի մեջ]: [Հայկական հարցի վերաբերյալ]: 1948, հունվար-փետրվար, էջ 87—90:

Արտատպված՝ «Էրաբո», 1947 թ. սեպտ.:

902. [ԱՐԱՐՈՒՆԱՆ խորհրդի ԵՊԻՍԿՈՊԱՆՈՍ]:—Երուսաղեմի հայոց կյանք: [Տեղեկագիր Գարեգին Ա-ին, պաղեստինյան աղետյալների մասին]: 1948, հոկտ.-նոյեմբ.-դեկտ., էջ 91—92:

898. ԲԵՐԻՍՏԻ անվան [այժմ Ծառուկյանի] շքանշանը: [Բարձրագույն մասին]: 1948, հուլիս-օգոստ.-սեպտ., էջ 95:

Նկ.: Երջկենտրոնի կենտրոնական փողոցի վրա հայրենադարձների համար կառուցված տներ:

894. ԲՆԱԿԱՐԱՆԱՅԻՆ շինարարություն: [Երեւանում, Կիրովականում, Արտաշատի շրջանում, Դիլիջանում, Ախտալյում, Ստեփանավանում]: 1948, հուլիս-օգոստ.-սեպտ., էջ 77—78:

895. ԲՆԱԿԱՐԱՆԱՅԻՆ հայրենադարձների համար: [Կիրովականում անհատական քնակարանային շինարարության համար քաղ թողնված պետական վարկ]: 1948, հոկտ.-նոյեմբ.-դեկտ., էջ 91:

896. ԲՆԱԿԱՐԱՆԱՅԻՆ հայրենադարձների համար: [Կիրովականում, Հոկտեմբերյանում, Երևանում]:—Հայրենադարձ հայերը կառուցում են քնակարաններ: [Ստեփանավանում, Դիլիջանում, Ծառուկյանում]:—2818 սենյակ հայրենադարձների համար:—Մեն կառուցվող ռեզնոլ խնդիր: [Անհատական քնակարանների կառուցման մասին]: 1948, մայիս-հունիս, էջ 85—90:

897. ԲՈՒՍԱՐԱՆԱԿԱՆ աղտոյ: [Գիտա-հետազոտական աշխատանքների մասին]: 1948, մարտ-ապրիլ, էջ 87—88:

898. ԳԱՆԱՐԱՆԱՅԻՆ ՄԱՐԶԻՆ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊԱՆ:—Պատմական օրվան մը մշակակությունը: [Սովետական Հայաստանի 27-րդ տարեդարձի առթիվ]: 1948, հունվար-փետրվար, էջ 18:

899. ԳԱՆԱՐԱՆԱՅԻՆ ՎԱՐԱՆ ԵՊԻՍԿՈՊԱՆ:—[Առաջնորդական տեղապահ Կալիֆոռնիայի]:—Գևորգ քահանա Գասարեան կարգադրւմ: [Լոս-Անջելեսի ս. Հակոբ եկեղեցու քահանա]: 1948, հունվար-փետրվար, էջ 98—99:

900. ԳԱՆԱՐԱՆԱՅԻՆ ՎԱՐԱՆ ԵՊԻՍԿՈՊԱՆ:—Ոգնեց ս. Երուսաղեմի 5.000 հայ աղետյալներին: [Կալիֆոռնիայի Հայոց առաջնորդական տեղապահի կողմ. արաբ-հրեական կոիվների հետևանքով Երուսաղեմի ս. Հակոբ վանքում ապաստան գտած հայերից զգելու համար]: 1948, հոկտ.-նոյեմբ.-դեկտ., էջ 28:

901. ԳԱՐԱԳԵՈՋՅԱՆ ԱՐՇԱԿ:—Հայկական քաղաքական ընդհանուր միության նախագահ Ա. Գարակեղյանի գրությունը նորին ս. Երթյուն S. Տ. Գևորգ Զ սրբազնագույն կաթողիկոս Ամենայն Հայոց: [Ընդհանրապետության հայտնում օրհնության կոմ.

դակի համար]: 1948, մարտ-ապրիլ, էջ 12:

902. ԳԱՐԱԳԵՈՋՅԱՆ ԱՐՇԱԿ:—[Նախագահ Լ. Բ. Ը. միության]: Բացված է հեղադրի երկրորդ միլիոն դոլարի համագումարի հանգանակությունը: [ԱՄՆ-ի, Հարավային Ամերիկայի և Կանադայի հայկական համայնքներում]: 1948, հունվար-փետրվար, էջ 86—87:

903. ԳԵՆԵՏԻԿԱՆ և սեղեկայի ինստիտուտում: [«Արտաշատ-42» և «Նոյեմբեր-4» գործի տեսակների մասին]: 1948, հոկտ.-նոյեմբ.-դեկտ., էջ 85:

904. ԳԵՎՈՐԳ Զ կաթողիկոս Ամենայն Հայոց: [Դիմանկար]: 1948, մայիս-հունիս, էջ 9:

905. ԳԵՎՈՐԳ Զ ՉՈՐԵՔՅԱՆ ՄԱՐԱՐԱՆԱՅԻՆ ՎԱՐԱՆԱՅԻՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅԻՆ ՀԱՅՈՑ:—Կոնգրես: Ամառային ողջունի և հայրապետական հորդոր: Գևորգ ծառայի թիստի Զրիստոսի, ողորմությանը Աստուծոյ ու կամոց ազգին եպիսկոպոսական ու կաթողիկոս Ամենայն Հայոց, ծայրագույն պատրիարք համագումարի Կաթողիկոս Արտաշատյան առաջնական Մայր եկեղեցու սրբոյ Էջմիածնի: 1948, հունվար-փետրվար, էջ 9—8:

Բովանդ.: Ա. Հայաստանյայց ազգային առաջնական սուրբ եկեղեցու ավանդական լինիլիությունը, Եվրոպական գերիշխանությունը և սրբազան միասնությունը:—Բ. Հայկական ժողովուրդը, որպես միասնական ամբողջություն, կենսատու աղբյուր և անհուրտակելի թիվ է հանդիսանում հայ եկեղեցու:—Գ. Հայ հայրենիքի տեղադիր ամբողջացումը և հայրենի սովետական պետության տնտեսական-քաղաքական, մշակութային հզորացումը սրբություն սրբոցն է ինկուլտման մի հայ մարդու:—Դ. Սիլիոնի հայրենադարձը:—Ե. Համաժողովուրդական երջանություն ու համահայկական համադարձությունը ստանց դավանանքի խտրության:—Զ. Հայրապետական լուսաբանությունը հայ երկրների հանդեպ և եղբայրական համադարձությունը համայնքի ժողովուրդների հետ:

903. ԳԵՎՈՐԳ Զ ՉՈՐԵՔՅԱՆ ՄԱՐԱՐԱՆԱՅԻՆ ՎԱՐԱՆԱՅԻՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅԻՆ ՀԱՅՈՑ:—Թավրիզ: Հայոց առաջնորդությունը: հայկական հետազոտի Արտաշատականի թեմի առաջնորդ Տ. Ներսես արքեպիսկոպոս Մկիթ-Թանգյանի մահվան առթիվ: 1948, հոկտ.-նոյեմբ.-դեկտ., էջ 28:

907. ԳԵՎՈՐԳ Զ ՉՈՐԵՔՅԱՆ ՄԱՐԱՐԱՆԱՅԻՆ ՎԱՐԱՆԱՅԻՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ:—Կոնգրես: [Գևորգ քահանա Գասարեանի կարգադրությունների մասին]: 1948, հունվար-փետրվար, էջ 40:

908. ԳԵՎՈՐԳ Զ ՉՈՐԵՔՅԱՆ ՄԱՐԱՐԱՆԱՅԻՆ ՎԱՐԱՆԱՅԻՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ:—Կոնգրես: Հայկական հայրենադարձական ընդհանուր միության պատմիկի նախագահ վախճալու Առաջնորդությանը:—Կեդրոնական վարչության նախագահ արքեպիսկոպոս Արշակ Գարագյուզյանի, վարիչ պատվիրակ արքեպիսկոպոս վահան Մալեգյանի, և միության ողջ պատուարժան ու երախտաշատ ղեկավարներին: Միածնաէջ Ս. Տանարիք և նախամեծար Մայր Աթոռից ողջուն հայրական և օրհնություն հայրապետական: 1948, հունվար-փետրվար, էջ 10—11:

Հայ քաղաքական ընդհանուր միության անցյալում կատարած ազգագույն գործունեության և հերկայի հայրենադարձության զգույն մեկ միլիոն դոլարի համագումարում կազմակերպելու առթիվ:

908. ԳԵՎՈՐԳ Զ ՉՈՐԵՔՅԱՆ ՄԱՐԱՐԱՆԱՅԻՆ ՎԱՐԱՆԱՅԻՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ:—Կոնգրես: Հայկական քաղաքական ընդհանուր միության պատմիկի նախագահ վախճալու Առաջնորդությանը:—Կեդրոնական վարչության նախագահ արքեպիսկոպոս Արշակ Գարագյուզյանի, վարիչ պատվիրակ արքեպիսկոպոս վահան Մալեգյանի, և միության ողջ պատուարժան ու երախտաշատ ղեկավարներին: Միածնաէջ Ս. Տանարիք և նախամեծար Մայր Աթոռից ողջուն հայրական և օրհնություն հայրապետական: 1948, հունվար-փետրվար, էջ 10—11:

Հայ քաղաքական ընդհանուր միության անցյալում կատարած ազգագույն գործունեության և հերկայի հայրենադարձության զգույն մեկ միլիոն դոլարի համագումարում կազմակերպելու առթիվ:

908. ԳԵՎՈՐԳ Զ ՉՈՐԵՔՅԱՆ ՄԱՐԱՐԱՆԱՅԻՆ ՎԱՐԱՆԱՅԻՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ:—Կոնգրես: Հայկական քաղաքական ընդհանուր միության պատմիկի նախագահ վախճալու Առաջնորդությանը:—Կեդրոնական վարչության նախագահ արքեպիսկոպոս Արշակ Գարագյուզյանի, վարիչ պատվիրակ արքեպիսկոպոս վահան Մալեգյանի, և միության ողջ պատուարժան ու երախտաշատ ղեկավարներին: Միածնաէջ Ս. Տանարիք և նախամեծար Մայր Աթոռից ողջուն հայրական և օրհնություն հայրապետական: 1948, հունվար-փետրվար, էջ 10—11:

Հայ քաղաքական ընդհանուր միության անցյալում կատարած ազգագույն գործունեության և հերկայի հայրենադարձության զգույն մեկ միլիոն դոլարի համագումարում կազմակերպելու առթիվ:

908. ԳԵՎՈՐԳ Զ ՉՈՐԵՔՅԱՆ ՄԱՐԱՐԱՆԱՅԻՆ ՎԱՐԱՆԱՅԻՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ:—Կոնգրես: Հայկական քաղաքական ընդհանուր միության պատմիկի նախագահ վախճալու Առաջնորդությանը:—Կեդրոնական վարչության նախագահ արքեպիսկոպոս Արշակ Գարագյուզյանի, վարիչ պատվիրակ արքեպիսկոպոս վահան Մալեգյանի, և միության ողջ պատուարժան ու երախտաշատ ղեկավարներին: Միածնաէջ Ս. Տանարիք և նախամեծար Մայր Աթոռից ողջուն հայրական և օրհնություն հայրապետական: 1948, հունվար-փետրվար, էջ 10—11:

Հայ քաղաքական ընդհանուր միության անցյալում կատարած ազգագույն գործունեության և հերկայի հայրենադարձության զգույն մեկ միլիոն դոլարի համագումարում կազմակերպելու առթիվ:

908. ԳԵՎՈՐԳ Զ ՉՈՐԵՔՅԱՆ ՄԱՐԱՐԱՆԱՅԻՆ ՎԱՐԱՆԱՅԻՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ:—Կոնգրես: Հայկական քաղաքական ընդհանուր միության պատմիկի նախագահ վախճալու Առաջնորդությանը:—Կեդրոնական վարչության նախագահ արքեպիսկոպոս Արշակ Գարագյուզյանի, վարիչ պատվիրակ արքեպիսկոպոս վահան Մալեգյանի, և միության ողջ պատուարժան ու երախտաշատ ղեկավարներին: Միածնաէջ Ս. Տանարիք և նախամեծար Մայր Աթոռից ողջուն հայրական և օրհնություն հայրապետական: 1948, հունվար-փետրվար, էջ 10—11:

Հայ քաղաքական ընդհանուր միության անցյալում կատարած ազգագույն գործունեության և հերկայի հայրենադարձության զգույն մեկ միլիոն դոլարի համագումարում կազմակերպելու առթիվ:

908. ԳԵՎՈՐԳ Զ ՉՈՐԵՔՅԱՆ ՄԱՐԱՐԱՆԱՅԻՆ ՎԱՐԱՆԱՅԻՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ:—Կոնգրես: Հայկական քաղաքական ընդհանուր միության պատմիկի նախագահ վախճալու Առաջնորդությանը:—Կեդրոնական վարչության նախագահ արքեպիսկոպոս Արշակ Գարագյուզյանի, վարիչ պատվիրակ արքեպիսկոպոս վահան Մալեգյանի, և միության ողջ պատուարժան ու երախտաշատ ղեկավարներին: Միածնաէջ Ս. Տանարիք և նախամեծար Մայր Աթոռից ողջուն հայրական և օրհնություն հայրապետական: 1948, հունվար-փետրվար, էջ 10—11:

Հայ քաղաքական ընդհանուր միության անցյալում կատարած ազգագույն գործունեության և հերկայի հայրենադարձության զգույն մեկ միլիոն դոլարի համագումարում կազմակերպելու առթիվ:

908. ԳԵՎՈՐԳ Զ ՉՈՐԵՔՅԱՆ ՄԱՐԱՐԱՆԱՅԻՆ ՎԱՐԱՆԱՅԻՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ:—Կոնգրես: Հայկական քաղաքական ընդհանուր միության պատմիկի նախագահ վախճալու Առաջնորդությանը:—Կեդրոնական վարչության նախագահ արքեպիսկոպոս Արշակ Գարագյուզյանի, վարիչ պատվիրակ արքեպիսկոպոս վահան Մալեգյանի, և միության ողջ պատուարժան ու երախտաշատ ղեկավարներին: Միածնաէջ Ս. Տանարիք և նախամեծար Մայր Աթոռից ողջուն հայրական և օրհնություն հայրապետական: 1948, հունվար-փետրվար, էջ 10—11:

Հայ քաղաքական ընդհանուր միության անցյալում կատարած ազգագույն գործունեության և հերկայի հայրենադարձության զգույն մեկ միլիոն դոլարի համագումարում կազմակերպելու առթիվ:

908. ԳԵՎՈՐԳ Զ ՉՈՐԵՔՅԱՆ ՄԱՐԱՐԱՆԱՅԻՆ ՎԱՐԱՆԱՅԻՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ:—Կոնգրես: Հայկական քաղաքական ընդհանուր միության պատմիկի նախագահ վախճալու Առաջնորդությանը:—Կեդրոնական վարչության նախագահ արքեպիսկոպոս Արշակ Գարագյուզյանի, վարիչ պատվիրակ արքեպիսկոպոս վահան Մալեգյանի, և միության ողջ պատուարժան ու երախտաշատ ղեկավարներին: Միածնաէջ Ս. Տանարիք և նախամեծար Մայր Աթոռից ողջուն հայրական և օրհնություն հայրապետական: 1948, հունվար-փետրվար, էջ 10—11:

Հայ քաղաքական ընդհանուր միության անցյալում կատարած ազգագույն գործունեության և հերկայի հայրենադարձության զգույն մեկ միլիոն դոլարի համագումարում կազմակերպելու առթիվ:

908. ԳԵՎՈՐԳ Զ ՉՈՐԵՔՅԱՆ ՄԱՐԱՐԱՆԱՅԻՆ ՎԱՐԱՆԱՅԻՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ:—Կոնգրես: Հայկական քաղաքական ընդհանուր միության պատմիկի նախագահ վախճալու Առաջնորդությանը:—Կեդրոնական վարչության նախագահ արքեպիսկոպոս Արշակ Գարագյուզյանի, վարիչ պատվիրակ արքեպիսկոպոս վահան Մալեգյանի, և միության ողջ պատուարժան ու երախտաշատ ղեկավարներին: Միածնաէջ Ս. Տանարիք և նախամեծար Մայր Աթոռից ողջուն հայրական և օրհնություն հայրապետական: 1948, հունվար-փետրվար, էջ 10—11:

Հայ քաղաքական ընդհանուր միության անցյալում կատարած ազգագույն գործունեության և հերկայի հայրենադարձության զգույն մեկ միլիոն դոլարի համագումարում կազմակերպելու առթիվ:

908. ԳԵՎՈՐԳ Զ ՉՈՐԵՔՅԱՆ ՄԱՐԱՐԱՆԱՅԻՆ ՎԱՐԱՆԱՅԻՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ:—Կոնգրես: Հայկական քաղաքական ընդհանուր միության պատմիկի նախագահ վախճալու Առաջնորդությանը:—Կեդրոնական վարչության նախագահ արքեպիսկոպոս Արշակ Գարագյուզյանի, վարիչ պատվիրակ արքեպիսկոպոս վահան Մալեգյանի, և միության ողջ պատուարժան ու երախտաշատ ղեկավարներին: Միածնաէջ Ս. Տանարիք և նախամեծար Մայր Աթոռից ողջուն հայրական և օրհնություն հայրապետական: 1948, հունվար-փետրվար, էջ 10—11:

Հայ քաղաքական ընդհանուր միության անցյալում կատարած ազգագույն գործունեության և հերկայի հայրենադարձության զգույն մեկ միլիոն դոլարի համագումարում կազմակերպելու առթիվ:

908. ԳԵՎՈՐԳ Զ ՉՈՐԵՔՅԱՆ ՄԱՐԱՐԱՆԱՅԻՆ ՎԱՐԱՆԱՅԻՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ:—Կոնգրես: Հայկական քաղաքական ընդհանուր միության պատմիկի նախագահ վախճալու Առաջնորդությանը:—Կեդրոնական վարչության նախագահ արքեպիսկոպոս Արշակ Գարագյուզյանի, վարիչ պատվիրակ արքեպիսկոպոս վահան Մալեգյանի, և միության ողջ պատուարժան ու երախտաշատ ղեկավարներին: Միածնաէջ Ս. Տանարիք և նախամեծար Մայր Աթոռից ողջուն հայրական և օրհնություն հայրապետական: 1948, հունվար-փետրվար, էջ 10—11:

Հայ քաղաքական ընդհանուր միության անցյալում կատարած ազգագույն գործունեության և հերկայի հայրենադարձության զգույն մեկ միլիոն դոլարի համագումարում կազմակերպելու առթիվ:

գերաշնորհ Տ. Արարատի արքեպիսկոպոսի Սիրմե-
յանին, հարազատի Մայր Աթոռի սրբոյ Էջմիածնի
ուղղոյն և օրհնութիւն հայրապետական: [Նվորական
կրկններու հայրենադարձութեանը աջակցութիւն
ցոյց տալու համար]: 1848, մարտ-ապրիլ, էջ 14:

811. ԳԵՎՈՐԳ Զ ԶՈՐԻՔԶԵԱՆՆ ԵԱԹՈՂԻԿՈՍ
ՊԱՏՐԻԱՐԷ-ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ:—
Կոնդակ: Պատուարժան ատենապետաց յանձնաժո-
ղովոյ հայրենադարձի և գործադիր մարմնոյ քարե-
գործական ընդհանուր միութեան, որ ի Փարիզ և մե-
ծաբազոյ անդամոց նորին, հարազատաց Մայր Աթո-
ռոյ սրբոյ Էջմիածնի, ողջոյն հայրական և օրհնութիւն
հայրապետական: [«Հայ ժողովրդի արգահաձայն
խնդիրը հայրենի հողի վրա» գործին աջակցելու հա-
մար ատենապետներ թշկապետ Պողոս Գրիգորյանին
և Երվանդ Պրկիճեանին և Լուսավորչի Բ կարգի
շքանշանով սպարակաւորելու մասին]: 1848, մարտ-
ապրիլ, էջ 8—10:

812. ԳԵՎՈՐԳ Զ ԶՈՐԻՔԶԵԱՆՆ ԵԱԹՈՂԻԿՈՍ
ՊԱՏՐԻԱՐԷ-ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ:—
Կոնդակ: Պատուարժան տիար Հայկա Գալուստեան,
հարազատի Մայր Աթոռոյ սրբոյ Էջմիածնի եւ եկե-
ղեցւոյ մերոյն ողջոյն հայրական և օրհնութիւն հայ-
րապետական: [Հայկ Գալուստեանի միջոցներով հի-
մարաւում երջց սան պահելու համար]: 1848, մայիս-
հունիս, էջ 15:

818. ԳԵՎՈՐԳ Զ ԶՈՐԻՔԶԵԱՆՆ ԵԱԹՈՂԻԿՈՍ
ՊԱՏՐԻԱՐԷ-ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ:—
Կոնդակ: Բուսինոյ Հայոց թեմի թեմական խորհրդի
մեծաբոյն նախագահին, պատուարժան անդամներին
եւ համաձայն ժողովրդեան՝ Մայր Աթոռի հարազատ
զավակներին ողջոյն հայրական եւ օրհնութիւն հայ-
րապետական: [Վաղգին Ե. վարդապետ Պալայանին
Բուսինոյ Հայոց թեմի առաջնորդ նշանակելու մա-
սին]: 1848, հուլիս-օգոստոս-սեպտեմբեր, էջ 5:

814. ԳԵՎՈՐԳ Զ ԶՈՐԻՔԶԵԱՆՆ ԵԱԹՈՂԻԿՈՍ
ՊԱՏՐԻԱՐԷ-ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ:—
Կոնդակ: [Վշտակցութիւն՝ արարա-հրեական պա-
տուարական արհիպիսկոպոսի հետեւանքով Պաղես-
տիի հայ աղետալներին: Հորդոր՝ պահպանել հայ
ձեռագրերը, ազգային մշակութիւնը, կրօնական սրբո-
ւորումները: Հրահանգ՝ թեմական առաջնորդներին,
կազմակերպել օգնութիւն պաղեստինահայ աղետալ-
ներին]: 1848, հուլիս-օգոստոս-սեպտեմբեր, էջ 3—4:

815. ԳԵՎՈՐԳ Զ ԶՈՐԻՔԶԵԱՆՆ ԵԱԹՈՂԻԿՈՍ
ՊԱՏՐԻԱՐԷ-ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ:—
Կոնդակ: Վսեմափայ Ջարնի Պողոսի Նուրարի և
վսեմաշուք Առաքել Պողոսի Նուրարի: Հարազատից
Մայր Աթոռոյ սրբոյ Էջմիածնի ողջոյն հայրական
և օրհնութիւն հայրապետական: 1848, մարտ-ապրիլ,
էջ 3—5:

Դեռևս Գեորգ Ի կաթողիկոսի ժամանակից կաթո-
ղիկոսական-քաղաքական իրաւոր և ազգային պատ-
վիրակութեան նախագահ Պողոս Նուրարի մոտ գլու-
նոված Հայ Դատի և Հայաստանի ազատութեան վե-
րաբերող գործընթացներին և վաղեմագրերի դիվա-
նը օրինակեան տիրողը՝ Մայր Աթոռին և հայրենի կա-
ռավարութեան վերադարձնելու մասին:

818. ԳԵՎՈՐԳ Զ ԶՈՐԻՔԶԵԱՆՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ
ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ:—Ռուսաց պարսկալի եկեղեցւոյ
սրբազնագոյն պետ Մոսկւայի և համայն Ռուսիոյ
պատրիարք Կոնստանտին Ալեքսիին: Մայրաքաղաք
առաջնորդ և կաթողիկոս Ամենայն Հայոց Ք. Տ.
Գևորգ Զ-ի պատասխան-գրութիւնը: [Ռուսաց պար-
սկալի եկեղեցւոյ ավտոկեֆալիտական 500-ամակին,
ուսան պատվավոր հիւր մասնակցելու մասին]: 1848,
հուլիս-օգոստոս-սեպտեմբեր, էջ 5:

817. ԳԵՎՈՐԳ Զ ԶՈՐԻՔԶԵԱՆՆ ՊԱՏՐԻԱՐԷ-ԿԱ-
ԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ:—Ձերդ սրբութեան
գերաշնորհ հոգևոր նշքայներ և պատվարժան հիւր-
եր: Ամենայն Հայոց պատրիարք-կաթողիկոս Տ. Տ.
Գևորգ Զ-ի ողջումի խոսքը ողոսագ պարսկալի եկե-

ղեցու ավտոկեֆալիտական 500-ամյա հոգևոր առ-
թիվ: 1848, հուլիս-օգոստոս-սեպտեմբեր, էջ 8—8:

818. ԳԵՎՈՐԳ Զ ԶՈՐԻՔԶԵԱՆՆ ՊԱՏՐԻԱՐԷ ԿԱ-
ԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ:—Ձերդ սրբութեան,
գերաշնորհ հոգևոր հայրեր և պատվարժան հիւրեր:
Ամենայն Հայոց պատրիարք-կաթողիկոս Տ. Տ. Գե-
որգ Զ-ի խոսքը. «Վատիկանը և պարսկալի եկեղե-
ցին հարցի քննարկման առթիվ: [Ռուսաց պարսկա-
լի եկեղեցւոյ ավտոկեֆալիտական 500-ամյա հոգևոր
յանական հանդիսութեան գոգընթաց, Մոսկւայում
կայացած պարսկալի եկեղեցիներ պետերի խոր-
հրդակցութեամբ]: 1848, հուլիս-օգոստոս-սեպտեմբեր,
էջ 13—14:

819. ԳԵՎՈՐԳ Զ ԶՈՐԻՔԶԵԱՆՆ ՊԱՏՐԻԱՐԷ ԿԱ-
ԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ:—Տպագրութեան
նկար [Պարսկալի եկեղեցւոյ ավտոկեֆալիտական 500-
ամյա հոգևորական]: 1848, հուլիս-օգոստոս-սեպտեմբեր,
էջ 15—16:

820. ԳԵՎՈՐԳԶԱՆ ՔԱՅԻԿ:—[Ընմարանի 3-րդ
տրամաքի սան]:—Հայ հոգևորականութեան և վար-
դանանց պատերազմը: 1848, հունվար-փետրուար,
էջ 31—33:

Նկ. Ղեկող երեց:
Հեղինակի դիմակարտ:

821. ԳԵՐԱՊԱՏԻՎ Տիրան Եպիսկոպոս Ներսայան
Մայամի մեջ: [Ընկերակցութեամբ Ֆիլադելֆիայի
հայոց հովիւ Թորգոմ վարդապետ Մանուկյանի: Հա-
յապահպանման քարոզ: Նաև տեղում հայկական ե-
կեղեցի կառուցելու նպատակով հանգանակութեան
կազմակերպում]: 1848, մայիս-հունիս, էջ 33:

Ստորագր.՝ Մ. Տ. Ա.:
822. ԳԵՐԱՄԱՆՈՒԹՅԱՆ ԳԱՎԵՐՃՆԵՐԻ ԳՐԴԻ-
կայութեան ծախողումը Կովկասում: [Հեղինակ Ա-
րամայիս Մեմալեանը: Հայալուստրատի հրատա-
րակութեամբ, գրքի լույս ընծայման մասին]: 1848,
հուլիս-օգոստոս-հեկտեմբեր, էջ 80:

828. ԳԻՏՈՒՆԵՐԻ, կուտորայի, արվեստի նվա-
ճումները Սովետական Հայաստանում: [Վիճակա-
գրական տպակներ]: 1848, հուլիս-օգոստոս-հեկտեմբեր,
էջ 81—82:

824. ԳՅՈՒՂՆ Եկեղեցիականութեան: [Հանրապե-
տութեան քաղաքակրթական գլուխներում]: 1848, հունվար-
փետրուար, էջ 83:

825. ԳՈՐԻՍԻ զոյգի միկրոգէսը: [Բասարգլեարի,
այժմյան վարդենիսի, շրջանում]: 1848, մայիս-հու-
նիս, էջ 88:

828. ԳՈՒՄԱՆՆԵՐԻ երգերը: [Ժողովրդական
ստեղծագործութիւններին տան ֆոլկլորային բաժնում
հավաքվել է 400 ժողովրդական և գոսանական նոր
կերպեր]: 1848, հուլիս-օգոստոս-հեկտեմբեր, էջ 87:

827. ԳՈՒՐԳԵՆ Ալեմշահի սիմֆոնիկ նվագահան-
դեսը Թաուհ Հոյի մեջ: 1848, հունվար-փետրուար, էջ
90—91:

828. ԳՐԻԳՈՐ ՎԱՐԱՊԵՏ [ՈՍԿԱՆԱՆ]:—Ե-
րուսաղեմի ս. Աթոռի Կուլպեթկան մատենադարա-
նը: [Հիմնադրման սլոտութիւնը]: 1848, հուլիս-օ-
գոստոս-սեպտեմբեր, էջ 88—101:

Բովանդ.՝ Շենքը և Ներքին կառավարումը:—Գրքեր,
թերթեր և դասավորումներ:—Այցելուներ:—Թանգա-
րան:—Տեսուչներ:—Համարակ:—Օգտակարութիւնը:

829. ԳՐԻԳՈՐԱՆ ՀՈՎԱՆԵՐ:—Բեթղեմիի ս.
Մանուկը: [Կրօնական]: 1848, հունվար-փետրուար,
էջ 22—24:

Ստորագր.՝ Ընմարանցի:

830. ԳՐԻԳՈՐԱՆ ՀՈՎԱՆԵՐ:—Ժէ դարի հայոց
վերաճողոյն կաթողիկոսները: [Կենսագրական: Առ-
գային-եկեղեցական գործունեութիւններին մասին]:
1848, մարտ-ապրիլ, էջ 42—57:

Բովանդ.՝ Մովսէս Տաթևացի:—Փիլիպոս Արաբկե-
ցի:—Հակոբ Զուլպայեցի:
Նկար՝ Էջմիածնի Մայր Տաճարի զանգակատունը:
Ստորագր.՝ Ընմարանցի:

բլան տնտեսության ենթաբաժնի արշավախումբը Ապարանի շրջանում]: 1948, հուլիս-հոկտեմբ.-դեկտ., էջ 87-89. **ԺՈՂՈՎՐԳԱԿԱՆ ստեղծագործության վարպետը:** [Միսակ Աբելյանի մասին]: 1948, մայիս-հունիս, էջ 38:

959. ԺՈՂՈՎՐԳԱԿԱՆ ստեղծագործության վարպետների համաժողովին կանոնադրություններ: [Անպատեմության 20-ին Մոսկվայում: Հայաստանից Ռիգ վարպետներ]: 1948, հուլիս-օգոստ.-սեպտ., էջ 83:

960. Ի ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆ Չոլաքյանի ընտանիքի: [Նու-Յորքում կազմակերպված «Չոլաքյանի ընտանիքի իրավունքների պաշտպանության կոմիտե»: Նպատակը՝ վերացնել այն դատական վճիռը, ըստ որի չի թույլատրվում Չոլաքյանի երեք որդիներին, հայրենիք, հոր մոտ գալու]: 1948, մայիս-հունիս, էջ 83-84:

961. ԻՆՔՆԱՑՈՐԵ խմբի հաջողությունը: [«Աշխատանքային ռեզերվներ», Երևանի կուլտուրայի տան Լոգի-Ապրի խմբի]: 1948, հունվար-փետրվար, էջ 83:

962. ԻՆՔՆՈՒՍ արվեստի հաջողությունները: [Մոսկվայում կազմակերպված կիրառական արվեստի և կերպարվեստի ինքնուրույն վարպետների համաժողովական ցուցահանդես]: 1948, մայիս-հունիս, էջ 84-85:

963. ԻՐԱՆԱԼԱՍՏԻ մը Գվերը ս. Էջմիածնին: [Իրանի «Իանիկյանից. 32 Ուզար յիսկ Էջմիածնին, 18 մարտի» թերթում «Իանկյան վարժարանին»]: 1948, մարտ-ապրիլ, էջ 89:

964. ԽԱՉԱՏՈՒՐ ԱՐՈՎՅԱՆ: [Մահվան 100-ամյակի առթիվ]: 1948, հուլիս-օգոստ.-սեպտ., էջ 84-85:

Նկ.՝ Խաչատուր Աբովյան:

965. ԽԱՉԱՏՈՒՐ Աբովյանի լավագույն դիմանկարների մրցանակաբաշխության արդյունքները: [Գլխավորապես, քանդակագործական և գրաֆիկական 95 աշխատանքներից 2-րդ կարգի մրցանակ է շնորհվել Հովհ. Զարդարյանին]: 1948, հուլիս-օգոստ.-սեպտ., էջ 46-47:

Նկ.՝ Հովհ. Զարդարյան. Խ. Աբովյանի դիմանկարը:

966. ԽԱՉԱՏՈՒՐ Աբովյանի մահվան 100-ամյակը: 1948, հուլիս-օգոստ.-սեպտ., էջ 40-44:

Բովյան. Գիտական սեսիաներ: [Երևանի պետական համալսարանում, Գրականության ինստիտուտում: ՀԱՍՏ լուսավորության միջնադարյան գիտահետազոտական ինստիտուտում]:—Ցուցահանդեսներ: [Համալսարանում, Պետական պատկերասրահում, Մահվան 100-ամյակի ինստիտուտում]:

Նկ.՝ Զանդակագործ Ս. Տեր-Մարտիրոսյանը Փառքի գի իր արվեստանոցում. կերտում է Աբովյանի հուշարձանը:—Դորապատի համալսարանը:

967. ԽԱՉԱՏՈՒՐ Աբովյանի մահվան 100-ամյակի առթիվ: [Ա. Մյանսկյանի անվան պետական գրադարանի կողմից մատենագիտության կազմում: Նաև՝ Աբովյանի երկերի իրականոր ժողովածուի երկրորդ մատուրի լույս ընծայման մասին]: 1948, մայիս-հունիս, էջ 41-42:

968. ԽԱՉԱՏՈՒՐ Աբովյանի մահվան 100-ամյակի առթիվ: [Միջոցառումների կազմակերպում Երևանի Պետական համալսարանում, ՀԱՍՏ Գիտությունների Ակադեմիայում, Կոտայքի շրջանում, Աբովյանի տուն յանգարանում]: 1948, հունվար-փետրվար, էջ 73-75:

969. ԽԱՉԱՏՈՒՐ Աբովյանի մահվան 100-ամյակի առթիվ: [Միջոցառումների կազմակերպում հանրապետությունում և Վրաստանում]: 1948, մարտ-ապրիլ, էջ 74-75:

970. ԽԱՉԱՏՈՒՐ Աբովյանի մահվան 100-ամյակի նշումը Հայաստանի բաղադրություն և գյուղերում: [Երևանում:—Արագածոտն:—Գեղիցում:—Ստեփանավանում: [Եվ այլ վայրերում ու ձևերով:—

թյուններում]: 1948, հուլիս-օգոստ.-սեպտ., էջ 52-53:

Նկ.՝ Խաչատուր Աբովյանի Արարատի գավաթ թարծարմայր:

971. ԽԱՉԱՏՈՒՐ շուկայի կառուցում Երևանում: 1948, հունվար-փետրվար, էջ 84:

972. ԿԱՌՈՒԿ Եկեղեցի կառուցում հայրենադարձ հայ ընտանիքը. կաթողիկոս կարգին [Համալսարանում] Չոլաքյանի փոքրիկներու մեկնումը հայրենիք: Ամերիկայի ս. առաջնորդը [Տիրան կաթողիկոս Կոստան] կատանեն դատի պաշտպանությունը:

Նույն տեղում **ՉՈՒԱՅԱՆ Հ.**—Վերադարձնեք իմ երեխաներին: Բաց համակ Նյու-Յորքի համահգի գերագույն դատարանի անդամ Լոմբարդին: [Հոր պահանջը երեխաներին ետ ստանալու համար]:

Նույն տեղում **ԽՄԵՐԱԳՐՈՒՄ** կողմից՝ [Բոր գավակներից գրվելու փաստը խոր գայրոյս է առաջացրել հասարակության մեջ ամերիկյան կաթողիկոսների կատմամբ]: 1948, հունվար-փետրվար, էջ 18-21:

973. ԿԱՌՈՒԿՎՈՒՄ Է հյուրանոցի մոր շենք: [Անվանի շրջանի ծամաբարերը գյուղում]: 1948, հունվար-փետրվար, էջ 84:

974. ԿԱՌԵՎՈՐ կտակ մը: [Ամերիկայի Պետության Կաթողիկոսի կտակ մը. Բ. Ը. Միսկյանը և Սովետական Հայաստանի համալսարանին՝ ուսանողական թուշակ հատկացնելու մասին]: 1948, մայիս-հունիս, էջ 92:

975. ԿԱՐՏԻՆԱԼ Աղաքյանի հովվական Բ. խորհրդի առթիվ: Երկրորդի Երևան լուսագրի մեջ կաթողիկոս հայ մը կորոգքն կարտիմա Աղաքյանյանի հակադրողական ընթացքին դեմ: 1948, մայիս-հունիս, էջ 80-81:

Ստորագր.՝ Կաթողիկոս հայ մը:

976. ԿԻՒԿԻՆ Դերոնգարը հայրապետը [Գալեզին Հովսեփյան, ինչպես նաև Պ. Պ. Պապյան, Գալեզյան, Գրիգորյան և Մանգիլյան պատվոգրով պարգևատրված Սովետ. Հայաստանի Գերագույն Սովետի ճանապարհային կողմից]: 1948, հունվար-փետրվար, էջ 92:

977. ԿԻՒԿԻՆ Վեհապետ կաթողիկոս Գալեզին Ա. ի ծննդյան 80-ամյա հոբելյանը Ֆրանսիայի մեջ: 1948, մայիս-հունիս, էջ 32:

978. ԿԻՆՈՒՄԱՆԿԱՆ: [Փաստադրական, Երևանի կինոստուդիայի: Նվիրված խաչատուր Աբովյանին]: 1948, հուլիս-օգոստ.-սեպտ., էջ 45-46:

Նկ.՝ Գորպատի համալսարանը:

979. ԿԻՊՐԱԼԱՑՈՒԹՅԱՆ թիվը: [Կատակարարական մարդահամարի հաղորդագրություն]: 1948, մայիս-ապրիլ, էջ 95:

980. ԿՅՈՒՐԵՂ Բ ԻՍՐԱԵԼԻՅԱՆ ՊԱՏՐԻԱՐԻԱՐ Ս. ԵՐՈՒՍԱԿԵՄԻ:—Երուսաղեմի պատրիարք հոր համակը ուղղված Տանգ Կիրիլին վեհապետ հայրապետին Պաղեստինի հայոց ներկա դառն կացության մասին: [Արաք-Ռրական Եկեղեցի պատմադրական Երուսաղեմի հայ աղետակների մասին: Ապագայում, Երևանի, Ռոդոնի պատմադրական հայերը լքել են իրենց բնակարանները, ապաստան գտել ս. Հակոբի վանքում]: 1948, հուլիս-օգոստ.-սեպտ., էջ 98-99:

Նույն տեղում [Կիրիլիայի կաթողիկոս Գալեզին Ա. Հովսեփյանի կողմից մասին. ուղղված Կիրիլիայի թեմերի եկեղեցիներից՝ փոխանցել Կիրիլիայի և Լիսսոնի հայությանը կողմից աշակերտությունը պալեստինահայությանը]: էջ 98:

981. ԿՈՒՆՉԱՅԱՆ հիվանդանոց: [Վանագ գյուղում]: 1948, հունվար-փետրվար, էջ 84:

982. ԿՈՒՄԻՍԱՍ վարչապետի ստեղծագործություններին նվիրված երեկոյս հոգևոր ճեմարանում:—Տ. Վազգեն ծայրագույն վարդապետի խոսքը:—Պ. Հուս-

բույրում Պապոյանի խոսքը: 1948, մայիս-հունիս, էջ 25—28:
 999. ԿՈՄԻՏԵՍԻ անտիպ գործերը: [Ներսես խուռավերդյանի կողմից, Գաբրիել կաթողիկոս Հովսեփյանի հաճմունքով մասին]: 1948, հոկտ.-նոյեմբ.-դեկտ., էջ 95:
 Արտատպված՝ «Հայաստանյան եկեղեցի», 1948, թիվ 7:

1004. ԿՈՄԻՏԵՍԻ արխիվային նոր նյութեր: [Փառիզի Կոմիտասյան ընկերությունից արխիվային նոր նյութերի ստացում ՀՍՍՀ Գիտությունների Ակադեմիայի Արվեստի պատմության և տնտեսության ենթաբաժնում]: 1948, մարտ-ապրիլ, էջ 81:
 986. ԿՈՄԻՏԵՍԻ գործերին նոր զանգված երևան հանված են: [Երուսաղեմում: Գաբրիել կաթողիկոսի կողմից]: 1948, մարտ-ապրիլ, էջ 88:

998. ԿՈՄԻՏԵՐՎԻ գործարան: [Ղափանում: Սալմախյանի մասին]: 1948, մայիս-հունիս, էջ 86:
 987. ԿՈՄԻՏԵՐՎԻ գործարաններ: [Ծամշադիում, Լենինականում: Կառուցման մասին]: 1948, մարտ-ապրիլ, էջ 86:

988. ԿՈՒՆՏՈՒՐԱԿՆ շինարարության նոր վերջը: [Հանրապետության գյուղերում]: 1948, հունվար-փետրվար, էջ 88:

989. ԿՈՒՆՏՈՒՐԱԿԻ մի հնագույն հուշարձան Կիրակյանում: [Մակյա թաղ, զարդարված աղյուծների քարերով հնագույնների և այլ իրեր, համարվում են մոտ 3400 մ. թ. ա.]: 1948, հուլիս-օգոստ.-սեպտ., էջ 87—88:

990. ՀԱՎՈՐԱԿՆ Վ[ԱԶԳՆ]—Մի անհայտ ձեռագիր տաղարան: [Գրախոսություն] Արամ Երեմյանի նույնանուն գրքի մասին]: 1948, մայիս-հունիս, էջ 89—90:

991. ՀԱՄԵՄԻՈՒԹՆԱԿՆ շարժական ցուցահանդես: [Ժողովրդական ստեղծագործության]: 1948, հուլիս-օգոստ., սեպտ., էջ 88:

992. ՀԱՅ ԲԱՐԵԳՈՐԵԱԿՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹՅԱՆ ՄԻՈՒԹՅՈՒՆ: Զեկույց Հ. Բ. Ը. միության: Կենդրոնական ժողովի նախագահի: [Լ. Կերտանին, Հ. Թուրազյանին, Տ. Տիրատուրյանին փոխնախագահներ ընտրելու մասին]:—Հրաժարական վարիչ—պատվիրակ Տ. Վ. Մալեզյանի: [Փոխարենը ժողովի կողմից Գրիգոր Կիրակոսյանին վարչություն զբաղեցնելի տնօրեն Զանգակերու մասին]:—Պողոս Նուպարի հիշատակին: [Հանդիսավոր պատարագ Փարիզի ս. Հովհաննես Սրբույի եկեղեցում]:—Հազուտեղծ հոգևու մեքենայությունում [Կենտրոնական վարչության կողմից]:—Ներգաղթի համազանկությունը: [Ֆիհանական հաշվետվություն]: 1948, հունվար-փետրվար, էջ 87—88:

988. ՀԱՅ զեղարվեստական կյանքի գրականության հրատարակություն: [Հայկեթոթառի կողմից]: 1948, մարտ-ապրիլ, էջ 85:

984. ՀԱՅ ժողովրդի նոր պատմության քաժին: [ՀՍՍՀ պետական պատմական թանգարանում. Հայ ժողովրդի 18—20-րդ դարերի պատմության քաժին]: 1948, մայիս-հունիս, էջ 74—75:

986. ՀԱՅ նոր բեմադրիչ մը: [Ֆրանսիական Հանրի վերնեյ—Ոչոտ Մալաքյան: «Լ» Էջադ տղու Սոլոյ» ֆիլմի մասին, որտեղ կան զարդարապետական պատկերներ]: 1948, հունվար-փետրվար, էջ 85:

986. ՀԱՅԿԻՏԱԿԱՆ անթիմ Թրիփի Ստալինի անվան պետական համալսարանում: 1948, հունվար-փետրվար, էջ 80—81:

997. ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ զինվորներ: [Ներսես-Աշտարակ զինու ստանդարտ մասին]: 1948, մարտ-ապրիլ, էջ 89:

986. ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ժողովրդական ստեղծագործության վարպետները արժանացան առաջին կարգի մրցանակներին: [Մոսկվայում կազմակերպված համաժողովում: Գրաքննություն]: 1948, հոկտ.-նոյեմբ.-դեկտ., էջ 87:

989. ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ կենդանական աշխարհի ու-

սումնասիրման արշավախումբ: [Մոսկվայի Մ. Լոմոնոսովի անվան պետական համալսարանի արշավախումբը]: 1948, հուլիս-օգոստ.-սեպտ., էջ 88—89:
 1000. ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ հեռագրական գործակալությունը գրույցը ծայրագույն պատրիարք և Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Տ. Տ. Գեորգ Զ-ի հետ: [Հայ եկեղեցու խնդիրներ և հայրապետության շուրջը]: 1948, մայիս-հունիս, էջ 12—14:

1001. ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ծախսի հրատարակություն մը: [Լոմոնոսով, անգլերեն լեզվով, «Դիվարի կայսեր պաշտպանության սահմանագրություն» Սովետական Հայաստանի պատմությունը] խորագրով գրքի մասին]: 1948, մարտ-ապրիլ, էջ 80:

1002. ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ Պետական ջազ նվագախումբի 10-ամյակը: [Ղեկավար՝ Արտեմի Լյալայան]: 1948, մայիս-հունիս, էջ 84—85:

1008. ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ վարպետների հաջողությունները ժողովրդական ստեղծագործության համաժողովում ցուցահանդեսում: [Հունիսի 22-ին, Մոսկվայում]: 1948, հուլիս-օգոստ.-սեպտ., էջ 82—83:

1004. ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԵԿԵՂԵՑԻ Սփյուռքի մեջ: [Կիլիկիո Հայոց կաթողիկոսության պաշտոնական մատյանները «Հասկ»-ի թիվ 5-ում տպագրված «Ստեղծենք հոգևոր Կիլիկիոյ խորագրով խմբագրական հոդվածի այն մասը, որ վերաբերվում է Տ. Գաբրիելի շնորհագրող կաթողիկոսի երեք տարվա գործունեության համառոտ նկարագրությանը]: 1948, հուլիս-օգոստ.-սեպտ., էջ 82—85:

1005. ՀԱՅԻՆԻ հարազատ հարկի տակ: [Հայրենադարձ հայերի համար բնակարանային շինարարությունը երևանում և հանրապետության այլ վայրերում: Հայրենադարձները արտադրության մեջ, կուտակություններում, ուսման բնագավառում]: 1948, մարտ-ապրիլ, էջ 78—78:

1006. ՀԱՅԻՆԻ Էլագիզի մեջ: [Դիվարների հաջող առաջնորդի Ռովվակից այցը: Պատարագի մատուցում աստղական մատուցում: Կատարել է 115 մկրություն, 12 պատկերություն: Բացառելով Եկեղեցական արտադրությունները]: 1948, մարտ-ապրիլ, էջ 84—85:

1007. ՀԱՅԻՆԻ Ուղղիսի ընտրություն կողմնակից կազմակերպությունը ղեկավարեցին: 1948, հուլիս-օգոստ.-սեպտ., էջ 101:

1008. ՀԱՅԻՆԻ ղեմ կիրառվող հաղածանքները Իրանում: [Իրանական Աղդեբեզում և Թավրիզում հայկական դպրոցների փակվելու և դպրոցական շենքերը բռնի գրավելու մասին]: 1948, հուլիս-օգոստ.-սեպտ., էջ 102:

1009. ՀԱՅԻՆԻ ժամանումը Ֆրանսիայից: 1948, հունվար-փետրվար, էջ 45:

1010. ՀԱՅԻՆԻ մի խմբի մեկնումը Ռումինիայից Սովետական Հայաստան:—Հայերի նոր խմբի ժամանումը: [Կուտակմանը հաջորդի նավահանգիստ. 1022 մայրը]: 1948, մայիս-հունիս, էջ 40:

1011. ՀԱՅԿԱՆԻ առաջին գունավոր կինոնկարը: [«Կախարդական գործը»]: 1948, հուլիս-օգոստ.-սեպտ., էջ 81:

1012. ՀԱՅԿԱՆԻ պրոգրեսիվ կազմակերպությունների տարեկան համագումարը: [Նյու-Յորքում «Ամերիկյան հայկական պրոգրեսիվ լիգայի» և «Ամերիկայի հայկական երիտասարդության»]: 1948, հուլիս-օգոստ.-սեպտ., էջ 102:

1018. ՀԱՅԿԱՆԻ ՍՍՌ Գիտությունների Ակադեմիային հաղորդագրությունը: [Ընդացի աշխատանքների մասին]: 1948, մայիս-հունիս, էջ 82—84:

1014. ՀԱՅԿԱՆԻ ՍՍՌ Գիտությունների Ակադեմիայում: [Գեկնմանների 15-ին] ընդհանուր ժողով: Զեկույցում Արտեմ Լյալայանի «Էնդ Էնդ Էնդ» մասնակցներ: Ակադեմիայի նոր իսկական անդամների ընտրությունը: 1948, հոկտ.-նոյեմբ.-դեկտ., էջ 82—85:

1015. ՀԱՅԿԱՆԻ ՍՍՌ գյուղատնտեսության ա-

ուսաջվորներին ստեղծաբանական աշխատանքի հետ-
սի կոչում շնորհելու մասին: [Տասնհինգ մարդու]:
Հայկական ՍՍՀ գյուղատնտեսության առաջավորների
պարգևատրումը: 1948, հունվար-փետրվար, էջ 81:

1618. ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՀ ՄԻՈՒՍՏՐՈՒՆԵՐԻ Սովետում:
[Միջում խաչատուր Արուսյանի 100-ամյա հոբելյան-
նի կատարման առթիվ]: Նրանքի մանկավարժական
ինստիտուտը կոչելու: Արուսյանի անվան, Նրանցում
կանգնեցնել Արուսյանի մոր հուշարձան, սահմանել
Արուսյանի անվան ուսանողական 5 թոշակ, ավարտել
1 կրթական իրականացման ժողովածուի 8-րդ հատորը:
1948, հուլիս-օգոստոս-սեպտեմբեր, էջ 46:

1017. ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՀ և Վրացական ՍՍՀ Գի-
տությունների Ակադեմիաների հասարակական գի-
տությունների բաժանմունքի համատեղ սեսիան:
[Թրքիստան-Նրանցում]: 1948, մայիս-հունիս, էջ
78—82:

1018. ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ Աթոռի Սիսեմ էջմիածին
փոխարդյուն 500-ամյակի հանդեսը Նյու-Յորքում:
1948, մայիս-հունիս, էջ 52—53:

Արտատպված՝ «Հայաստանյայց եկեղեցի» 1948,
հունվար:

1019. ՀԱՅՐԵՆԱԿԱՆ գորգագործը: [Նոր-Բա-
յակետի գորգագործական արտեի հայրենադարձ Կ.
Բազումյանի մասին]: 1948, հուլիս-օգոստոս-սեպտեմբեր,
էջ 78:

1020. ՀԱՅՐԵՆԱԿԱՆ գորգագործները: [Արտա-
շատում]: 1948, մայիս-հունիս, էջ 58:

1021. ՀԱՅՐԵՆԱԿԱՆ Ենտուգիստների ընտա-
նիք: [Հարստաշ-որմուռի Դավիթ Բալայանի ընտա-
նիքի մասին]: 1948, մայիս-հունիս, էջ 37:

1022. ՀԱՅՐԵՆԱԿԱՆ հայերը սովորում են մա-
րիկի լեզուն: 1948, հունվար-փետրվար, էջ 81—82:

1023. ՀԱՅՐԵՆԱԿԱՆ հայերի մեկնումը Եգիպ-
տոսի Սովետական Հայաստան: Եգիպտոսից հայ-
րենից վերադարձող հայերի մամանումը Բաթումի:
Հայրենադարձ հայերի մամանումը Նրանց: 1948,
հուլիս-օգոստոս-սեպտեմբեր, էջ 71—72:

1024. ՀԱՅՐԵՆԱԿԱՆ հայերի մոր խմբի Եմա-
նումը Նրանց: [Բուրժուական]: 1948, հուլիս-օգոստոս-
սեպտեմբեր, էջ 71:

1025. ՀԱՅՐԵՆԱԿԱՆ Գևորգյանցի Մոսկվա մեկ-
նեցին: 1948, հուլիս-օգոստոս-սեպտեմբեր, էջ 31:

1026. ՀԱՅՐԵՆԱԿԱՆ ջրանցանակիրը: [Արա-
նաժ Մանգյանի «Աշխատանքային կարմիր դրոշմ»
ժրգանքով պարգևատրելու մասին]: 1948, մայիս-
հունիս, էջ 37:

1027. ՀԱՅՐԵՆԱԿԱՆ և անգլոսիի մը ճամակ
իր հայ առուսիցին: [Ե. Ամատուրուն: Լոնդոնից—
Փարիզ]: 1948, մայիս-հունիս, էջ 73:

1028. ՀԱՅՐԵՆԱԿԱՆ արտադրության ա-
ռաջավորներ: [Հայաստանի]: 1948, մայիս-հուն-
իս, էջ 37—38:

1029. ՀԱՅՐԵՆԱԿԱՆ համար ու հայրենիքի հետ:
[Հոկտեմբերյան հեղափոխության 51-րդ և Հայաս-
տանի 28-րդ տարեդարձների առթիվ]: 1948, հոկտեմ-
բեր-դեկտեմբեր, էջ 8—11:

1030. ՀԱՅՐԵՆԱԿԱՆ Ս. Վեդի Մարտինը էջ-
միածնում 1812 թվին: [Անգլիացի միսիոնար: Հայա-
դիտական տեղեկություններ: Հայրենի Ջոն Բախ-
ան լիարժեքների «Հեղինակ Մարտինը քաղաքային կյանքի
ու ճամակները» անգլոսից հարաբերական գրքին]:
1948, մարտ-ապրիլ, էջ 58—61:

Նկ. Եգիպտոսի կաթոլիկոս, Ներսես Առաքարականի:
1031. ՀԱՅՐԵՆԱԿԱՆ Երեմի Արուսյանի ճգնա-
վարում: [Մահվան 100-ամյակի առթիվ]: 1948, հո-
կտեմբեր-օգոստոս-սեպտեմբեր, էջ 54:

1032. ՀԱՅՐԵՆԱԿԱՆ Երեմի Երեմի ճգնա-
վարում: [Մահվան 100-ամյակի]: [Նրանցում]: 1948,
հուլիս-օգոստոս-սեպտեմբեր, էջ 50—51:

1033. ՀԱՅՐԵՆԱԿԱՆ Երեմի Երեմի հայ առ-
ման գոհերու հիշատակին: [Փարիզում: Միսակ Մա-

նուշյանի և իր 32 ընկերների գեղականարության
4-րդ տարեդարձի առթիվ]: 1948, մայիս-հունիս, էջ
91:

Ստորագր.՝ Զ. Ի.:

1034. ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ Գ[ՐԻԳՈՐ]:—Խաչա-
տուր Արուսյանի մի անոթի դամբանական ճառը:
[Ուսումնասիրություն: Բնագրեր]: 1948, հուլիս-օ-
գոստոս-սեպտեմբեր, էջ 58—60:

Բնագիր՝ Բան ասանայի ի վերայ դամբարանի սի-
նդի աշակերտին իմոյ գործակալ Արդարյանի ի թե-
րանոյ ընկերաց իրոց՝ որ վաճաճեցան է 24 մարտի
1940 ամի ի 18 կննաց իրոց:

1035. ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ Գ[ՐԻԳՈՐ]:—Կննա-
գրական նյութեր Միջային հայրանդանի մասին:
[Ուսումնասիրություն, բնագրեր]: 1948, մայիս-հուն-
իս, էջ 51—61, հոկտեմբեր-դեկտեմբեր, էջ 48—55:

Բնագիր՝ [Ներսես Առաքարականի]:—Նոր-Կաթի-
լանի թմի առաջնորդ Մատթեոս Կաթիկոսին:
[Գրություն, գրված 1850 թ. 30 օգոստոսին]:—[Նոր-
Կաթիլանի քաղաքագլուխ Սախյուկի գրությունը
Նոր-Կաթիլանի հայր Բողևոր կառավարությանը:
1848, 1 դեկտեմբեր]:—[Հոգևոր կառավարության
պատասխանը Սախյուկին: 1850, 19 մարտի]:—

[Նոր-Կաթիլանիցների գրությունը Սախյուկի Հո-
վակիմյանին [Լազարյանց] 1858, 28 փետրվար: Կա-
ռավարական ծանր հարկերը թեթևացնելու հա-
մար]:—[Միջային հայրանդանի կողմից գրված և
նրան վերաբերող գրությունները]:—Ի Նախիջևնայ
Հայոց Հոգևոր կառավարություն: Ի Միջային հայ-
րանդան: Խմբի: 1850, 8 մարտի:—[Գրությունը գր-
ված 1850, 12 ապրիլի և այլ փաստաթղթեր]:

Նախանդանի դիմակարգում:

1036. ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ Գ[ՐԻԳՈՐ]:—Կոմիտա-
սի կննագրությանը վերաբերող նյութեր: [Ուսում-
նասիրություն: Բնագրեր]: 1948, հունվար-փետրվար,
էջ 51—62:

Բնագիր՝ Մեծապատիւ անդամոց հոգաբարձու-
թեան հոգևոր դպրոցի Շամսյան: [Գևորգ Ի-ի
գրությունը թեթևական առաջնորդներին: Բողևոր և
գերի երաժշտության մեջ կատարվող գործիկու նա-
տակով աշակերտների հավաքագրում]:—Նորին Վե-
հապառույթան Ս. Ս. Մարտին Առաջնոյ Արազան-
ստոր կաթոլիկոսին Ամենայն Հայոց լատարարու-
թեան: [Սողոմոն Գևորգի Սողոմոնյանին, Կոմիտաս
անվան, արքեպիսկոպոսի մասին]:—Նորին վե-
հապառույթան: [Մեսրոպ արքեպիսկոպոսի գրվող
տեղեկագիրը Կոմիտասի արքեպիսկոպոսին մա-
սին]: Ցուցակ: 1895—96 թ. ճեմարանի ուսումնա-
յան կազմի, որոնց մեջ Կոմիտասի անունը]:—

[Նորին կողմից Կոմիտասին, ուսանելու նա-
տակով, Բողևոր ողորդելու մասին: Այդ առթիվ՝ ճե-
մարանի տնտիս Կարապետ Կոմիտասինի գրվող
տեղեկագրը, ֆինանսական հաշիվների մասին]:—
Մկրտիչ [Նորին] ծառայ Յիսուսի Քրիստոսին...

[Կոմիտասին վարդապետական ակադեմիայում լսեցա-
խաչով պարգևատրելու մասին]:—Մկրտիչ ծառայ
Յիսուսին... [Կողմից Կոմիտասին ծառայ փիլո-
զոֆիկոմ մասին]:—Վկայական: [Կոմիտասի ճեմ-
արանի ուսուցիչ]:—Վկայական: [Գիտական գործու-
ղում արտասանման]:

Նկ. Կոմիտաս վարդապետ:

1037. ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ Գ[ՐԻԳՈՐ]:—Մի
ապրոցի պատմություն: [Հ. Թումանյանի մահվան
25-ամյակի առթիվ]: [Արխիվային նյութեր Թուման-
յանի և Զիրվանցյանի, Թիֆլիսի Հայոց հրատարակ-
չական ընկերության վարչությանը, աստվածագրու-
թյուններից 1896—1897 թթ.]: 1948, մարտ-ապրիլ, էջ
58—73:

Նկ. Հովհ. Թումանյան:

1038. ՀԱՐՈՒՄՆԱԿԱՆ Երեմի Երեմի Գևորգյանի ֆոնդը: [Ա-
լադիմիայի կննությունական գրադարանում, Վիեննայի
Միլիտարյանների կողմից 558 անուն գրքով]

ստացման մասին]: 1948, Բուկտ.-ճոյնք.-դեկտ., էջ 86:

1039. ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿՈՆԳՐԵՍՍԻ ՄԱՍԻՆ: [Էջմիածնի շրջանում: Կարմիր ջրերի մոտ տեսանի մասին]: 1948, մարտ-ապրիլ, էջ 88:

1040. ՀԵՅԱՍՏԱՆԻ ԲԱՆԴԱՐԱՆԻ ՄԱՍԻՆ: [Միսիանի շրջանի Սառնակունք գյուղում արձաթի Բին դրամեն-դի Բալաքանում]: 1948, Բուկտ.-ճոյնք.-սեպտ., էջ 88:

1041. ՀԵՐՈՆՈՒՆԻ ՄԱՍԻՆ: [Գերագույն Սովետի Գաղափարական Բարձրագույն պարգևատրվել են 428 կին]: 1948, մարտ-ապրիլ, էջ 85:

1042. ՀԻՆ ԲԱՅԿԱԿԱՆ ԴՐԱՄԵՆԻ [ԵՐԼՈՒ] ԲԱՎԱՋԱՆ: [Ուղարկված Հայեկից Օ. Ղազարյանին և Բեյրութից Ա. Փառայանին: Առաջինը՝ 12—14-րդ դարերի Կիլիկյան Ռուբինյան Բարձրագույն 104 հատ արձաթի և պղնձե դրամներ, երկրորդը՝ 820 արձաթի դրամներ]: 1948, Բուկտ.-ճոյնք.-սեպտ., էջ 88:

1043. ՀՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ԱՐԶԱԿԱՆՈՒՄ: [Պատմական Բուզարձանների պատմականության կոմիտեի Բնագիտական արշավախումբը Աշտարակի շրջանի Բուկտ.-արևմտյան մասում]: 1948, Բուկտ.-ճոյնք.-դեկտ., էջ 81:

1044. ՀՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ԿԵՂՈՒՄՆԵՐ: [Կարմիր բլուրում: Դ-ից]: 1948, մայիս-հունիս, էջ 85:

1045. ՀՈՒՆՏԵՐԲԵՐՏԱՆ ՍՈՑԻԱԿԱՆԱԿԱՆ ՄԵԾ ԴԵՎՈՒՄԻՆ: 81-րդ տարեդարձը: Հանդիսավոր Գիտերանում Գեղարձ Հոկտեմբերյան սոցիալիստական մեծ ռուսացիայի 81-րդ տարեդարձին: 1948, Բուկտ.-ճոյնք.-դեկտ., էջ 12—14:

Նկ.: Երևանի համալսարանից:

1046. ՀՈՒՆՏԵՐԲԵՐՏԱՆ ԹՈՒՄԱՆԿԱՆ ԲԻՇԱՆԱԿԻՆ: Գեղարձ Երևանի Մոսկվայում: [Մարկան 25-ամյակի տոթիվ]: 1948, մարտ-ապրիլ, էջ 82—88:

1047. ՀՈՒՆՏԵՐԲԵՐՏԱՆ ԹՈՒՄԱՆԿԱՆ: [Բաշարիա, Բուենո-Այրես, 1948, 20 փետրվարի: Բացառիկ համար Գեղարձ Կարդանան տոթին: Արտապված՝ Հայկ, 1948, մարտ]: 1948, Յուկտ.-ճոյնք.-դեկտ., էջ 80:

1048. ՀՈՒՆՏԵՐԲԵՐՏԱՆԻ ՎԵՐԱՊԵՐՈՒՄ: [Երա-տարապետական գործերի վարչության կին պատմական Բուզարձանների պատմականության կոմիտեի ավարտել է Երադանորի Բուզարձանները, Թալինի փողոց եկեղեցին, Թալինի մեծ տաճարը, Երեբունի ռազմիկայի Բարավալին պատմ ու ռազմախորհրդ: Վե-րապերոմ են այլ Բուզարձաններ]: 1948, Բուկտ.-ճոյնք.-դեկտ., էջ 81:

1049. ՀՍՍՍ ՄԻՆԻՍՏԵՐՆԵՐԻ ՍՈՎԵՏԻՆ: Կին Բայ եկեղեցու գործերի խորհուրդ: Էջմիածին: Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Գևորգ Զ-ին: [Երադանական Բե-րադի Գերագույն Բողոք խորհրդի անդամ Ներսես կաթողիկոս Արքայապետի մահվան տոթիվ]: 1948, Բուկտ.-փետրվար, էջ 27:

1050. ՂԱԾԱՆՆ ԿԱՍՈՐ: [Հանրապետության ար-դյունաբերական կենտրոններից մեկը]: 1948, Բուկտ.-ճոյնք.-դեկտ., էջ 88:

Նկ.: Ղալան. մի տեսարան:

1051. ՄԱՅՐ ԱՅՐՈՒ: 1948, Բուկտ.-փետրվար, էջ 25—27:

Բովանդ. [Հունվարի 1-ին Ամառոյի առթիվ, Բան-դիսավոր պատարագ Մայր Տաճարում]:—[Հունվարի 5-ին, Երադանական երեկոյան, ս. պատարագ]:—[Հունվարի 8-ին, Երեբունի տոթի օրը պատարագ և Զորքից Բանդան, Գևորգ Զ կաթողիկոսի մահվան-դիվան]:—[Հաղորդագրություն: Ամառոյի և ս. Երեբունի տոթերի առթիվ Բողոքի ստացում կա-թողիկոսի ամառում ՍԱՀ Միության և արտասահման-յան թևերի առաջնորդներին]:—[Ս. Վարդանան տոթի օրը երկույն ճամարանում, կաթողիկոսի և դա-սախոսարան կարգի մասնակցություն]:—[Թեոթ-ր-վարի 5-ին, Վարդանան տոթի օրը պատարագ]:—[Գևորգ Զ-ի համաձայնությունը. 2արդյ Պետություն

Զորքից, Լուդոնի «Ս. Էջմիածնի հիմնադրամի կենտրոնական հանձնաժողովի» անդամ Զառանկալու համար]:—[Գևորգ Զ-ի կոնգրակը՝ Երեբունի Գևորգի Միջալիկին «Ս. Էջմիածնի Հիմնադրամի Լուդոնի կենտրոնական հանձնաժողովի» անդամ Բառաստե-լու մասին]:—[Գևորգ Զ-ի կոնգրակը՝ Մարգիս Գյուր-դյանին, Լուդոնի «Արգարյան տրեստ»-ի ուղան-դապար Զառանկալու մասին]:—[Սուրեն Եպիսկոպոս Թորոյանին Արքեպիսկոպոսի և Թորոյանյանի թեմի ա-ռաջնորդ Զառանկալու մասին]:—[Հաղորդագրու-թյուն. Թրիսիսի թեմի Զալին անաջնորդական փո-խանորդ Տեր-Սահակ Զահանա Սահակյանի մահվան մասին]:—[Հաղորդագրություն. Արքեպիսկոպոսի և Թոր-քեստանի Հայոց թեմի առաջնորդ Ներսես կաթողի-կոս Արքայապետի մահվան մասին]:

1052. ՄԱՅՐ ԱՅՐՈՒ: 1948, մարտ-ապրիլ, էջ 18:

Բովանդ. [Մարտի 27-ին, Երադանական տոթի առ-թիվ ս. պատարագ Մայր Տաճարում]:—[Պատարագ Հարության տոթի առթիվ]:—[Հարության տոթի առ-թիվ տեղական եկեղեցիներում քաղաքում համար, Կարապետ վարդապետի և Նահապետ արքեպիսկոպոսի Երևան, Կոստանդնուպոլիս արքեպիսկոպոսի]:—[Հատկական տոթի առթիվ շնորհակալական հեռա-գրերի ստացում՝ Տաճ Կիլիկիո կաթողիկոսին, Երու-սաղեմի և Կ. Պոլսի պատրիարքարաններից, թեմա-կան առաջնորդներից և խորհուրդներից]:—[Պա-տարագ Բողոքների առաջում]:—[Իրանից եր-գաղթած Տեր Վաղարշակ Զահանա Բաղումյանի մահվան լրմզում (այժմ՝ Կարմիր Մայր) գյուղում ծխատեր Զահանա Զառանկալու մասին]:—[Հանաս-տանից Երադանական Տեր-Գարիկ Արարյանին և Զոռանիայից Երադանական Տեր-Գյուր Միջալիկյանին Բանաքետում քահանայի Զառանկալու մասին]:—[Զորքից գյուղի ընծայացու Լուդ Տեր-Հովհաննիսի Գրիգորյանին, Տ. Գրիգոր անվամբ, քահանա ձուգու-ղելու մասին]:

1053. ՄԱՅՐ ԱՅՐՈՒ: 1948, մայիս-հունիս, էջ 18—17:

Բովանդ. [Մայիսի 8-ին, Հառանակի տոթի օրը, պատարագ Մայր Տաճարում]:—[Հունիսի 20-ին, ս. Աստվածածնի Տիկո գտնանք տոթին, և Գևորգ Զ կա-թողիկոսի գաղափարության երրորդ տարեդարձի առ-թիվ պատարագ, Մայր տաճարում]:—[Մայիսի 8-ին, Համարձան տոթի օրը պատարագ և քաղա Մայր տաճարում, Հայրապետական Արտոն Սահ Էջմիա-ծին փոխադրելու Զառանկալու մասին]:—[Գևորգ Զ-ի շնորհակալական հեռագիր Տաճ Կիլիկիո կա-թողիկոսին մյուսեմբրնության արարողության առ-թիվ]:—[Մայիսի 20-ին Ռուսիայի Հայոց թեմի ա-ռաջնորդ Վազգեն Զ. վարդապետ Պալանյանի ժամա-նում Մայր Արտոն]:—[Մայիսի 24-ին, սրբոց կուսա-նան Հոփիսիանան տոթի օրը, ս. Հոփիսիանի վան-քում պատարագ Մայիսի 25-ին, կուսանան Գա-լանյան տոթի օրը, պատարագ և Գալանյանի վան-քում]:—[Մայիսի 27-ին ս. պատարագ Երադանական վանքում]:—[Մայիսի 30-ին, կաթողիկոս ս. Էջմիածնի տոթի օրը, Բանդիսավոր պատարագ Մայր տաճա-րում, պատարագի՝ տ. Վազգեն Զ. վարդապետ Պալանյան]:—[Հունիսի 2—28-ը Երեբունի տարե-վերջյան ընթացություններ]:—[Հունիսի 17-ին, սրբոց Թարգմանյան, ս. Սահակի և ս. Մեսրոպի տոթի օրը, ուխտագնացություն Օշակյան]:—[Մայիսի 30-ին, Գե-վորգ Զ-ի հայրապետական օրհնության կոնգրակ, ուսումնական թեմական խորհրդի փոխ Զառանա Ար-տաշես Պալանյանին, ուղարկած Գեղարապետությունն-ի համար]:—[Մայիսի 28-ին, Գևորգ Զ-ի օրհնու-թյան կոնգրակ ուսումնական թեմի Կալան քաղաքի համայնքին, ուղարկված Գեղարապետությունների հա-մար: Նույն տեղում քաղվածք կոնգրակի բնագրից]:

1054. ՄԱՅՐ ԱՅՐՈՒ: 1948, Բուկտ.-ճոյնք.-սեպտ., էջ 61:

Բաղաճը՝ [Հուլիսի 1-ին, Ռուսաց պարավոսակ և կեղևու ախտակնֆարություն 500-ամյակի առթիվ Կուրգ Զ-ի Մոսկվա մեկնելու և օգոստոսի 5-ին, Մոսկվայից վերադարձի մասին]։— [Օգոստոսի 15-ին, Վերափոխման տոնի օրը, հանդիսավոր սլաուարալ Մայր տաճարում]։— [Սեպտեմբերի 12-ին, Սաշվե-րացի սուրբի օրը, պատարագ Մայր տաճարում]։— [Սեպտեմբերի 20-ին, ս. Գևորգի տոնի և Գեորգ Զ-ի անվանակոթյան օրը, Վեհարանում ընդունելություն]։

1055. ՄԱՅՐ ԱՌԹԻ։ 1948, հոկտ.-նոյեմբ.-դեկտ., էջ 18—22։

Բաղաճը՝ [Հանդիսավոր պատարագներ Մայր տաճարում, պետական տոների առթիվ]։— [Նոյեմբերի 29-ին հանդիսավոր ճիստ ճեմարանում, ճվիրված Հայաստանում սովետական կարգերի հաստատման 28-րդ տարեդարձից]։— [Սեպտեմբերի 30-ին հեռագիր Նրուսադեի հայոց Կյուրեղ պատրիարքից։ Սնդրանց կաթողիկոսին՝ Ռահանգելու թեմական առաջնորդներին, պաղեստինյան աղետյալներին օգնություն կազմակերպելու համար]։— [Հոկտեմբերի 8-ին՝ պատասխան հեռագիր Նրուսադեի Կյուրեղ պատրիարքին Պաղեստինի հայ աղետյալներին օգնություն կազմակերպելու մասին]։— [Հոկտեմբերի 4-ին, հեռագրերի առաքում Տ. Կարեզին և կաթողիկոսին և մի շարք թեմական առաջնորդներին, Պաղեստինյան աղետյալներին Գյուլյան և Գյուլյան կազմակերպելու համար]։— [Նոյեմբերի 9-ին, ռումինական թեմի առաջնորդ Վազգեն ձ. Կարեզյանի համար Գեորգ Զ-ին, ռումինական թեմի մասին։ Հրապարակված և համարի բնագիրը]։— [Սեպտեմբերի 29-ին հեռագիր Պարսկաստանից, Ատրապատականի թեմի առաջնորդ Կ. Ներսես արք. Մելիք Թամգյանի մահվան մասին։ Պատասխան հեռագիր Թեմիանի թեմի առաջնորդ Թուրեմ Կալիկոսյան Կրաճրյանին։ Հանձնարարություն՝ իբրև կաթողիկոսի Գեորգյանցուցին՝ նախագահել, հոկտեմբերի 3-ին Թալիթյան կաթողիկոսի ազատագրության։ Նույն տարում շրջաբերական հեռագրեր թեմական առաջնորդներին։ Հայոց եկեղեցիներում հոգևորական կատարելու Ներսես արքայի սկզբնական մահվան առթիվ]։— [Հոկտեմբերի 8-ին, հոգևորական Մայր տաճարում Ներսես արքայի սկզբնական Մելիք-Թամգյանի հիշատակին]։— [Հոկտեմբերի 8-ին, ճեմարանում յարաբանական թաճի յարգումը]։— [Հոկտեմբերի 25-ին ճեմարանում գրական երեկո՝ ճվիրված Խաչատուր Արթուրյանի մահվան 100-ամյակին]։

1056. ՄԱՅՐ ԱՌԹԻ փոխարդության 500-ամյակի տոնակատարության իմաստը։ 1948, հոկտ.-նոյեմբ.-դեկտ., էջ 30—32։

Ստորագր.՝ Ա. Ն.։

1057. ՄԱՆԿԱՎԱՐԹՈՒԹՅԱՆ պատմության ճեմարանի [«Հայ դպրոցի և մանկավարժության սլաուարալ»։ Հրատարակման մասին]։ 1948, մարտ-ապրիլ, էջ 84։

1058. ՄԱՏԵՆԱԳԱՐԱՆՈՒՄ [4-իտական աշխատանքների մասին]։ 1948, հոկտ.-օգոստ.-սեպտ., էջ 90։

1059. ՄԱՐԳԱՐԱՆԱՆ ԱՐԵԱՆՈՒՅՄ։ Մի քուտ հուղ։ [Բանաստեղծություն]։ 1948, մայիս-հունիս, էջ 11։

1060. ՄԱՐՏԻՐՈՍՅԱՆ ՌՈՒԲԵՆ։ [Ճեմարանի 3-րդ լաթարանի սան]։— Վարդանանը։ 1948, հոկտ.-նոյեմբ.-դեկտ., էջ 33—34։

Նկ.՝ Վարդան գրողի մասին։

Հեղինակի դիմանկարով։

1061. ՄԵՆԵՐԳՆԵՐԻ ժողովածու։ [Հրատարակման մասին]։ 1948, մարտ-ապրիլ, էջ 84։

1062. ՄԵՐԱՆԱՐԿԱՎԱՐԶԱՆՈՒՄ կուլտուրաների տեղանք։ [Իլյանի շրջանի Ռուսոյան գյուղում]։ 1948, հոկտ.-օգոստ.-սեպտ., էջ 94։

1063. ՄԻ խորհրդի վերադարձը 2-իմաստանից։ [16 մարդ]։ 1948, հոկտ.-նոյեմբ.-դեկտ., էջ 45։

1064. ՍԻ կարևոր խորհրդի շուրջը։ [Իմուն՝ արտասովորական հայկական բուժարի առաջնորդներին և ազգային կազմակերպություններին, հայտնաբերելու ժողովրդի պատմության հետ առնչություն ունեցող արտասովորական երկրներում գրված արխիվային վաստակները և կազմակերպելու հրաճ անվերջանալի առաքումը հայրենիք]։ 1948, մարտ-ապրիլ, էջ 7—8։

1065. ՍԻՆԱՍԱՆ ՄԻՆԱՍ։—Ս. Էջմիածնի հոգևոր ճեմարանը ուսման երկրորդ տարում։ 1948, մայիս-հունիս, էջ 22—27։

1066. ՄԻՋՈՑՆԵՐԻ հանգանակություն ԱՄՆ-ում հայերի դեմի Սովետական Հայաստան հայրենադարձության համար։ [Հայ բարեգործական ընդհանուր փության հանձնաժողովում]։ 1948, հոկտ.-նոյեմբ.-դեկտ., էջ 86։

1067. ՄԵՍԿԱՆԱՆ ցուցանանքներ։ [ՀԱՍՏ Գիտությունների Ակադեմիայի պատմական թանգարանում, Հայաստանի ժողովրդական տնտեսության և կուլտուրայի]։ 1948, հոկտ.-նոյեմբ.-դեկտ., էջ 86։

1068. ՄՈՒԹԱՐԹԻԻ հայ գաղութը։ [Ֆրանսիայում]։ 1948, հոկտ.-նոյեմբ.-դեկտ., էջ 85։

1069. ՄՈՒԿԱՆՈՒ և Համայն Բուսի սրբազանության պատրիարք Ալեքսի պատվիրակությունը Մայր Սյուրում։ [Պատվիրակության կազմի մեջ են Կարենի թեմի առաջնորդ Կերոզյան արքեպիսկոպոս և Մոսկվայի հոգևոր ճեմարանի դասախոս Կ. Գուլյան]։ 1948, մայիս-հունիս, էջ 20—21։

1070. ՆԱՄԱԿ Պաղեստինից։ [Հայրենադարձության մասին]։ 1948, հոկտ.-նոյեմբ.-դեկտ., էջ 41—43։

Ստորագր.՝ Պաղեստինից։

Նկ.՝ «Պոքեղա» մանկ Հայկայի հավանական մեջ՝ բնակավայրում Սուրբային, Լիբանան, Լիբանան և Պաղեստինից հերթադրողներով։—Հայկայի Բաղանդանի քաղաքին վրա Տ. Կյուրեղ պատրիարքը մայ կատարելու փութը։

1071. ՆԵՐՍԵՍ արքեպիսկոպոս Մելիք-Թամգյան։ [Մախախտակում-կենսագրական]։ 1948, հոկտ.-նոյեմբ.-դեկտ., էջ 24—28։

Դիմանկարով։

1072. ՆԵՐՍԵՍ Եպիսկոպոս Արքանաթան։ [Մայր Սյուրի միտան, Արքեպիսկոպոսի և Թուրքիստանի թեմի առաջնորդ։ Մախախտակում-կենսագրական]։ 1948, հոկտ.-նոյեմբ.-դեկտ., էջ 28—30։

Դիմանկարով։

1073. ՆԵՐՍԵՍ Եպիսկոպոս Արքանաթանի [մահվան առթիվ գրվածական հուշագրեր]։ 1948, հոկտ.-նոյեմբ.-դեկտ., էջ 27—28։

1074. ՆԵՐՍԵՍՆԱՆ ՏԻՐԱՆ ԵԳԻՍԿՈՊՈՍ (Առաջնորդ Ամեիկայի հայոց)։—Ներգաղթի հանգանակությունը։ [Երևան միտմ ղոյարին]։ 1948, հոկտ.-նոյեմբ.-դեկտ., էջ 44։

1075. ՆԵՐՍԵՍՆԱՆ ՏԻՐԱՆ ԵԳԻՍԿՈՊՈՍ։—ճերկիր հայրենի շարժապատկերի մասին։ 1948, հոկտ.-նոյեմբ.-դեկտ., էջ 95։

1076. ՆԱՐԻՏ Արշակ Ֆեոֆանյանի ստեղծագործությունների ցուցանանքներ։ [Երևանի պետական պատկերաստանում]։ 1948, մարտ-ապրիլ, էջ 83։

1077. ՆԱՐԻՏ [Հայկայի] Հայկայանի գործերը։ [ՀԱՍՏ պետական պատկերաստանում ցուցադրվող մասին]։ 1948, մարտ-ապրիլ, էջ 82։

1078. ՆԱՐԻՏ Հայկայի Հայկայանի ցուցանանքներ։ [Հայաստանի պետական պատկերաստանում]։ 1948, հոկտ.-օգոստ.-սեպտ., էջ 88։

1079. ՆԱՐԻՏ Բաղայանի [Հայկայանի աշխատանքների ցուցանանքներ։ [Երևանի Գեղարվեստի տուն]։ 1948, հոկտ.-օգոստ.-սեպտ., էջ 78։

1080. ՆՈՐ գործարան։ [Երևանի Գեղարվեստի տուն]։ 1948, մարտ-ապրիլ, էջ 80։

1081. ՆՈՐ դեղինանալ ֆիլմ։ [Հայկայանի Հայկայան]։ 1948, հոկտ.-նոյեմբ.-դեկտ., էջ 82։

1032. ՆՈՐ ԷԵԿԼԵՐԱԿԿԱՅԱՆ: [Միկոյանի շրջանում]: 1948, մայիս-հունիս, էջ 85:

1033. ՆՈՐ ԽՈՍԿՈՒՄԻՆ: [Երևանում Վ. Բրյուսովի անվան տար լեզուների մանկավարժական ինստիտուտ կազմակերպվելու մասին]: 1948, մարտ-սեպտեմբեր, էջ 84:

1034. ՆՈՐ ԿԱՄԱՐԱԿ ՎԱՄՈՒՆԻ ԿԱՌՈՒՄԵՆ: [Հայ-թեմադարձ կամարակցիների խմբաձևով Նոր Զեք-րեանդարձ կամարակցիների խմբաձևով տարածությունում և Կիրգազ ավանների միջև ընկած տարածությունը Նոր Կամարակ անունով կոչելու մասին]: 1948, հուլիս-օգոստ.-սեպտեմբեր, էջ 78:

1035. ՆՈՐ ԿԱՄՈՒՐՔ ԶԱՌՈՒՆ ԳԵՆԻՎ: [«Հայ-թեմաձև» կամուրջի մասին]: 1948, հոկտ.-նոյեմբեր-դեկտեմբեր, էջ 87-88:

1036. ՆՈՐ ԿՐԱՆՔ ԳՅՈՒՂՈՒՄ: [Վեդիի շրջանում]: 1948, մայիս-հունիս, էջ 97:

1037. ՆՈՐ ԲԻՂՈՒՆԷԿԼԵՐՈՒԿԱՅԱՆ: [Ալեկսեյովի շրջանում: Կառուցման մասին]: 1948, մարտ-ապրիլ, էջ 85:

1038. ՆՈՐ ԵՐԱՅԵՐ ԳԱՐՔԻԼ ՍՈՒՄԵՂՈՒԿԱՅԱՆԻ ՃԱՆՈՒՄ: [Հայտնաբերված Վրացական ՍՍՀ պետական պալատում]: 1948, հուլիս-օգոստ.-սեպտեմբեր, էջ 80-81:

1039. ՆՈՐ ՍԱՊԱՐԱՆ: [Երևանի պետական համալսարանում]: 1948, հունվար-փետրվար, էջ 84:

1040. ՆԱԿԻՐ ԿԱՄԼԵՐԱՍՏԱՐԱՆԻ: [Կերպարված երկերի հարուստ հավաքածու: Ռուսիցահայ քաղաքացի Վ. Բարակյանի]: 1948, հուլիս-օգոստ.-սեպտեմբեր, էջ 89:

1041. ՇԱՄՊԱՆՆ ԿԱՌՈՒՄԱՆՈՒՄ ԽԱՂՈՂԻ ՄԵՆՍԱԿՆԵՐ: [Խաղողի անուցները և մշակելու վայրերի շրջանում]: 1948, հուլիս-օգոստ.-սեպտեմբեր, էջ 84:

1042. ՇԱՀԱՋԻԶ ԵՐՎԱՆԻ:—Իմ հուշերից: Գրքի Պոռչան: 1948, հուլիս-օգոստ.-սեպտեմբեր, էջ 80-85:

ԲՆԱԳԻՐ Պ. ՊՈՐՇԱՆԻ ԳՆԱՄԼԵՐ ԳՐՎԱԾ ԵՐՎԱՆԻ ԴԱՐԱՆՈՒՄԸ, 1905 թ. հոկտեմբերի 18-ին:

ՊՈՐՇԱՆԻ ԳՆԱՄԼԵՐԸ:

1043. ՇԱՀԱՋԻԶ ԵՐՎԱՆԻ:—Խաչատուր Աբովյանի վերաբերող հորադուր մի վավերականի առթիվ: [Ուսումնասիրություն: Բնագրեր]: 1948, մայիս-հունիս, էջ 43-48:

ԲՆԱԳԻՐ Պ. [Արարատյան Առաքել վարժապետ]:—Խաչատուր Աբովյանի Ապովյան: [Հատիկ]:—Աբովյանի Հարություն:—«Ջերմ» գերազանցություն պարոն Ստեփան Վերելովի...» [«Նամակ» գրված 1 ապրիլի, 1850 թ. Քանազեղից]:—[Աբովյանի Խաչատուր]:—«Ո՛ր սահման, ո՞ր դարձն են եղից իմ վերայ»: [Բանաստեղծություն Երվանդի իմ ուսուցիչ Հարություն վարժապետ Այվազյանի]:

1044. ՇԱՀԱՋԻԶ ԵՐՎԱՆԻ:—Համառոտ տեղեկություններ հայոց շարականների մասին: 1948, հունվար-փետրվար, էջ 87-72, մարտ-ապրիլ, էջ 27-41:

Բովանդ. Կոմիտաս կաթողիկոս (617-625):—Իրանի Զորավորների:—Հովհան Օճեցի իմաստասեր:—Ստեփան Սյունցի:—Սահակադուրա և Խոսրովի դուստր:—Գրիգոր Նարեկացի:—Պետրոս Ա կաթողիկոս:—Ներսես Շնորհալի:—Ներսես Լամբրոնացի:—Խաչատուր Տարսեցի վարդապետ:—Հովհան Սևաքյան:—Վարդապետ:—Ժ. Դարբինի գլխավոր երգիչներ:—Գրիգոր Ալեկսանդր: Կարգան հարձակողների և Հովհան Երզնկացի:—Վերջապահ:

Նկ. Տեղերի (այսինքն) Աստուծաձայնի կենդանի:—Գրիգոր Նարեկացի:—Ներսես Շնորհալի:—Ներսես Լամբրոնացի:

1045. ՇԱՀԱՋԻԶ ԵՐՎԱՆԻ:—Վարդապետ Աղա-նու: [Հուշեր և ընթերցում]: 1948, հոկտ.-նոյեմբեր-դեկտեմբեր, էջ 78-79:

Նկ. Ղ. Աղա-նու:

1046. ՇԱՀԱՋԻԶ ԵՐՎԱՆԻ:—Ստեփանյան հուշատետքի մեջ: [Գյում-Ստեփանյան, Ստեփանյան Հայաստանի 27-րդ տարածության առթիվ]: 1948, հունվար-փետրվար, էջ 80-88:

1047. ՈՒԶԲԵԿԱԿԱՆ գրականության հիմնադիր Ալիշեր Նավոյի ծննդյան 500-ամյակը: 1948, մայիս-հունիս, էջ 88-88:

Նկ. Ալիշեր Նավոյի:

1048. ՊԱՆԹԱՆ ՎԱՋԳԵՆ Մ. ՎԱՐՈՒՄԵՆ:—Ուսումնական թեմը երեկ և այսօր:—Ռուսահայ թեմի եկեղեցական համայնքներում այսօր: 1948, հուլիս-օգոստ.-սեպտեմբեր, էջ 86-70:

1049. ՊԱՆԹԱՆ ՎԱՋԳԵՆ ՎԱՐՈՒՄԵՆ:—Նոյեմբերի 29-ին «Հայաստանյան ճակատ»-ի Պոլսի կազմակերպած փառատոնի արտասանած ուղերձը: 1948, հունվար-փետրվար, էջ 15:

1100. «ԷԶԵՐԱՆԻՆ» պատմական ամսագիր ս. Էջմիածին: «Հայաստանյան ճակատ» թերթը «Էջմիածին» ամսագրի մասին: 1948, մայիս-հունիս, էջ 85:

Ստորագր. Արեվյան Զավեն:

1101. ՊԱՆԿԱՆԱՆՆ ԲԱՅ ԳԱՂՈՒՄ: [Վիճակագրական տեղեկություններ տեղի հայ ազգաբնակչության, եկեղեցական, մշակութային-ազգային կյանքի մասին]: 1948, մարտ-ապրիլ, էջ 85:

1102. ՊԱՆԻՐԻ ԳՐԻՄԱՐԱՆ: [Սպիտակի շրջանում. կառուցվելու մասին]: 1948, մարտ-ապրիլ, էջ 86:

1103. ՊԱՆԻՐԻ ԳՐԻՄԱՐԱՆ: [Կերպարվածների հաջորդությունները: [Մոսկվայում կազմակերպված պատմիչ Գևորգյանի և ջանդակագործների համաժողովական ցուցահանդես]: 1948, մարտ-ապրիլ, էջ 82:

1104. ՊԱՆԿԱՆԱՆՆ ԲԱՅ ԳԱՂՈՒՄ: [ՀԱՍԿ Գիտությունների Ակադեմիայի պատմական թանգարանում ցուցահանդեսների կազմակերպում]: 1948, մարտ-ապրիլ, էջ 81:

1105. ՊԱՆԿԱՆԱՆՆ ԲԱՅ ԳԱՂՈՒՄ ԵՆ ԲԱՄԱՄԻԿՈՒՄԵՆԿԱՆ ԳՐԱԳՐԱՆԵՐԻՆ: [Մոսկվայում կազմակերպվելիք ժողովրդական տեղեկագրությունների]: 1948, հունվար-փետրվար, էջ 82:

1106. ՊԱՆԿԱՆԱՆՆ ԲԱՅ ԳԱՂՈՒՄ: [Երկրորդ համաշխարհային պատերազմում Բուլղարիայում զոհված Հերմիցի Ռազկրատյանի կիսանդրից: Քանդակագործ՝ Ալեքսանդր Ուրարտու]: 1948, հունվար-փետրվար, էջ 82:

1107. ՊԱՆԿԱՆԱՆՆ ԲԱՅ ԳԱՂՈՒՄ: [Կարո Ղաֆադարյանի ղեկավարությամբ]: 1948, մայիս-հունիս, էջ 85-86:

1108. ՊԱՆԿԱՆԱՆՆ ԲԱՅ ԳԱՂՈՒՄ: 100-ամյակը: 1948, հուլիս-օգոստ.-սեպտեմբեր, էջ 80:

1109. ՊԱՆԿԱՆԱՆՆ ԲԱՅ ԳԱՂՈՒՄ: Բանագրանի բացումը: [Աշտարակում]: 1948, մայիս-հունիս, էջ 74:

1110. ՊԱՆԿԱՆԱՆՆ ԲԱՅ ԳԱՂՈՒՄ: 1948, մարտ-ապրիլ, էջ 78-80:

1111. ՊԱՆԿԱՆԱՆՆ ԲԱՅ ԳԱՂՈՒՄ: Դուր շենքեր: [Նախագիծը ճարտարապետ՝ Ա. Մամիջանյան: Ընդարձակությունը սկսվելու մասին]: 1948, հունվար-փետրվար, էջ 84:

1112. ՊԱՆԿԱՆԱՆՆ ԲԱՅ ԳԱՂՈՒՄ: [Աշտարակում տուն-թանգարան կազմակերպվելու մասին]: 1948, մարտ-ապրիլ, էջ 82:

1113. ՊԱՆԿԱՆԱՆՆ ԲԱՅ ԳԱՂՈՒՄ: Գրիգորյան երեկվանում: [Կառուցման մասին]: 1948, մարտ-ապրիլ, էջ 86:

1114. ՊԱՆԿԱՆԱՆՆ ԲԱՅ ԳԱՂՈՒՄ: Դուր շենքեր: [Նախագիծը տ. Վազգեն վարդապետ Պանյանի այցելությունը Մայր Աթոռ: [Ջեկույց կաթողիկոսի] ուսման համար ժամանակ: Նաև կաթողիկոսի կողմից Վազգեն վարդապետին Իջման ս. սեղանի առաջ ծայրագույն վարդապետական աստիճանի շնորհում]: 1948, մայիս-հունիս, էջ 18-19:

Նկ. Տ. Վազգեն վարդապետը պատարագում է Մայր տաճարում:—Վեհափառ Հայրապետը ծայրագույն ծայրագույն աստիճանի վրա:—Վազգեն վարդապետի:

1115. ՊԱՆԿԱՆԱՆՆ ԲԱՅ ԳԱՂՈՒՄ: Դուր շենքեր: [Նախագիծը տ. Վազգեն վարդապետը պատարագում է Մայր տաճարում:—Վեհափառ Հայրապետը ծայրագույն ծայրագույն աստիճանի վրա:—Վազգեն վարդապետի:]

ժողովը: [1948 թ. հունիսի 25-ին Հոսիսարևոտի հայոց մանկատանը արձանագրվում է շրջանի լիազորագրված իստեղ, հախազահությամբ վազգոն ծ. վարդապետի Պոլյանցի]: 1948, հոկտ.-նոյեմբ.-դեկտ., էջ 24—28:

1116. ՎԱՂՂՈՆ Ժ. վարդապետ Պոլյանցի:
1118. ՌՈՒՄԻՆԱԼԱՅՔ «Հայաստանյան ճակատ» կազմակերպության կենտրոնական վարչության ընդհանուր քարտուղար Հարություն Պապոյանը երևանում: [Նոյեմբ. տեղում] Պապոյանի տպավորությունները խորհրդային Հայաստանից: 1948, մայիս-հունիս, էջ 30—31:

1117. Ռուսաց պրավոսլավ եկեղեցու ավտոկեֆություն 500-ամյա հոբելյանը: 1448—1948. [Արևելյան պատրիարքի դիմանկարը]: 1948, հունիս-օգոստ.-սեպտ., էջ 10—12:

1118. Ս. ԱՌԱՋՆՈՐԴ գեր. Տիրան եպիսկոպոս Ներսիսյան Թորոնթոյի [Կանադա] մեջ: 1948, հունվար-փետրվար, էջ 38:

1119. Ս. ԷԶՄԻԱՄՆԻ հոգևոր ճեմարանը հայտարարում է լրացուցիչ ընդունելություն 1948—49 ուս. տարվա համար: 1948, հունիս-օգոստ.-սեպտ., էջ 104:

1120. ՍԱՆԱՏՈՐԻԱ Սևանի կղզում: [Կատոլգման մասին]: 1948, մարտ-ապրիլ, էջ 85:

1121. ՍԵՅՐԱՆ Խ.:—Վերհուշ: [Հանաստեղծություն: Էզիպտոսի հայրենագրածի]: 1948, հոկտ.-նոյեմբ.-դեկտ., էջ 18:

1122. ՍԿՍԿԵՆ Ոսկեպարի հիդրոկայանի շինարարությունը: [Նոյեմբերի 29-ը շրջանում]: 1948, հունիս-օգոստ.-սեպտ., էջ 94:

1123. ՍՅՈՒՐՄԵՅԱՆ ԱՐՏԱՎԱԶԳ ԱՐՔԵՊԻՍ. ԿՈՊՈՍ:—Արտասահմանի մեջ Հայ եկեղեցին Հայաստանի հոգևոր կայսրությունն է: 1948, հունվար-փետրվար, էջ 14—15:

1124. ՍՅՈՒՐՄԵՅԱՆ ԱՐՏԱՎԱԶԳ ԱՐՔԵՊԻՍ. ԿՈՊՈՍ:—[Էպիպոյայի] Հայոց Հայրապետական պատվիրակի կողմ: [Էպիպոյայում բնակվող, ահմատ մարդկանց մոտ գտնվող հայ ձեռագրերի նկարագրության իրավունքի խնդրանք: Հայ ձեռագրերի ցուցակը ամբողջացնելու նպատակով]: 1948, մարտ-ապրիլ, էջ 17:

1125. ՍՅՈՒՐՄԵՅԱՆ ԱՐՏԱՎԱԶԳ ԱՐՔԵՊԻՍ. ԿՈՊՈՍ: [Ժառիգ]: Մեծաքար թե՛ անպատ, թե՛ ամբողջ: [Կիրիլիայում հայկական վանք: Ռուսոստիտիությունը կատարված է Երուսաղեմի հայկական ճեմարանի հիման վրա]: 1948, հոկտ.-նոյեմբ.-դեկտ., էջ 46—47:

1126. ՍՈՎԵՏԱԿԱՆ ամբողջ երկիրը մշտն է խաչատուր Արթուրյանի մահվան 100-ամյակը: Մոսկվայում:—Ուկրաինայում:—Ադրբեջանում:—Վրաստանում:—Ուզբեկստանում: 1948, հունիս-օգոստ.-սեպտ., էջ 47—50:

1127. ՍՈՎԵՏԱԿԱՆ կոմագիտորների մեր ստեղծագործությունները նվիրված Խ. Արտյանին: 1948, հունիս-օգոստ.-սեպտ., էջ 44—45:

1128. ՍՈՎԵՏԱԿԱՆ Հայաստանի 28-րդ տարեկան խորհրդային տոնակատարությունը արտասահմանում: Սոֆիա:—Կաթիլ:—Նյու-Յորք:—Փարիզ: 1948, հոկտ.-նոյեմբ.-դեկտ., էջ 17:

1129. ՍՈՎԵՏԱԿԱՆ Հայաստանի 28-րդ տարեկան խորհրդային տոնակատարությունը:—Երևանի զառաքանից Սովետի հանգիստավոր Երևան նվիրված Սովետական Դատարանի 28-րդ տարեկանին: 1948, հոկտ.-նոյեմբ.-դեկտ., էջ 15—17:

1130. ՍՈՎԵՏԱԿԱՆ երգիչ Պավել Լիսիյան կերպեր Հոմերոսի մեջ: 1948, հունվար-փետրվար, էջ 90:

1131. ՍՈՒՆԴՈՒԿԱՆԻ անվան թատրոնի մեր շենք: 1948, մարտ-ապրիլ, էջ 84:

1132. ՍՊԵՆՏԻԱՐԱՆԻ անվան լեռնի շրջանակեր պետական օպերայի և օպերետի 15 տարին: 1948, հունվար-փետրվար, էջ 78—79:

Ուկրաինայի նկարը:

1133. ՍՏԱԿԻՆՅԱՆ մրցանակի շնորհում: [Արտասահմանի Ալիսանյան, Գրիգոր Շահումյան, Իվան Կոնյանց, Արտյոմ Միկոյան, Մարիա Բարաքյան, Վալենտին Հարությունյան, Գրիգոր Կարապետյան, Սոֆիա Շիպյան, Կոնրադ Մարգարյան]: 1948, մայիս-հունիս, էջ 78—79:

Նոյեմբ. տեղում Լ. Լանդաուի խոսքը Ա. Ալիսանյանի մասին:

1134. ՍՐԱՆՈՒՅ Կոչ մը: [Ուղղված Չիկագոյի հայությունը, պաղեստինահայ աղետալիկներին օգնելու համար]: 1948, հոկտ.-նոյեմբ.-դեկտ., էջ 27—28:

1135. ՎԱԶԿԵՆ Ծ. ՎԱՐԴԱՊԵՏ [ՊԱՆՈՅԱՆԻ] և Հ. Պապոյանի վերադարձը Հայաստան: [Հոսիսարևոտ]: 1948, հոկտ.-նոյեմբ.-դեկտ., էջ 93—94:

1136. ՎԱՐՈՒՅԱՆ ՀՐԱՆՑ (Վեմարանի 3-րդ լսարանի ուսանող):—Ավարտը: Հունվար փետրվար, էջ 35:

Հեղինակը լուսանկարով:

1137. ՎԵՆԵՍԱՆ Կարեգին Ա կաթողիկոսի հոբելյանական հանդեսը Պուրբեշի մեջ: [Հոսիսարևոտի Հայ մշակութային տան վրա]: 1948, մարտ-ապրիլ, էջ 14—17:

Խոսքը: [Պոլյանցի] վազգոն վարդապետ:—Տանց Կիրիլիոս հայրապետ Տ. Գրեգորի Ա կաթողիկոսի ԲԵՄԱՆԻ:—Տիրապետ Արտյան:—Նորից վերադարձը Գրեգորի Ա կաթողիկոսի հոբելյանին առթիվ:

1138. ՎԵՐԱՄԱՆ Հայաստան: [Արձաթագարձ փոխադրիչ Հրաչյա Ստեփանյանի «Վերադարձը Հայաստան» փոխադրության մասին]: 1948, մայիս-հունիս, էջ 39:

1139. ՎԱՐՈՒՅԱՆ և Հատարանի գիտականների համատեղ աշխատանքը: 1948, հոկտ.-նոյեմբ.-դեկտ., էջ 85—88:

1140. ՎԱՐՈՒՅԱՆ ՍՍՈՒ Գիտությունների Ակադեմիայի դեկտեմբերյան երևանում: [Համառոտ գիտական մեկնում]: 1948, հունվար-փետրվար, էջ 79—80:

1141. Տ. Տ. ԳԵՎՈՐԴ Զ ծաղկազուն պատրիարք կաթողիկոս Ամենայն Հայոց: [Գիտական: Սեպտեմբերի 25-ին, ո. Գրեգորի տոնի օրը, Գրեգոր Զ-ի անվանակոչության առթիվ: հանգիստավոր սպասարանի լուսն տաճարում]: 1948, հունիս-օգոստ.-սեպտ., էջ 3:

1142. ԿԱՐԴ. ՂԱՍԻ Բոջարանի վերականգնում: [Երևանի շրջանում, 1339 թ. կառույց]: 1948, հունիս-օգոստ.-սեպտ., էջ 88:

1143. ՏԱՆԻ Կիրիլիոս կաթողիկոս Գրեգորի Ա-ի Եր աշխատությունները: [Երևանի լուսն և կյանք] և «Կրոնական խաղեր»: 1948, մարտ-ապրիլ, էջ 89:

1144. ՏԱՍՍԻ հաղորդագրությունները ռուսաց պրավոսլավ եկեղեցու ավտոկեֆության (հիմնություններում) 500-ամյակի տոնակատարության առթիվ: 1948, հունիս-օգոստ.-սեպտ., էջ 17—20:

1145. ՏԵՏՏԱՆ Թ.:—Ռուբեն Մամուրյան Արմենի մեջ: 1948, հունվար-փետրվար, էջ 91—92:

1146. ՏԵՐ-ԴԱՆԻՆԻՍ Մ.:—Գանձառատ: [Վազր Դարարարում, կառուցված 1216 թ.: Ուսումնասիրություն]: 1948, մարտ-ապրիլ, էջ 82—87:

Նկ.: Գանձառատի վանքը:

1147. ՏԵՐՈՒՆՅԱՆ ՍՐԱՆՑ:—Դեպի Էջմիածին: [Տպարկություններ. կիպրոսահայ քանդակներ]: 1948, մարտ-ապրիլ, էջ 89—90:

1148. ՏԻՐԱՆ Զուլանյանի մահվան 50-ամյակին նվիրված երկեր: [Երևանի պետական կոնսերվատորիայի դահլիճում]: 1948, մարտ-ապրիլ, էջ 93:

1149. ՏՈՒՆ սովետական Եր քաղաքացիների համար: [Երևանում: Հայրենագործների համար]: 1948, հունվար-փետրվար, էջ 81:

1150. ՏՈՒՆՈՐ Բաղրոթ Ու. Սըր: 1948, հունիս-օգոստ.-սեպտ., էջ 86:

1151. ՏՈՒՆԱՆԻՆԻՍ ՍՐԱՆՑ Մոսկվայի հայկական կողմադրային տանը: [Նվիրված Երևանի Անդրեյ Անտ-

քելյանի տեղեկագրությունները]: 1948, հունվար-փետրվար, էջ 82:

1152. ՅՈՒՆԱՆԱՆԱՆՍ ճիշդված Ռաֆֆու մահվան 60-ամյակին: [ՀԱՍԻ Ալ. Մյասնկյանի անվան հան-60-ամյակին]: 1948, մայիս-հունիս, էջ 74: րազին գրադարանում]: 1948, մայիս-հունիս, էջ 74:

1153. ՔԱՂԱՔԻ պլանավորման մասագիր: [Երև-վան]: 1948, հունիս-նոյեմբ.-դեկտ., էջ 87:

1154. ՔՈՒՆԱՅՑԱՆ ՍՈՒՐԵՆ:—Ռուսահայ հայ-րենագիրների տպագրություններ: [Ռուսահայ-րենագիրներ]: 1948, հունիս-օգոստ.-սեպտ., էջ 78—79: Նկ.՝ Ռուսահայ հայրենագիրների մի խումբ հայրենի մայրամուտում: Սևանա կղզին. մայիս վրա առաջին պլանում Ա. Քոլոմեյան:

1155. ՔՈՒՆԱՅՑԱՆ ՍՈՒՐԵՆ:—Ռուսահայ մտքի զանգված: «Հայ մշակույթի տունը»: 1948, մայիս-հունիս, էջ 82—72, ճեղք.-հոյեմբ.-դեկտ., էջ 56—72: Ռուսահայ. Անհատական գրադարան-թանգարան-հավաք.՝ Անհատական գրադարան-թանգարանի հիմնադրումը ու ճեղքումը: Այլընտրություններ և կար-տեղծումներ Ռուսահայ մշակույթի հիմնադրում-ծիրներ: Դասախոսություններ: Հրատարակություն-ներ: Գործունեության ընդլայնում: «Հայ մշակույթի տունը»: «Հայ մշակույթի տան» մատենադարանի քառյակ. ա. Հայերեն ձեռագրեր: ը. Կոնգրեսներ: Գ. Նամակներ: Դ. Պրոբանդարներ: և. Ֆերմաներ: և. Ռուսահայ մշակույթի: և. Փաստաթուղթեր և քարտեր:

արձանագրություններ:—«Հայ մշակույթի տան» թան-գարանի քառյակ. ա. Խորանի վարագույրներ: ք. Նկարներ: ց. Դրամներ: դ. Սրբանոցներ և սրբա-պատկերներ: և. Եկեղեցական հանդիմաններ: «Հայ մշակույթի տան» գրադարանի քառյակ. ա. Հայ հիմ-նականություններ: ք. Անհունական ֆոնդ: ց. Ըն-տերցանություններ համար դուրս տրվելիք գիրքերի քառյակ: և. Հայ պարբերականներու քառյակ: և. Ներքին ընթերցարան:

Նույն տեղում՝ խմբագրության խոսքը հոգևածի մասին:

Նկ. «Հայ մշակույթի տան» շենքը:—«Հայ մշա-կույթի տան» արտաքին պատկեր գրադարանակի մոտ:—Հորս լուսանկար, 1285—1287 թթ. ձեռագրե-րից:—Խորանի մեծ վարագույր Ֆոքաշի հայոց եկե-ղեցին, շինված 1757-ից:—Խորանի մեծ վարագույր Յաշի հայոց եկեղեցին, շինված 1840-ից:—«Յիսու-սի ծնունդը» գործ՝ Թիթո Բասանդի:

1156. ՕԿՆՈՒԹՅՈՒՆ առկառնական հոր քաղաք-ցիներին: 1948, հունիս-նոյեմբ.-դեկտ., էջ 91:

1157. ՈՆՆԻԿ Պերպերյանի մկազահանդեսը: [Փա-րիզի մկազագույր համար]: 1948, մարտ-ապրիլ, էջ 81:

Պերպերյանի դիմանկարով:

1 0 4 0

1158. ԱՐԱՐԱՆԱՅԱՆ ԱՇՈՐ:—Մառ և հայա-գիտությունը: [Նիկողայոս Մառի մահվան 15-ամյակի առթիվ]: 1948, մայիս-դեկտեմբեր, էջ 20—22:

Նկ. Ակադեմիկոս Նիկողայոս Մառ:

1159. ԱՐԱՐԱՆԱՅԱՆ ԱՇՈՐ:—XII դարի հայ գիտնական Հովհաննես սարկավազի կենսագրության շուրջ: [Ռուսահայություն]: 1948, մայիս-դեկտեմ-բեր, էջ 45—55:

1160. ԱԿՈՒՄԲԱՆԻ շինություն: [Ընթացիկ տա-րում 70 հոգևորական գյուղական ակումբ]: 1948, մայիս-դեկտեմբեր, էջ 94:

1161. ԱՄՆ-ից հայրենիք վերադարձող հայերի խմբի ժամանումը հայրենի: Հայրենադարձ հայերի հոր խմբի ժամանումը Երևան: 1948, հունվար-փե-տրվար, էջ 28:

1162. ԱՅՆԹԱՑԱՆ ՓԱՅԱԿ (Ա յարանի ուսն):—Ամանորի ուղեր: [Նվիրված Գևորգ Զ-ին]: 1948, հունվար-փետրվար, էջ 10—11:

Հեղինակի դիմանկարով:

1163. ԱՅՆԹԱՑԱՆ ՓԱՅԱԿ—ԵՒՍԵՆ:—Պրոբանդար Ռուսահայի հիշատակին: [Բանաստեղ-ծություն]: 1948, մարտ-ապրիլ, էջ 20:

1164. ԱՅՆԹԱՑԱՆ ՓԱՅԱԿ ԵՒՍԵՆ:—Վերադարձ դեպի հայրենիք: [Բանաստեղծություն]: 1948, մայիս-դեկտեմբեր, էջ 83:

1165. ԱՆԱՅԱՆ ԱՆԱՐԱՆ:—Մի անհանգիստ հեղի-մակ և նրա երկի մորազուտ հրատարակությունը: Թովմաս Ազգային: (XVII—XVIII դար): [Ռուսահա-սիրություն: Բնագրեր]: 1948, մարտ-ապրիլ, էջ 41—84, մայիս-դեկտեմբեր, էջ 88—82:

Նկ. Գրքի անվանաթերթը:—Մի էջ Թովմաս Ա-զգույնի մատիկ գրքից:

Դիրքը հրատարակվել է 1784 թ. Կ. Պոլսի Մար-տիրոս Դարի տպարանում: Պատումը նյութն է Թով-մաս առաջնայի ջարդությունը ու հրատարակությունը Հնդկաստանում և նրա մշակույթի փոխադրումը Հայաստան:

Ուսն մատիկ գիրքը պահվում է Մաշտոցի մա-տենագրարանի № 8270 ձեռագրում:

1166. ԱՆԱՆՈՒՄԻ հայոց թիվը: [Վիճակագրու-կան տվյալներ]: 1948, հունվար-փետրվար, էջ 92:

1167. ԱՆԴՐՈՐԱՆԱՆԻ հայ գաղութը: [Վիճա-

կագրական տնտեսություններ հայերի քանակի և ազ-գային կյանքի մասին]: 1948, մարտ-ապրիլ, էջ 87:

1168. ԱՆԱՆՈՒՄԻ ՍՈՒՐԵՆ տնկարանները: [Վախճան Ե հեղատար տարածություններ]: 1948, մարտ-ապրիլ, էջ 88:

1169. ԱՎԱՐԱՆ ՍՈՒՐԵՆ:—Կարո Ղաֆադար-յան: «Հովհաննիսյան և նրա արձանագրություննե-րը»: Հայկական ՍՍԲ Փիտ. ակադ. հրատ. Երևան, 1948, 121 էջ: [Գրախոսություն]: 1948, մայիս-դեկտեմ-բեր, էջ 89—95:

Նկ. Հովհաննիսյանի եկեղեցին:

1170. ԱՎԱՐԱՆ Հակոբյանի հրաժարականը և նրա փոխանորդի ընտրության հաստատումը հորին և օժտության կողմից: [Ս. Էջմիածնի Հիմնադրամի Հոգևոր կենտրոնական հանձնաժողովի և Ազգա-յան ավանդի գործադիր մարմնի ազգայն Ա. Հակոբ-յանի հրաժարականի և փոխարեն Սարգիս Զյուրե-յանի ընտրելու մասին]: 1948, մայիս-դեկտեմբեր, էջ 18—14:

1171. ԱՐԱՐԱՆ ԱՆԱՐԱՆ:—Մեկ քանի ժամ ս-էջմիածնի Հոգևոր ճեմարանում: [Տպագրություն-ներ]: 1948, մայիս-դեկտեմբեր, էջ 87—78:

Նկարներ: Էջմիածնի ձեռնագրված հիմն. տարկա-վագները Քաջիկ Գևորգյան, Ռուբեն Մարտիրոսյան, Մովսես Ղազարյան, Աղդարիկ Գալստյան, Իզ-նատիտ Մարտիրոսյան միաբանության անդամների և Հոգևոր ճեմարանի տեսուչ Միհայրյանի հետ միասին:

1172. ԱՐՈՒՄԻԿ այսօր: [Բարգավաճման մասին]: 1948, հունվար-փետրվար, էջ 88—89:

Նկար: Մի տեսարան Արթիկի շրջաններում:

1173. ԱՐՈՒՄԻԿ պարզ: [Երանայանների և մեղա-յան հանձնում գյուղատնտեսության աշխատողնե-րի]: 1948, մայիս-դեկտեմբեր, էջ 85:

1174. ԱՐԱՐԱՆԱՆԱՆ: [Բնությունը «Պայքար» թերթը «Էջմիածնի» ամսագրի 1948 թ. մարտ-ապրիլ համարի «Մի կարևոր խնդրի շուրջ» խորագրով խմբագրականի և Գևորգ Զ-ի հայրենասիրական կոն-դակի մասին]: 1948, հունվար-փետրվար, էջ 84—85:

1175. ԱՐԱՐԱՆԱՆԱՆ: [Թեմայի «Վերադա-նում» թերթը, 1948 թ. 26 սեպտեմբերի, Գևորգ Զ-ի անվանակոչության առթիվ]: 1948, հունվար-փետր-վար, էջ 88—84:

1176. ԱՐԱՐԱՆԱՆԱՆ: (Հայկական Բարեկյան-

կան Ալեկանուր Մխչյանի կողմնակա մարտա-
քան մարտի պարտությունը «Արաբիկ» վեհա-
փառ հայրապետի Հ. Բ. Մխչյանի արդյուն կոն-
գրակի առթիվ շնորհակալության մատուցումը: 1949,
հունվար-փետրվար, էջ 85:

1177. ԱՐԱՅԱՆՔՆԵՐ: [Ֆիլադելֆիայի «Եռունկ»
շաբաթաթերթը, 1948, 27 օգոստոսի, ֆետրվար 2-ի
կոնգրակի առթիվ]: 1948, հունվար-փետրվար, էջ 83—
84:

1178. ԱՐՏԱՎԱԶԻ արքեպիսկոպոս Սյուրմեյանի
«Մայր ցուցակ հայերեն ձեռագրաց երուսաղեմի սըր-
քոց Յակոբյանց վանքի» աշխատությունը: [Գրախո-
սություն]: 1948, մարտ-ապրիլ, էջ 80—85:

1179. ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻԹՅԱՆ պատվի շնոր-
հում: [1949 թվի հունիսի 18-ի հայրապետական
կոնգրակով] Կալիֆորնիայի հայոց թեմի առաջնորդ
վարդան եպիսկոպոս Գասաբյանցին, վրաստանի
Հայոց թեմի առաջնորդ՝ Կարապետ եպիսկոպոս
Թումանյանին, Թևորդի հայոց թեմի առաջնորդ՝
Ռուբեն եպիսկոպոս Գրամբյանին և Իրան-Հնդկաս-
տանի հայոց թեմի առաջնորդ Վահան եպիսկոպոս
Կասաբյանին: 1949, մայիս-դեկտեմբեր, էջ 14:

1180. ԱՐԱՆՍԱՐԱՆՆԵՐ Ա.—Նախաժամարող հետ-
քերով: [Հնչեպան Սարգսյանի աշխատանքի մասին]:
1948, մայիս-դեկտեմբեր, էջ 88:

1181. ԲՆԱՎԱՐԱՆԱՅԻՆ շինություն շրջաններում:
[Ախտայի, արժյան Հրազդանի շրջանում]: 1949,
մայիս-դեկտեմբեր, էջ 85:

1182. ԲՆԱՎԱՐԱՆՆԵՐ հայերենադարձների հա-
մար: [Գորիսում, Ղափանում, Սիսիանում]: 1948,
հունվար-փետրվար, էջ 24:

1183. ԳԱՐԵԳԻՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ:—Էջմիածին, վե-
հափառ Գեորգ Է կաթողիկոսին: Շնորհագրող Գե-
րեգին կաթողիկոսի հետագիրը երուսաղեմի Կյուրեղ
պատրիարքի մամվան առթիվ: 1949, մայիս-դեկտեմ-
բեր, էջ 17:

1184. ԳԱՐԵԳԻՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ:—Հիշատակա-
րանց ձեռագրաց: [Կերոնիշյայ աշխատանքը, չորս
հատորով, հրատարակության պատրաստվում մա-
սին]: 1949, մայիս-դեկտեմբեր, էջ 28—29:

Արտատպված՝ «Հասկ» 1948, ՅՆ 3, էջ 78—82:

1185. ԳԵԹ այս անգամ... [Ամերիկայի Հայաս-
տանյաց եկեղեցու և ազգային կյանքում միասնու-
թյան վերահաստատման մասին]: 1949, մայիս-դեկտեմ-
բեր, էջ 82:

1186. ԳԵՎՈՐԳ Զ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱ-
ՅՈՑ:—Ամթիլաւ-Լիթանան: Նորիմ սրբություն Տանն
Կիրիկո Գարեգին կաթողիկոսին: [Հետադրել, Կյու-
րեղ պատրիարքի մամվան առթիվ]: 1948, մայիս-
դեկտեմբեր, էջ 18:

1187. ԳԵՎՈՐԳ Զ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱ-
ՅՈՑ:—Շրջաքերական հետագիր քոլոր առաջնորդնե-
րին: [Կյուրեղ պատրիարքի մամվան առթիվ հայոց
Լիկեղեցիներում հոգեհամգիստ կատարվելու մասին]:
1949, մայիս-դեկտեմբեր, էջ 18:

1188. ԳԵՎՈՐԳ Զ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱ-
ՅՈՑ:—Տճեքեն խորհրդին կամ լուսարարպետի
հայոց Պատրիարքության, երուսաղեմ: [Հետագիր:
Կյուրեղ պատրիարքի թաղման կազմակերպման առ-
թիվ]: 1949, մայիս-դեկտեմբեր, էջ 18:

1189. ԳԵՎՈՐԳ Զ ՉՈՐԵՋՅԱՆ ՍԱՐԱՎԱՐՈՒՅՆ
ՊԱՏՐԻԱՐԷ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ:—
Կոնգրակ: Հոգևոր հարց եղբարց և համայն ժողո-
վորդանց, հարազատից Մայր Աթոռոյ սրբոյ էջ-
միածնի ողջոյն և օրհնութիւն հայրապետական: [Նոր
տարվա առթիվ]: 1948, հունվար-փետրվար, էջ 3—5:

1190. ԳԵՎՈՐԳ Զ ՉՈՐԵՋՅԱՆ ՍԱՐԱՎԱՐՈՒՅՆ
ՊԱՏՐԻԱՐԷ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ:—
Փարիզ: Խաղաղության կողմնակիցների համաշխար-
հային կոնգրեսի մախապատրաստական կոմիտեին:
[Մայր Աթոռի Գերագույն հոգևոր խորհրդի, Կիրի-
կայի կաթողիկոսի, երուսաղեմի և Պոսի պատ-

րիարքարանների և թեմական քոլոր տաղանդների
ամուլիկ ողջանում և միջազգային կոմիտեի հիմա-
նեցությունը] խաղաղության կոմիտեի կողմից: Ռա-
մաշխարհային կոնգրես հրապարակում: 1948,
մարտ-ապրիլ, էջ 3—5:

1191. ԳԵՎՈՐԳ Զ ՉՈՐԵՋՅԱՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ
ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ:—Ամենայն Հայոց Հայրապետի
հետագիրը «Ժամանակ» և «Նոր լույս» թերթերի խմ-
բագրություններին և Եգիպտացի հայոց թեմի հայրա-
պետական պատվիրակ գեր. տ. Արտավազ արքե-
պիսկոպոսին: [Կ. Պոսի հիմն կախակալման հոգե-
վորականների մասին: Դադարեցնել որևէ միջոցառ-
ման ձեռնարկում մինչև հարցի շնայելումը և քո-
մարտության բացահայտումը]: 1948, մայիս-դեկտեմ-
բեր, էջ 13:

1192. ԳԵՎՈՐԳ Զ ՉՈՐԵՋՅԱՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ
ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ:—Ամենայն Հայոց Հայրապետի
հետագիրը Ի. Վ. Ստալինին Հոկտեմբերյան մեծ ու-
կոյունիայի 82-րդ տարեդարձի կապակցությամբ:
1949, մայիս-դեկտեմբեր, էջ 14:

1193. ԳԵՎՈՐԳ Զ ՉՈՐԵՋՅԱՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ
ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ:—Ամենայն Հայոց Հայրապետի
հետագիրը Հայկական ՍՍՀ Գերագույն Սովետի հա-
խազմության հախազմ Խ. Պ. Պապանյան Հայաս-
տանում սովետական իշխանության հաստատման
20-րդ տարեդարձի կապակցությամբ: 1949, մայիս-
դեկտեմբեր, էջ 14:

1194. ԳԵՎՈՐԳ Զ ՉՈՐԵՋՅԱՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ
ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ:—Մոսկվա: Կրեմլ: Իոսիֆ Վի-
սարիոնովի Ստալինին: [Շնորհավորական հետագիր
ծննդյան 70-ամյակի առթիվ]: 1949, մայիս-դեկտեմ-
բեր, էջ 3:

1195. ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ հոգևոր խորհուրդ:—Ա. էջ-
միածնի Գերագույն Հոգևոր խորհրդի հետագիրը
Կոստանդնուպոլսի Հայոց պատրիարքարանին՝ Պո-
սի կախակալման հոգևորականների մասին: [Կ. Պո-
սի Հայոց Պատրիարքական տեղապահին տապալե-
լու հիմն կախակալման հոգևորականների դեմ: Հանց-
մարտություն Կիրիկիայի կաթողիկոս Գարեգին
Ա.—ին, հարցի մանրամասն քննություն և արդյունք-
ներ հաղորդում՝ Գեորգ Զ-ին]: 1948, մայիս-դեկ-
տեմբեր, էջ 12:

1196. ԳԻՏԱԿԱՆ հրատարակությունների փոխա-
նակում: [ՀԱՍՀ Գիտ. Ակադեմիայի կենտրոնական
գրադարանը գրականության փոխնակում է կառա-
րում Սովետական Միության գրադարանների հետ]:
1949, հունվար-փետրվար, էջ 85:

1197. ԳԻՏԱԿԱՆ և գեղարվեստական նոր հրա-
տարակություններ: [Մատենագիտական ցանկ 1948—
1949 թթ. լույս տեսած հայագիտական գրքերի]:
1949, մայիս-դեկտեմբեր, էջ 87:

1198. ԳՅՈՒՆԵՐԸ Էյնսթեյնի կազմում են: [Միդ-
րի, Ղափանի շրջաններում]: 1949, մարտ-ապրիլ,
էջ 87:

1199. ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ ԳՐԻԳՈՐ (Գ. լուսարանի
սան):—Նոր տարի: [Բանաստեղծություն]: 1949,
հունվար-փետրվար, էջ 11:

Հեղինակի դիմանկարով:

1200. ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ ՀՈՎՍԵԲ:—Հովսեփ Ար-
ղության: [Կյանքի և գործունեության մասին]: 1949,
հունվար-փետրվար, էջ 35—48:

Նկար՝ Հովսեփ կաթողիկոս Արղության:

Ստորագր.՝ Շնամարանցի:

1201. ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ ՀՈՎՍԵԲ:—Ա. Հարություն-
Ջատիկ: [Կրոնական տոնի մասին]: 1949, մայիս-
ապրիլ, էջ 13—15:

Ստորագր.՝ Շնամարանցի:

1202. ԳԻՂՈՄՆԵՐԻ և պատվոգրերի հանձնում
Հայաստանի կին-հարապատկերներին: 1949, մայիս-
ապրիլ, էջ 83:

1203. ԴՊԻՐ:—Հայրապետական ղեկավարումը

Գալուստան կտակին հասար և հաճողությունը
Սան-Ֆրանցիսկոյի մեջ: [Մամուլի Գալուստյանի նվի-
րած ազգայնական հոդը, 34 հազար դոլարով վա-
ճառելու և «Տեր և տիկին Գալուստյան կտակի խնա-
մակալ մարմին» կազմակերպելու մասին, և այս առ-
թիվ Գետոգ Զ-ի կողմակցը, Գրիգոր Լուսավորչի Ա
կարգի շքանշանով Ա. Գալուստյանին պարգևատրելու
մասին]: 1848, հունվար-փետրվար, էջ 13—15.

1204. ԵՐԵՎԱՆԻ գյուղատնտեսական ինստիտուտի
ռուսումնական տնտեսությունը: 1848, հունվար-փե-
տրվար, էջ 85—88:

1205. ԵՐԵՎԱՆԻ ռադիոֆիկացիան: 1848, մայիս-
դեկտեմբեր, էջ 84:

1206. ԵՐԻՏԱՍԱՐԳ հայրենադարձ գրողները
Մոսկվայում և Լեհիմզորդում: 1848, հունվար-փե-
տրվար, էջ 30:

1207. ԵՐՈՒՍԱՂԵՄԻ ՄԻՈՒՐԱՆՈՒԹՅՈՒՆ:—Էջ-
միածին, վեհափառ Գետոգ Զ կաթողիկոսին: Երուսա-
ղեմի միաբանության հեռագիրը կյուրեղ պատրիար-
քնի մահվան առթիվ: 1848, մայիս-դեկտեմբեր, էջ 17:
1208. ԷԼԵԶԵՐԻՅԻՍԱՆՈՒՆ Է ԵՆՔԱՐԿՎԻՄ ՇԱՄ-
ՂԱԿԻ 272-ամը: 1848, հունվար-փետրվար, էջ 87:

1209. ԹՈՒՄԱՆՅԱՆ ԿԱՐԱՊԵՏ ԳԵՊԵՆՈՎՈՍ
ՂԻՐՄԵՑԻ:—Երուսաղեմի տաճարի կործանումը 70
թվականին: [Պատմական ակնարկ]: 1848, հունվար-
փետրվար, էջ 31—34, մարտ-ապրիլ, էջ 31—40:

Բովանդ.՝ 1. Երուսաղեմի տաճարը:—2. Տաճարի
կառավարությունը:—3. Հրեաների ակնկալություննե-
րը Մեսիայի գալուստի վերաբերմամբ:—4. Նոր ա-
բստամբություններ Գալիլիայում և Երուսաղեմում:
Լեզատ Յեսուսիսի արշավանքն ու պարտությունը:—
5. Ապստամբների պարագլուխները:—6. Վեսպաս-
սիանոսի արշավանքը:—7. Տիրուսի արշավանքը:
Երուսաղեմի պաշարումը և սովը և Տաճարի կործա-
նումը:—Տիրուսի հաղթական մուտքը Հոռմ:
Նկ.՝ Կարապետ եպիսկոպոս Ղրիմցին:

1210. ԺՈՂՈՎՐԱԿԱՆ ԲԱՏԱՅԻՍՏՈՒԹՅԱՆ 70-րդ
ստեղծագործությունը: 1848, մարտ-ապրիլ, էջ 28:

1211. Ի. Վ. ՍՏԱՆԻՆԻ ճճՆՈՒՐԱՆ 70-ամյա հոբել-
յանի մեծարումը Սովետական Հայաստանում: 1848,
մայիս-դեկտեմբեր, էջ 7:

1212. Ի. Վ. ՍՏԱՆԻՆԻ ճճՆՈՒՐԱՆ 70-ամյա հոբելյա-
նի մշտումը Մայր Աթոռում: 1848, մայիս-դեկտեմբեր,
էջ 7—8:

1213. ԻՆՎՈՆԵԶԻՄԻՍԻ հայերը: [Վիճակագրական
տվյալներ: Ազգային կյանք]: 1848, հունվար-փետր-
վար, էջ 82:

1214. ԻՍԱՀԱԿՅԱՆ ԱՎԵՏԻՔ:—Հայ ժողովրդի
ճամակը Իսահակ Վաթարիմովիչ Ստալինին: Ծննդ-
յան 70-ամյակի առթիվ: [Զափան]: 1848, մայիս-
դեկտեմբեր, էջ 4—6:

1215. ԼԵՆԻՆԱԿԱՆԻ քաղաքային Սովետի սե-
սիան: [7-րդ: Հաղապետի գործադիր կոմիտեի նա-
խագահ Ա. Վարդանյանի գիկուցումը հայրենադարձ
նայելով քննակազմի ճոր թաղամասերի քանակարգ-
ման մասին]: 1848, հունվար-փետրվար, էջ 28—30:

1216. ԼԵՎՈՆՅԱՆ ԳՅՐԵԳՈՐ:—Մարտարապետ
Տրդատ Անեցին և իր զորքերը: [10-րդ դարի ճար-
տարապետ: Պատմական ակնարկ]: 1848, հունվար-
փետրվար, էջ 53—58:

Բովանդ.՝ ա. Արգինայի եկեղեցիները և կաթողի-
կոսարանը:—բ. Անիի կաթողիկոսին կամ մայր եկեղե-
ցին:—գ. Սուրբ Գրիգոր եկեղեցին Անիում:—դ. Հաղ-
րատի ս. Նշան եկեղեցին:—ե. Կ. Պողոսի ս. Առֆիայի
գմբեթի վերակազմությունը:

Նկարներ՝ Արգինայի կաթողիկոս եկեղեցու հյուսի-
սային պատը՝ ճերմակ:—Անիի կաթողիկոսին կամ մայր
եկեղեցին հարավ-արևելյան կողմից:—Նույն եկեղե-
ցու ռալեսիանը արևմուտք՝ ճերմակ:

1217. ԼՈՒՐԵՐ Երուսաղեմին: [Երուսաղեմի ս.
Հակոբի վանքը ռմբակոծության ենթարկվելու մասին:
Վնասները կազմում են քաղաքի միայն իրաճանցյալ

ուսկի]: 1848, հունվար-փետրվար, էջ 80:

1218. ԽԱՂԱՂՈՒԹՅԱՆ կողմնակիցների համաշ-
խարհային կոնգրեսին մասնակցելու համար զոր-
ծուղվող ռուսական ուղղափառ եկեղեցու ներկայա-
ցուցիչները: 1848, մարտ-ապրիլ, էջ 28—30:

Բովանդ.՝ Ռուսաց ուղղափառ եկեղեցու ներկայա-
ցուցիչ միտրոպոլիտ Նիկոլայի ժամանումը Փարիզ:—
Խաղաղության կողմնակիցների համաշխարհային
կոնգրեսում միտրոպոլիտ Նիկոլայի արտասանած
ճառը:

1219. ԽԱՂԱՂԻ ճոր տեսակներ: 1848, հունվար-
փետրվար, էջ 86:

1220. ԽԱՉԱՏՈՒՐ Արտվանի ասեղնագործ նկա-
րը: [Ինքնուր փայտե Փառանգի Ավետիսյանի աշ-
խատանքի մասին]: 1848, հունվար-փետրվար, էջ 84:

1221. ԽԱՉԱՏՈՒՐ Արտվանի բրոնզա հուշարձա-
նը: [ՀԱՍՀ Միգիստրների Սովետի որոշմամբ դրվե-
լու և Երևանում: Քաղաքագործ՝ Ս. Ստեփանյան]:
1848, հունվար-փետրվար, էջ 88—84:

1222. ԽԱՉԱՏՐԱՆ ԴՈՒՐԵՆ (Մեծարանի և լա-
րանցի սան):—Ժողովրդական գրույցները «Պատմո-
թիմ Տարոնոյ» աշխատության մեջ: [Ուսումնասիրու-
թյուն]: 1848, մայիս-դեկտեմբեր, էջ 84—86:

1223. ԿԱՌԱՎԱՐԱԿԱՆ ԿԱՐԱՑՆԵՐ ամբաստի աշ-
խատանքի համար: [Վախյանի պղծագործություն]:
1848, մայիս-դեկտեմբեր, էջ 85:

1224. ԿԻՐՈՎԱԿԱՆ քուսաբանական այգին:
1848, մարտ-ապրիլ, էջ 86—87:

1225. ԿՅՈՒՐԵՆ Բ [ԽԱՐԱՑԵՎԱՆ] ՊԱՏՐԻԱՐԿ
Ա. ԵՐՈՒՍԱՂԵՄԻ:—Ա. Երուսաղեմի ամենապատիվ
պատրիարք Ս. Կյուրեղ Բ-ի ճամակները: [Գետոգ
Զ-ին: 1848 թ. մարտ 12, հունիս 19, հոկտեմբեր 10
թվականի ճամակներից շարվածներ: Արաբ-հրեական
պատերազմի հետևանքով պաղեստինյան աղետ-
յալների և Երուսաղեմի ս. Տեղյաց կրած կորուստնե-
րի և վնասների մասին]: 1848, հունվար-փետրվար,
էջ 16—21:

1226. ԿՈՆԵՏԻՈՆ այգի: 1848, մայիս- դեկտ., էջ
87:

1227. ԿՈՆՉԱՏԻՆ լեկտորիումներ: 1848, մարտ-
ապրիլ, էջ 87:

1228. ԿՈՆՍՏԱՆՏԻՆ Գործարան: [Լեհիմզականում]:
1848, հունվար-փետրվար, էջ 87:

1229. ԿՈՆՍՏԱՆՏԻՆ ՎԱՀԱՆ ԱՐԶԵԳԻՍԿՈՎ-
ՊՈՍ:—Իրան-Հնդկաստանի թեմի առաջնորդ Ս.
Վահան եպիսկոպոս Կոստանյանի այցելությունը
Հնդկաստան: 1848, մարտ-ապրիլ, էջ 22—28, 1850,
հունվար-փետրվար, էջ 27—88:

Բովանդ.՝ Կալկաթայի Մարդասիրական ճեմարա-
նի կյանքն:—Գեղարվեստական երեկույթ Կալկա-
թայի մեջ:—Գերապատիվ Ս. Վահան եպիսկոպոս
Կոստանյան և քաղաքում առաջնորդ Իրան-հնդ-
կաստան:

Նույն տեղում՝ Մարտից Մարտիկոս:—Նորին սուրբ
Օնոթիմոս Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Ս. Ս. Գետոգ
Զ-ին: [Նամակ Կալկաթայից]: Հովվական այց Ունդ-
կաստան: [Բոմբեյի, Մադրասի, Կալկաթայի
հայկական համայնքների ազգային կյանքի մասին]:
Եկարճներով:

Նկարներ՝ Բոմբեյի գրադարանական մեհյանի մուտ-
քը:—Հնդկական մեհյան Բոմբեյում:—Իրան-Հնդկ-
աստանի առաջնորդ Վահան արքեպիսկոպոսը Կալ-
կաթայի հայոց Մարդասիրական ճեմարանի ուսուց-
չության և աշակերտության հետ: Ս. Վահան եպիս-
կոպոս Կոստանյան:

1230. ԿՈՆՍՏԱՆՏԻՆ ՎԱՀԱՆ ԱՐԶԵԳԻՍԿՈՎՈՍ:—
Հովվական այց հնդկաստան: [Նաև տեղեկու-
թյուններ Իրաքի հայ թեմի մասին]: 1848, մայիս-
դեկտեմբեր, էջ 40—44, 1850, հունվար-փետրվար,
էջ 27—33:

Նկար՝ Վահան սրբազանը Բոմբեյում մի խումբ
նախառնացյալների հետ:

